

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KRIMINOLOGIJOS KATEDRA

KRISTUPAS NORKUS
TEISĖS IR POLICIJOS VEIKLOS PROGRAMA

ŠIUOLAIKINIS EKONOMINIS NUSIKALSTAMUMAS LIETUVOJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:
Daktaras, lektorius
Tomas Rudzkis

Vilnius, 2006

TURINYS

ĮVADAS	2
1. EKONOMINIO NUSIKALSTAMUMO SAMPRATA IR KRIMINOLOGINĖ CHARAKTERISTIKA	5
1.1 EKONOMINIO NUSIKALSTAMUMO SAMPRATA	5
1.2 EKONOMINIO NUSIKALSTAMUMO DETERMINANTAI	15
1.3 ŠIUOLAIKINIO EKONOMINIO NUSIKALSTAMUMO RAIDA LIETUVOJE	21
2. ŠIUOLAIKINIAI EKONOMINIAI NUSIKALTIMAI	26
2.1 KONTRABANDA	26
2.2 SUKČIAVIMAS	30
2.2.1 BENDRA SUKČIAVIMO IR JO BŪDŲ CHARAKTERISTIKA	30
2.2.2 ŠIUOLAIKINIS SUKČIAVIMAS	36
2.3 PINIGŲ PLOVIMAS	50
IŠVADOS	55
SANTRAUKA	57
SUMMARY	58
NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS	59
PRIEDAI	62

IVADAS

Temos aktualumas ir naujumas. Nusikalstamumas yra vienas iš specifinių socialinių teisinių reiškinių, su kuriuo susiduria bet kuri valstybė. Skiriasi tik šio reiškinio mastai, raiškos formos, problemos sprendimo būdai bei priemonės. Tai priklauso nuo šalies socialinės, ekonominės, politinės padėties, istorinių, kultūrinių tradicijų, visuomeninių teisinių santykių, raidos ir intensyvumo, jų harmonijos ar disharmonijos lygio, evoliucinio ar revoliucinio vystymosi pobūdžio. Seniai pastebėta, kad esant stabiliam visuomeniniam gyvenimui šalyje, nusikalstamumo lygis taip pat stabilus, socialinių krizių, radikalių permainų laikotarpiu nusikalstamumas paprastai didėja. Akivaizdus to pavyzdys - sudėtinga kriminogeninė situacija postkomunistinėse Europos šalyse, prie kurių priskirtina ir Lietuva. Kriminologai dar Lietuvos atgimimo pradžios laikotarpiu prognozavo artėjančią nusikalstamumo „bangą“, galimus jo kiekybinius bei kokybinius pakitimus, tačiau reaguoti į tai pradėta tada, kai prognozės tapo realybe.¹

Pereinamojo laikotarpio valstybei, kokia yra ir Lietuva, yra būdingi atitinkami socialinio gyvenimo reiškiniai, kurie taip pat pasireiškia ir tokia socialine problema, kaip staigus nusikalstamumo augimas.

Spartų ir žymų nusikalstamumo Lietuvoje lygio padidėjimą ir nepalankius jo struktūrinius pokyčius lėmė pookupaciniai šalies padariniai, susiję su esminiais pereinamojo (iš sovietinės į rinkos ekonomiką) laikotarpio prieštaravimais bei sunkumais visuomenės socialinėje, ekonominėje, politinėje, teisinėje, moralinėje bei kultūrinėje srityse.

Ekonominio nusikalstamumo augimas Lietuvoje rodo, kad kovos su šiuo reiškiniu priemonės ir būdai yra nepakankami. Be kita ko, išvelgiama informacinio aprūpinimo (statistinės sistemos) problema, kadangi vadovaujamosi grynai oficialiais statistiniais šaltiniais. O tai, anot hab.dr. V. Justickio yra metodologiniu požiūriu labai svarbi problema, kuri įvardijama kaip „būtinybė atsisakyti pagrindinio informacijos šaltinio (tai yra oficialios kriminalinės statistikos) koncepcijos“² dėl šio reiškinio latentškumo.

Kaip matome, temos aktualumas, svarba nūdienai yra nenuginčijami. Temos problematika ir buvo ta priežastis, nulėmusi mano pasirinkimą – rašyti baigiamąjį darbą būtent šia tema. Temos naujumą diktuoja patys procesai, vykstantys ekonominių nusikaltimų srityje. Šia situacija vietoje niekada nestovi. Atsirandant naujoms techninėms priemonėms, tobulėja, keičiasi nusikaltimų padarymo būdai. Todėl tiek teorijoje, tiek praktikoje darbo baras, kovojant su naujomis nusikalstamumo pasireiškimo formomis visada pakankamai įtemptas.

¹ Dapšys A. Nusikalstamumo Lietuvoje kriminologinis aspektas.// Teisės problemos, 1994 m. Nr. 1. P. 57.

² Justickis V. Požiūrio į santykį tarp nusikalstamumo ir jį atspindinčių duomenų pasikeitimas.// Nusikalstamumas ir kriminalinė justicija: mokslo programos baigiamoji ataskaita. - Vilnius, 1997. II knyga.

Baigiamojo darbo tikslas apibūdinus ekonominio nusikalstamumo reiškinių, atlikti statistinę ekonominio nusikalstamumo duomenų analizę bei ištirti naujas ekonominio nusikalstamumo pasireiškimo formas.

Baigiamojo darbo tikslas atitinkamai lemia jo struktūrą ir uždavinius.

Baigiamojo darbo uždaviniai:

1. Apibūdinti ekonominį nusikalstamumą;
2. Išanalizuoti šiuolaikinio ekonominio nusikalstamumo Lietuvoje raidą;
3. Išanalizuoti naujas ekonominio nusikalstamumo formas (pasirinktinos tirti aktualiausios šiuolaikinio ekonominio nusikalstamumo sritys – sukčiavimai, kontrabanda, pinigų plovimas);

Darbo struktūra. Darbo dėstomosios dalies pirmajame skyriuje pateikiame ekonominio nusikalstamumo sampratų įvairovę ir diskutuojame dėl ir jai priskirtinų požymių. Savaiame suprantama, kad ekonominio nusikalstamumo sfera gali būti suprantama labai plačiai, todėl pirmajame skyriuje didelį dėmesį skiriame ekonominio nusikalstamumo sąvokos paieškoms bei nustatysime kokiose ribose ekonominį nusikalstamumą toliau nagrinėsime baigiamajame darbe. Pirmo skyriaus antrojoje dalyje nagrinėjame šiuolaikinio ekonominio nusikalstamumo raidą **bendrojo nusikalstamumo kontekste. Čia taip pat analizuojame mūsų atlikto tyrimo rezultatus.** Antrame darbo skyriuje analizuojame nusikalstamų veikų, patenkančių į ekonominio nusikalstamumo sampratą (kontrabanda), o taip pat neabejotinai darančių didelį poveikį ekonomikai (pinigų plovimas, sukčiavimas) tendencijas.

Darbo šaltiniai ir metodai. Magistro baigiamojo darbo tyrimo pagrindas: Lietuvos teisės aktai, teisinės patirties ir minties šaltiniai, kriminologijos, kriminalistikos, baudžiamojo proceso ir kitų mokslo šakų literatūra. Atliekant tyrimą, buvo apklausta 60 Vidaus reikalų ministerijos (VRM) sistemos (Kauno miesto ir rajono policijos) pareigūnų (priedas Nr. 1), analizuota apie 40 baudžiamųjų bylų (kontrabanda, įvairūs sukčiavimo nusikaltimai (pagal rūšis), kreditinių kortelių panaudojimas ir kt.). Kai kurių jų medžiaga panaudota rašant darbą.

Magistro baigiamajame darbe remtasi bendraisiais teoriniais tyrimo metodais: analize, lyginamuoju teisiniu, loginiu, istoriniu, sisteminės analizės, apklausos.

Literatūros šaltiniai. Rašant darbą su didelėmis literatūros problemomis nesusidūrėme. Tema yra analizuojama tiek Lietuvos, tiek užsienio autorių darbuose. Tačiau pastebėtina, kad Lietuvoje nėra atlikto plataus tyrimo, apimančio ekonominį nusikalstamumą bei naujas jo formas. Tai tam tikra prasme apsunkina darbo rašymą, tačiau, domintis bendromis nusikalstamumo tendencijomis, naudojantis statistine medžiaga, stebint ekonominio nusikalstamumo reiškinių bei jo formas (praktiniame darbe), manau, gausime apibendrinantį vaizdą. Tarp Lietuvos mokslininkų, tyrinėjusių temas, susijusias su ekonominiu nusikalstamumu, jo priežastimis ir prevencijos galimybėmis, bei kurių darbais, nuomone mes rėmėmės

baigiamajame darbe, galiu įvardinti: A.Dapšį, G.Babachinaite, V.Justickį, V.Piesliaką, G.Švedą, S.Kuklianskį, A.Urmoną, J.Prapiestį, J.Bluvšteiną, A.Petkų, S.Starkų, R.Uscila, R.Burda, G.Sakalauską ir kitus. Be šių literatūros šaltinių darbe naudosimės ir Lietuvos Respublikos teisės aktais, oficialiaja statistika, kuri apibendrinama ir teikiama Nusikalstamumo prevencijos centro Lietuvoje.

1. EKONOMINIO NUSIKALSTAMUMO SAMPRATA IR KRIMINOLOGINĖ CHARAKTERISTIKA

1.1 EKONOMINIO NUSIKALSTAMUMO SAMPRATA

Kiekviena valstybė deda pastangas kovai su nusikalstamumu. Nusikalstamumo viena sudėtinių dalių yra ekonominis nusikalstamumas. Nusikalstamos struktūros visada didžiausią dėmesį skyrė nusikaltimams, iš kurių gaunamas didžiausias pelnas. Todėl nusikalstamų struktūrų veikla ekonominėje srityje visada buvo didelė. Be abejo, didelis nusikalstamas pelnas yra gaunamas ir darant ne ekonominius nusikaltimus, pavyzdžiui, nusikaltimus neteisėtos apyvartos srityje (ginklai, narkotikai) ar įprastas vagystes, kurių metu taip pat gaunama ekonominė nauda.

Todėl nagrinėdami ekonominį nusikalstamumą bei norėdami apibrėžti jo sąvoką, susiduriame su šio reiškinio sampratos problema. Į šį reiškinį galima pažvelgti tik baudžiamojo kodekso (toliau – BK) skyriaus - „nusikaltimai ekonomikai ir verslo tvarkai“³, ar žinybinių – ekonominės policijos pozicijų. Tačiau toks požiūris, mūsų manymu, būtų kiek per siauras, kadangi yra nemažai veikų (sukčiavimas, dokumentų klastojimas ir kitos), kurios vienaip ar kitaip yra susiję su nusikaltimais ekonomikai siaurąja prasme. Todėl šioje dalyje pasistengsime atskleisti sąvoką “Ekonominis nusikalstamumas”.

Ekonomika yra apibrėžiama kaip 1. šalies apibūdinimas remiantis bendra ekonomine veikla ir jos sudedamosiomis dalimis. Bendroji metinė ekonomikos prekių ir paslaugų vertė yra vadinama bendruoju vidiniu produktu (BVP); 2. Ūkinių gėrybių gamyba, siekiant gauti kuo daugiau turto arba įsigyti tam tikro dydžio turtą su mažiausiais ištekliais.⁴ Mūsų temai labiau svarbi antroji sąvokos dalis – „ūkinių gėrybių gamyba“. Atsižvelgiant į pateiktas sąvokas, nusikaltimą ekonomikai galima apibrėžti kaip nusikaltimą ūkinių prekių gamybai arba trukdymui jas gaminti nustatyta tvarka. Paanalizuokime šią sąvoką.

Ekonomika yra visuomenės gerovės pagrindas. Gerai funkcionuojanti ekonomika - tai ne tik atskirų žmonių gerovės, bet ir politinio stabilumo, žmonių socialinio saugumo laidas. Galima pateikti daug pavyzdžių, kaip sutrikus valstybės ekonominiam mechanizmui ir prasidėjus nuosmukiui, žlunga vyriausybės, valdančios partijos pralaimi rinkimus.

Ekonomiką reguliuoja baziniai įstatymai. Paprastai jų būna gana daug ir jie sudaro ekonomikos griaučius.

Susiformavęs valstybės ekonomikos modelis (bazinių įstatymų pagrindu) yra būtina prielaida baudžiamiesiems įstatymams atsirasti. Baziniai įstatymai suformuluoja pageidautino elgesio variantus, nustato ekonominę tvarką, iš jų galima spręsti, koks elgesys ekonomikos

³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968, Vilnius.// Valstybės žinios 2000 Nr.89-2741.

⁴ Ekonomikos terminai ir sąvokos (mokomasis žodynas). Bagdanavičius J., Stankevičius P., Lukoševičius L., Vilnius, 1999 m. P. 45.

sferoje yra pageidautinas, o koks žalingas, net pavojingas, nes prieštarauja ekonominei tvarkai, pakerta pasitikėjimą ekonomika, trukdo jai vystytis.

Galima teigti, kad teisės pažeidimu ekonomikos srityje ar ekonominiu nusikaltimu galima būtų laikyti elgesį, prieštaraujantį valstybės interesams ekonomikoje, išreikštiems baziniuose teisiniuose aktuose, skirtuose ekonomikai reguliuoti.

Tiksliai nesuformulavus ekonominio nusikaltimo sąvokos, sunku nustatyti nusikalstamas veikas bei spręsti klausimą dėl tų veikų ryšio su ekonomika. Turint ekonominio nusikaltimo sąvoką galima būtų statistikoje greta turtinių, smurtinių nusikaltimų išskirti ir atskirai tyrinėti bei analizuoti atskiras nusikaltimų grupes, kaip ekonominius nusikaltimus.

Naudotame ekonomikos terminų žodyne pasakyta, kad ekonominiai nusikaltimai yra neteisėti nusikalstami veiksmai ir metodai ekonomikos srityje, kai kėsiamasi į valstybės bei gyventojų ekonominius interesus, nuosavybę, ūkinę veiklą (taip pat neteisėtas materialinių vertybių, lėšų bei intelektualios veiklos produktų valdymas ir naudojimas); prie ekonominių nusikaltimų priskiriami įvairūs turto grobimai (vagystės), turto prievartavimas, iššvaistymas, komercinis kyšininkavimas, korupcija, fiktyvi ūkinė veikla, kontrabanda, vartotojų apgaudinėjimas, prekių ir kainų klastojimas, aplaidžiai atlikta apskaita, netikrų pinigų ar vertybinių popierių gaminimas, jų paleidimas į apyvartą, valiutinių operacijų taisyklių pažeidimas, dokumentų klastojimas, tarnybinių įgaliojimų viršijimas taip pat pajamų slėpimas ir vengimas mokėti mokesčius.⁵

Pažvelkime, kokios teisininkų nuomonės šiuo klausimu.

Iš esmės, pati sąvoka „Ekonominiai nusikaltimai“ apibrėžiami nevienodai. Be to, įvairiose valstybėse šis terminas apima skirtingus teisės pažeidimus. Skiriasi ir terminologija, vartojama šiems nusikaltimams pavadinti.

JAV ekonominiams nusikaltimams pavadinti vartojami keli terminai: „white collar crime“ (verčiant – „baltų apykaklių nusikaltimai“), „corporate crime“ (verčiant – įmonių, bendrovių nusikaltimai“) ar „occupational crime“ (verčiant – nusikaltimai tarnybai). Terminą „white collar crime“ pavartojo 1939 m. amerikiečių sociologas Edwinas Sutherlandas⁶, kuris jį laikė tapačiu terminui „ekonominiai nusikaltimai“. Amerikiečių kriminologas James William Coleman taip pat minėtą terminą vartoja kaip identišką „ekonominių nusikaltimų“ terminui⁷ bei pateikia jo apibrėžimą: „baltų apykaklių“ nusikaltimas yra teisės pažeidimas, kurį padaro asmuo ar asmenų grupė teisėtoje tarnyboje ar finansinėje veikloje.

⁵ Ekonomikos terminai ir sąvokos (mokomasis žodynas). Bagdanavičius J., Stankevičius P., Lukoševičius L., Vilnius, 1999 m. P. P. 47.

⁶ Sutherland Edwin. White collar criminality / american sociological review. 1940, T. 1. P. 5.

⁷ Coleman J.W. The criminal elite. The sociology of white collar crime. -N.Y.:St.Martin press.Ins.1989, P. 5.

Europoje šie amerikietiški terminai neprigijo. Čia ekonominiams nusikaltimams pavadinti daugiausia vartojamas terminas „economic crime“, o Vokietijoje - vokiškas pakaitalas „Wirtschaftskriminalität“. Dar pasitaiko terminų „Business crimes“ arba „organizational crimes“.⁸

Rusų mokslininkas A. M. Jakovlevas pateikė tokią kriminologinę ekonominio nusikaltimo sąvoką, pagal kurią ekonominis nusikalstamumas apima tokius tyčinius materialinės žalos valstybės ar visuomenės nuosavybei, liaudies ūkio ar piliečių ekonominėms interesams darymo atvejus, kuriems būdinga tai, kad nusikalstama veika yra susijusi su konkrečia nusikaltėlio padėtimi liaudies ūkyje, ekonominių santykių požiūriu, socialiniu vaidmeniu, socialine pozicija ir situacija, kuri būdinga tam tikro ūkio mechanizmo elemento funkcionavimui.⁹

Vokiečių mokslininko Karlhanso Lieblo nuomone, galima būtų išskirti kelis pagrindinius kriterijus, lemiančius, kad veika traktuojama kaip ekonominis nusikaltimas:

- veika padaroma ūkinėje (ekonominėje) sferoje;
- veika susijusi su tarnyba, darbu šioje srityje;
- jos tikslas - pažeisti ekonominę tvarką, nustatytą baziniais, reguliavimo įstatymais, ji kelia pavojų sąžiningo ūkininkavimo principams;
- siekiama neteisėtai praturtėti visuomenės ar atskirų jos grupių sąskaita.¹⁰

Ekonomikos sferoje padaromi nusikaltimai paprastai turi tikslą neteisėtai praturtėti svetimo turto sąskaita, todėl iškyla būtinybė juos skirti nuo klasikinių turtinių nusikaltimų nuosavybei, pavyzdžiui, sukčiavimo ar turto pasisavinimo.¹¹ Literatūroje siūlome turtinius nusikaltimus nuosavybei skirstyti pagal tai, kam padaryta žala. Antai K.Tiedemanas apibrėžia ekonominį nusikaltimą kaip veiką, kurios tikslas - padaryti žalą ne konkrečiai asmenybei, kaip turtinių nusikaltimų atvejais, o daugiau neapibrėžtai asmenų grupei. Veikos, laikomos ekonominiomis nusikaltimais, viršija grėsmę individualiems interesams ir kelia pavojų ekonominei tvarkai, ekonominiam gyvenimui.¹²

Užsienio autorius J.Coleman turto pasisavinimą ir apgaulę laiko ekonominiomis nusikaltimais.¹³ Vadovaujantis šiais kriterijais, tokias veikas, kaip turto pasisavinimas ar apgaulė, daromas tarnautojų, galima būtų skirti tiek prie ekonominių, tiek prie turtinių nusikaltimų. Įvairių valstybių praktika nevienoda. Tačiau apgaulė arba sukčiavimas ne visada realizuojama ekonomikos sferoje. Todėl apgaulę galima traktuoti ir kaip grynai turtinį, ir kaip

⁸ Mohrenschlager Mantred.Reform of economic criminal law in the Federal Republic of Germany // Old ways and new needs in criminal legislation. - Freiburg I Br., 1989. P. P. 73-93.

⁹ Яковлев А.М. Социология экономической преступности. Москва, 1988 г. С. 5.

¹⁰ Karlhans Liebl. White collar crime and organized crime in Federal Republic of Germany. Wien. 1983, P. 8.

¹¹ Piesliakas V. Ekonominiai nusikaltimai Europos valstybės bei JAV teisėje // Kriminalinė justicija: Lietuvos policijos akademijos mokslo darbai. Vilnius, 1993. T. 1. P. 28.

¹² Tiedemann K. Wirtschaftskriminalität als Problem der Gesetzgebung // K.Tiedemann. Die Verbrechen in der Wirtschaft.-Karsruhe, 1970. P. 25.

¹³ Coleman J.W.The criminal elite.The sociology of white collar crime.-N.Y.:St.Martin press.Ins.1989. P. 85-86.

ekonominį nusikaltimą. O turto pasisavinimas visada vyksta ekonomikos sferoje, tačiau pagal esmę jis artimesnis nusikaltimams nuosavybei.

Ne mažiau svarbu, atsižvelgiant į praktinius interesus, atskirti ekonominius nusikaltimus nuo nusikaltimų tarnybai. Tam tikra dalis ekonominių nusikaltimų padaroma įmonių tarnautojų, naudojantis tarnybine padėtimi. Dabartiniame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse bei teisės teorijoje tarnybiniai nusikaltimai aiškiai atskirti nuo ekonominių nusikaltimų ir priklauso atskiriems BK skirsniams. Savaiame aišku, kad BK skirsniai ne visada ir nevisai atitinka kriminologinį nusikaltimų skirstymą. Tuo tarpu daugelyje užsienio šalių nusikaltimai, padaryti valstybės tarnautojų, skiriami nuo nusikaltimų, padarytų ūkinių įmonių tarnautojų. Tokie ūkinių įmonių tarnautojų nusikaltimai, kaip kyšininkavimas, piktnaudžiavimas tarnyba Europos šalyse laikomi ekonominiiais nusikaltimais.

Aukščiau išskirtame vadovėliniame ekonomikos terminų žodyne yra minimos tam tikros ekonominių nusikaltimų grupės pagal veiklos arba veikos sritį: bankiniai, valiutiniai, pareiginiai, turtiniai, kompiuteriniai, ekologiniai, korporacijų nusikaltimai bei nusikaltimai, susiję su asmeniniu piliečių turtu.

Kaip matome, ekonominiai nusikaltimai dažnai pateikiami (sumaišomi) su nusikaltimais nuosavybei. Tai be abejo, sudaro sunkumų tyrinėjant ekonominius nusikaltimus. Tačiau tokia logika leidžia daryti išvadą, jog kai kurių rūšių nusikaltimai gali būti kartu ekonominiai, ir nusikaltimai nuosavybei. Todėl ne visada įmanoma išvesti ribą tarp nusikaltimų ekonomikai ir nuosavybei.

J.W.Colemanas mano, kad ekonominius nusikaltimus reikia skirstyti į dvi grupes: organizacijų (organizational) nusikaltimus ir tarnybinius (occupational) ekonominius nusikaltimus. Prie organizacinių nusikaltimų jis priskiria tokias nusikaltimų grupes: klaidinanti reklama, apgaulė, mokesčių vengimas, nesąžininga konkurencija, neteisėti įmonių susilieėjimai ir įgijimai, pavojingų sveikatai prekių gamyba, pavojingos sveikatai produkcijos pardavimas, darbo saugos taisyklių pažeidimai. Prie tarnybinių ekonominių nusikaltimų J.W.Colemanas skiria tarnautojų vagystes, turto pasisavinimą, kompiuterinius nusikaltimus, komercinį kyšininkavimą, nusikaltimus visuomenei.¹⁴

Kriminalistas I.Wiener visus ekonominius nusikaltimus skirsto pagal tai, kam šie nusikaltimai daro žalą. Jis išskiria tris ekonominių nusikaltimų grupes:

- gamybos ir vartojimo valstybinės kontrolės ar priežiūros pažeidimai;
- valstybės finansinių interesų pažeidimai;
- nuosavybės interesų pažeidimai.¹⁵

¹⁴ Coleman J.W. The criminal elite. The sociology of white collar crime. - N.Y.: St. Martin press. Ins. 1989. P. 90.

¹⁵ Wiener LA. Economic crime from the jurisprudential. Economic crimes. P. 99.

Ekonominių nusikaltimų analizė leidžia papildyti turimas klasifikacijas. Pagal subjektus, kuriems ekonominiai nusikaltimai daro žalą, visus korporacijų nusikaltimus galima būtų suskirstyti į tris dideles grupes:

- ekonominiai nusikaltimai kitoms korporacijoms;
- ekonominiai nusikaltimai valstybei;
- ekonominiai nusikaltimai vartotojams.

V. Piesliako nuomone, galima išskirti keturias ekonominių nusikaltimų grupes:

- nusikaltimai kitoms įmonėms;
- nusikaltimai valstybei;
- nusikaltimai vartotojams;
- nusikaltimai sava įmonei.¹⁶

Reiktų atkreipti dėmesį, jog šios klasifikacijos tėra sąlygiškos. Kai kurie nusikaltimai taip perspina, jog sunku griežtai skirti vienai kuriai grupei.

Taigi, atkreiptinas dėmesys, kad didelė dalis ekonominių nusikaltimų pagrįsti apgaule. Užsienio autoriai apgaulę nelaiko grynai ekonominiu nusikaltimu. Priklausomai nuo nusikaltimo subjekto bei nusikalstamos veiklos sferos, apgaulė gali būti ir ekonominis nusikaltimas, ir nusikaltimas nuosavybei. Apgaulė gali būti ir tarnautojų, ir organizacijų nusikaltimas.¹⁷

Ekonominiais nusikaltimais gali būti daroma žala kitoms įmonėms, vartotojams, valstybei. Galbūt dėl šių ypatybių daugelio valstybių įstatymų leidėjai apgaulei skiria atskirą BK skirsnį, kuris paprastai taip ir vadinamas. Apgaulės nusikaltimas Vakarų Europos teisės teorijoje suformuluotas gana plačiai. Be to, kaip pripažįsta šios srities specialistai, tokia formuluotė neapima visų apgaulės atvejų, ypač ekonominei sferai. Dėl to daugelio valstybių įstatymuose yra išskiriami specialūs apgaulės nusikaltimai (pvz. Skolininko nesąžiningumas ir t.t.), kurie skirti apginti kitus juridinius asmenis.

Kita ekonominių nusikaltimų grupė - korporacijų nusikaltimai, nukreipti prieš valstybę. Šią grupę nusikaltimų išskiria tokie autoriai, kaip J.W.Colemanas, I.Wieneris, K.Tiedemanas. Į šią grupę įeina daugiausia nusikaltimai valstybės interesams.

Dalis įmonių daromų ekonominių nusikaltimų yra nukreipta prieš vartotojus. Šiai grupei priklauso tokie nusikaltimai, kaip kenksmingos sveikatai ar neatitinkančios keliamų reikalavimų produkcijos gamyba ar jos pardavimas, pirkėjų apgaulė, klaidinant dėl gaminio kokybės, nesąžininga reklama. Kai kurie autoriai prie ekonominių nusikaltimų prieš vartotojus skiria ekologinius nusikaltimus.

¹⁶ Piesliakas V. Ekonominiai nusikaltimai Europos valstybės bei JAV teisėje // Kriminalinė justicija: Lietuvos policijos akademijos mokslo darbai. Vilnius, 1993. T. 1. P. 42.

¹⁷ Ten pat. P. 99.

Ekonominių nusikaltimų gali padaryti ne tik įmonės, bet ir įmonių darbuotojai, veikdami savo korporacijos naudai. Prie ekonominių nusikaltimų dauguma teoretikų skiria ir kai kuriuos įmonių tarnautojų, vykdančių tarnybines funkcijas, daromus nusikaltimus, nukreiptus prieš įmonę, kurioje jie dirba. Prie tokių ekonominių nusikaltimų priskiriamas kyšio ėmimas, piktnaudžiavimas pasitikėjimu tarnyboje ir turto pasisavinimas.

Dėl kyšio ėmimo kriminalizacijos nei vienoje valstybėje problemų nekyla. Klausimas tik toks ar tai ekonominis nusikaltimas, ar nusikaltimas tarnybai. Teorinėje literatūroje kyšio ėmimas vieningai skiriamas prie ekonominių nusikaltimų.

Kriminologijoje naudojamos ir kitos ekonominių nusikaltimų sąvokos, pvz., „juodoji“ arba „šešėlinė ekonomika“. Šešėlinė ekonomika, tai ta jos dalis, kuri yra tiesiogiai susijusi su nusikalstamumu (organizuotos sukčiavimo schemas, prekyba narkotinėmis medžiagomis ir kt.).¹⁸

Štai kokią sąvoką pateikia rusų kriminologai: ekonominį nusikalstamumą reikia suprasti kaip savanaudiškų nusikaltimų ekonomikos sferoje visumą, kuriais kėsiniama į kitų vartotojų, partnerių, konkurentų ir valstybės nuosavybę ar interesus, o taip pat į nustatytą ekonomikos valdymo tvarką atskirose ūkio šakose bei padaromų asmenų profesinės veiklos metu ar ryšium su atitinkama veikla.¹⁹

Esminiu ekonominio nusikaltimo skirtumu nuo kitų nusikaltimų minėti autoriai laiko tiesioginį ekonominio nusikaltimo subjekto priklausomumą nuo ekonominių santykių jo profesinėje veikloje. Tokiu būdu kaltininkas pats tam tikrose ribose kontroliuoja tą socialinę ir ekonominę struktūrą, kurią jis naudoja savo nusikalstamais tikslais.

Dar vienas ekonominio nusikaltimo požymis – jo savanaudiškas pobūdis. Ekonominiam nusikalstamumui visų pirma priskiriamas nusikalstamumas, turintis tiesioginį ekonominės naudos motyvą. Tačiau šis kriterijus nėra esminis, kadangi kiekviena ekonomine veikla yra siekiama naudos. Skirtumas – naudos gavimo būduose. Be to, šis kriterijus yra nepakankamas, kadangi dauguma nusikaltimų turi savanaudiškumo motyvą.

Ekonominio nusikaltimo ypatybė dar yra ta, kad ji susijusi su tam tikra sutartinių santykių ar išpareigojimų sistema, kuri būtina tarp subjektų arba tarp subjektų ir valstybės, kad pagaminti, perdirbti, paskirstyti, apsikeisti materialiniais gėriais ir paslaugomis. Ekonominis nusikalstamumas turi tikslą pasisavinti, neduodant už tai atitinkamos vertės objekto, paslaugų, pinigų, neįdedant atitinkamos vertės socialinės energijos (darbo), kas būtų būdinga įprastam

¹⁸ Эминов В. Э. Криминология. Москва, 1977 г. С. 96.

¹⁹ Петров Э.И., Марченко Р.Н., Барина Л.В., Криминологическая характеристика и предупреждение экономических преступлений. Москва, 1995 г. Р. 12.

ekonominiam procesui. Ekonominio nusikalstamumo pasekmė yra neteisėtas ekonominių vertybių perpaskirstymas visuomenėje.²⁰

Lietuvoje, dar 1998 metais S.Kuklianskis ir R.Burda rašė, kad Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse nėra nei nusikaltimų ekonomikai, nei ekonominių nusikaltimų sąvokų. Praktikai šias sąvokas dažnai sutapatina.²¹

Kodėl minėti autoriai daro tokią prielaidą? 1993 metų balandžio 15 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 255 patvirtintoje „Ekonominių nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programoje“, bendruosiuose nuostatuose teigiama, kad „ekonominiai nusikaltimai - tai fizinių ir juridinių asmenų nusikalstama veikla nuosavybės santykių, komercinėje-ūkinėje, finansinėje srityse įskaitant neteisėtą valdymą ir disponavimą materialinėmis vertybėmis, lėšomis bei intelektualinės veiklos produktais. Šių nusikaltimų forma ir sudėtis yra įvairi - nuo įprastų ir gana paprastų iki sudėtingų, rafinuotų ir netradicinių (paprasti, grupiniai ir organizuoti nusikaltimai, vagystės, plėšimai, banditizmas, turto prievartavimas, iššvaistymas, komercinis kyšininkavimas, fiktyvi komercinė-ūkinė veikla, kontrabanda, korupcija, vartotojų apgaulė, mokesčių slėpimas ir kita)“.²² Visi dokumente paminėti nusikaltimai vadinami ekonominiais nusikaltimais.

A. Dapšio ir K. Jovaišo nuomone, ekonominiai nusikaltimai yra neteisėti nusikalstami veiksmai bei metodai ekonomikos srityje, kuriais kėsinamasi į valstybės bei gyventojų ekonominius interesus, nuosavybę (ekonominės sistemos pagrindą), ūkinę, komercinę, finansinę veiklą įskaitant neteisėtą valdymą, tvarkymą ir disponavimą materialinėmis vertybėmis ir lėšomis bei intelektualinės veiklos produktais. Konkrečios tokių nusikalstamų veikų rūšys bei sudėtys nustatytos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso specialios dalies skirsniuose, nustatančiuose atsakomybę už nusikaltimus nuosavybei, ūkininkavimo tvarkai, finansams, tarnybai“.²³

Baudžiamojoje teisėje, ko gero siauriausiai suprantami ekonominiai nusikaltimai – baudžiamojo kodekso skyriaus ribose. Tai yra, jei nusikaltimas yra įrašytas į skyrių, numatantį atsakomybę už nusikaltimus ekonomikai, tai yra ekonominis nusikaltimas (BK XXXI skyrius - Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai ekonomikai ir verslo tvarkai). Atitinkamai suprantami ir nusikaltimai finansų sistemai, nuosavybei ir kt.

V. Piesliakas išskiria šiuos ekonominių nusikalstamų veikų kriterijus:

1. veika padaroma komercinėje-ūkinėje sferoje;
2. ji susijusi su kaltininko tarnyba;
3. veikos tikslas - nustatyti valstybės nustatytos tvarkos ekonomikai reguliuoti pažeidimus, ji kelia pavojų sąžiningo ūkininkavimo principams kaip vertybei, ginamai įstatymo;

²⁰ Петров Э.И., Марченко Р.Н., Барина Л.В., Криминологическая характеристика и предупреждение экономических преступлений. Москва, 1995 г. P. 13.

²¹ Kuklianskis S, Burda R. Nusikaltimų ekonomikai tyrimo taktikos bendrieji ypatumai. Vilnius, 1998 m. P. 4.

²² Ekonominių nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa. // Valstybės žinios. 1993 m. Nr. 13-333.

²³ Dapšys A., Jovaišas K. Ekonominiai nusikaltimai ir jų prevencijos Lietuvoje kryptys // Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji politika pereinant į rinkos ekonomiką. Vilnius, 1995 m. P. 91.

4. siekiama neteisėtai praturtėti ar išvengti nuostolių kitų visuomenės grupių sąskaita.²⁴

Kaip matome, V. Piesliako pateikti kriterijai praktiškai nesiskiria nuo vokiečių mokslininko K. Lieblo pateikiamų ekonominių nusikaltimų kriterijų. Tačiau būtų ir keletas pastabų. Manytume, kad ne visiškai sutampa K. Lieblo nurodytas kriterijus – veika susijusi su tarnyba *ar darbu šioje srityje*. Tai yra svarbi aplinkybė, leidžianti šiai sričiai priskirti ne valstybės tarnautojus. Šiuo atveju V. Piesliako pateikiamas apibrėžimas, mūsų nuomone, nepagrįstai siaurina ekonominių nusikaltimų sampratą. Taip pat ne visiškai atitinka V. Piesliako nurodytas kriterijus – „veikos tikslas - nustatyti valstybės nustatytos tvarkos ekonomikai reguliuoti pažeidimus, ji kelia pavojų sąžiningo ūkininkavimo principams kaip vertybei, ginamai įstatymo.“ Minėtas kriterijus, mūsų nuomone, ne labai aiškiai suformuluotas. K. Lieblo nuomone, ekonominių nusikaltimų tikslas - pažeisti ekonominę tvarką, nustatytą baziniais, reguliavimo įstatymais, ji kelia pavojų sąžiningo ūkininkavimo principams.

Išeidami iš skirtingų autorių pozicijų nuomonių (V. Piesliako išskirtuose kriterijuose nėra nusikaltimų nuosavybei, korupcijos ir kitų pažeidimų, kurie minimi Vyriausybės patvirtintoje „Ekonominių nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programoje“), R. Burda ir S. Kuklianskis išskiria dvi skirtingas sąvokas - nusikaltimus ekonomikai (Vyriausybės patvirtintoje programoje) ir ekonominius nusikaltimus (V. Piesliako kriterijai).²⁵

Suprantama, kad pagal tokį traktavimą nusikaltimai ekonomikai apima gerokai daugiau nusikaltimų. Čia, be nusikaltimų ūkininkavimui bei nusikaltimų finansams, turi būti paminėti kai kurie turiniai nusikaltimai, ypač tie, kuriais kėsinamasi į ekonominį valstybės pagrindą, kai kurie tarnybiniai nusikaltimai, ypač susiję su turiniais nusikaltimais, nusikaltimais finansams ir ūkininkavimui (kyšiai, papirkimai, piktnaudžiavimai tarnybine padėtimi ir kai kurie kiti).

Minėti autoriai, manytume, neteisingai traktuodami V. Piesliaką („...išskirdamas ekonominių nusikaltimų kriterijus, turi galvoje Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 15-ąjį ir 16-ąjį²⁶ (Nusikaltimai ūkininkavimo tvarkai bei Nusikaltimai finansams) skyrių...“), daro klaidingą išvadą, kad „bendriausiai nusikaltimus ekonomikai reikėtų suprasti kaip nuosavybės, verslo, intelektualinės veiklos, finansų, ūkininkavimo ir ekonominio valdymo sričių nusikaltimus.“²⁷

Taigi, tokiu atveju paprasčiausia vagystė tampa nusikaltimu ekonomikai. Tačiau ar iš tikrųjų taip yra? Juk dauguma nusikaltimų, o tarp jų ir labai įvairių, yra padaromi dėl ekonominės naudos (užteršiama gamta nuodingomis atliekomis, nes jų saugojimas nustatyta tvarka yra labai brangus, medicinos darbuotojo paimamas kyšis, už pinigus ar kitaip atsilyginant daromas kriminalinis abortas ir aibė kitų nusikalstamų veikų). Neteisėtos ekonominės naudos

²⁴ Piesliakas V. Ekonominiai nusikaltimai Europos valstybės bei JAV teisėje // Kriminalinė justicija: Lietuvos policijos akademijos mokslo darbai. Vilnius, 1993. T. 1. P. 42.

²⁵ Kuklianskis S, Burda R. Nusikaltimų ekonomikai tyrimo taktikos bendrieji ypatumai. Vilnius, 1998 m. P. 5.

²⁶ Citatoje minimas tuometinis baudžiamasis kodeksas.

²⁷ Kuklianskis S, Burda R. Nusikaltimų ekonomikai tyrimo taktikos bendrieji ypatumai. Vilnius, 1998 m. P. 5.

siekis yra kriminalinio pasaulio egzistencijos pagrindas. Tai ar mes tokius nusikaltimus turime priskirti nusikaltimams ekonomikai? Manome, kad ne. Šio darbo rėmuose pirmiausia turėtume nagrinėti veikas, kurios papuola į baudžiamojo kodekso XXXI skyrių - Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai ekonomikai ir verslo tvarkai. Tačiau, mūsų nuomone, taip siaurai taip pat nereikėtų užsibrėžti išeities pozicijų. Juk specializuoti policijos padaliniai – Ekonominių nusikaltimų tyrimo skyriai tiria ne vien tik nurodytame skyriuje kriminalizuotas nusikalstamas veikas. Tiriamos tokios nusikalstamos veikos, kaip sukčiavimai, padirbtų pinigų platinimas, atsiskaitymas netikra mokėjimo kortele ir kt. Kai kurios iš šių nusikalstamų veikų yra ypatingai ištobulėję ir būtent jas galima įvardinti kaip šiuolaikinių, o taip pat ir ekonominių nusikalstamumą. Savaiame suprantama, kad ekonominio susikalstamumo sfera yra labai plati, todėl iškyla klausimas, ką šiame darbe nagrinėsime. Todėl šiame darbe be nusikalstamų veikų tradiciškai priskiriamų nusikalstamoms veikoms ekonomikai²⁸ pagal baudžiamojo kodekso atitinkamą skyrių, nagrinėsime ir veikas, kurios nepriskiriamos tai siaurai, „tradicinei“ ekonominio nusikalstamumo sričiai, tačiau kurios labai dažnai yra tiriamos Ekonominių nusikaltimų tyrimo skyriuose ar kitose ikiteisminio tyrimo institucijose. Tarp tokių norėčiau paminėti *sukčiavimus* (turinčius labai platų padarymo būdų sąrašą, bei darančių tiesioginį poveikį ekonomikai, dėl ko juos priskiriame ekonominiam nusikalstamumui) ir *pinigų plovimą* (kuris daromas greta ekonominių nusikaltimų, kaip juos lydintis reiškinys, turintis labai didelį latentįškumą), o taip pat kitus nusikaltimus, kurių padarymo būdai yra šiuolaikiniai ir liečia ir valstybės ekonomikos sritį.

Ekonominiai nusikaltimai itin dažnai yra latentiniai. Apytikriais apskaičiavimais fiksuojamas 1 iš 100 šių nusikaltimų, gerokai mažiau jų išaiškinimą ir dar mažiau nuteisiama asmenų, padariusių tokius nusikaltimus. Baudžiamoji teisinė ekonominių nusikaltimų kontrolė šiuomet iš esmės yra atsitiktinė (epizodinė), ir jos sistema nefunkcionuoja. Nesukurtos šios kontrolės objektyvios efektyvumo sąlygos - neįgyvendintos esminės reformos, nėra normalizuotas socialinis bei ekonominis gyvenimas, prastai funkcionuoja atitinkamos institucijos (struktūros).²⁹

R. Burda išskiria du dalykus, siejančius nusikaltimų ekonomikai sampratą:³⁰

Pirma - šie nusikaltimai dažnai padaromi grupėmis, nors nusikaltėliai ne visuomet griebiasi grupinių veiksmų. Paprastai nusikaltimai daromi grupėmis, kai vienam padaryti nusikaltimą sunku arba negalima (arba taip subjektyviai įvertinama). Tuos nusikaltimus ekonomikai, kurie padaromi naudojantis tarnybine padėtimi, vienam padaryti beveik

²⁸ Tokių, kaip kontrabanda; neteisėtas prekių ar produkcijos neišvežimas iš Lietuvos Respublikos; neteisėtas namų gamybos stiprių alkoholinių gėrimų, nedenatūruoto, denatūruoto ar techninio etilo alkoholio, jų skiedinių (mišinių) ir aparatų jiems gaminti gaminimas, laikymas, gabenimas turint tikslą realizuoti ar realizavimas ir kt.

²⁹ Dapšys A., Jovaišas K. Ekonominiai nusikaltimai ir jų prevencijos Lietuvoje kryptys // Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji politika pereinant į rinkos ekonomiką. Vilnius, 1995 m. P. 91.

³⁰ Kuklianskis S, Burda R. Nusikaltimų ekonomikai tyrimo taktikos bendrieji ypatumai. Vilnius, 1998 m. P. 5-6.

neįmanoma. Dažniausiai norint pasiruošti nusikaltimui, jį padaryti ir nuslėpti, reikia daugelio žmonių pastangų.

Antra - smurtinis nusikaltimų pobūdis. Iš esmės smurtas tampa nusikaltimų ekonomikai, ypač nelegalių verslo ar panašių sandėrių atomazga, jų išraiška. Dažnai tyčinių nužudymų, apskritai smurto prieš žmogų bei jo turtą pagrindas (motyvas) yra nesantaika tarp žmonių, nelegalūs turtiniai sandėriai ir panašiai. Dažnai tokių smurtinių nusikaltimų motyvus būna ne taip lengva nustatyti.

Norėtume nesutikti su pastaruoju autoriumi, kadangi ekonominiai nusikaltimai pirmiausia padaromi be smurto pagalbos. Vėliau, kaip juos lydintis reiškinys gali būti gaujų karas dėl įtakos zonų, duoklės rinkimai, leidimas užsiimti atitinkama nusikalstama ekonomine veikla ir kiti kriminalinio (organizuoto) nusikalstamumo reiškiniai. Tačiau ekonominiams nusikaltimams nepriskiriame smurtinio pobūdžio. Ne veltui jie vadinami „baltų apykaklių“ nusikaltimais.

Dabar galiojančiame BK įtvirtinta nusikaltimų grupė su skirsnio pavadinimu „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai ekonomikai ir verslo tvarkai“. Tačiau šiame skirsnyje yra išvardinti nusikaltimai, kurie senajame BK buvo priskirti skirsniui „Nusikaltimai ūkininkavimo tvarkai“. Čia įtvirtintos nusikalstamos veikos kuriomis kėsinama į ekonomiką, bet tai nereiškia, kad kituose skirsniuose nėra nusikalstamų veikų, kurios priskiriamos prie ekonominių nusikaltimų.

Naujajame BK kompaktiškai sudėliotos nusikaltimų grupės, kurios konkrečiai kėsina į tą objektą (pvz. „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai finansų sistemai“, „Nusikaltimai informatikai“), bet neapima kelių kėsinimosi objektų, kaip buvo senajame kodekse.

Apibendrinant galima pasakyti, kad įvairių mokslų (ekonomikos, kriminologijos, baudžiamosios teisės, kriminalistikos) atstovų ekonominių nusikaltimų apibūdinimai negali sutapti, nes specialistai atstovauja skirtingoms mokslo šakoms. Nevienodas ir praktinių darbuotojų požiūris į šį klausimą.

Mums priimtinas ekonominio nusikalstamumo apibrėžimas (bei iš jo išvedami atitinkami požymiai), pateiktas rusų kriminologų: *ekonominį nusikalstamumą* reikia suprasti kaip savanaudiškų nusikaltimų ekonomikos sferoje visumą, kuriais kėsinama į kitų vartotojų, partnerių, konkurentų ir valstybės nuosavybę ar interesus, o taip pat į nustatytą ekonomikos valdymo tvarką atskirose ūkio šakose bei padaromų asmenų profesinės veiklos metu ar ryšium su atitinkama veikla.

1.2 EKONOMINIO NUSIKALSTAMUMO DETERMINANTAI

Greta „tradicinio“ nusikalstamumo susiformavo „netradicinės“ nusikalstamumo rūšys. Tai - ekonominiai, organizuoti, profesionalūs nusikaltimai (turto prievartavimas, kontrabanda, vengimas mokėti mokesčius, pinigų padirbinėjimas, nusikaltimai, susiję su korupcija, narkotikų verslas, prostitucija ir kt.).³¹

Susidarius naujoms ekonominėms sąlygoms nepriklausomoje Lietuvoje atsirado ir išplito toks iki šiol nebūdingas reiškinys, kaip organizuotas nusikalstamumas.³² Policijos tarnybų duomenimis, 1993 m. Lietuvoje veikė apie 100 įvairių organizuotų nusikaltėlių grupuočių.³³ Tokių organizuotų grupių nusikalstama veikla buvo įvairi – pradedant kriminaliniu reketu ir baigiant ekonominiais nusikaltimais: kontrabanda, nelegali ekonominė veikla, falsifikuotų prekių gamyba, pinigų plovimas, pareigūnų papirkinėjimas.³⁴ Pastarąjį dešimtmetį nusikalstamumas čia augo ne tik kiekybiškai, bet keitėsi ir kokybiškai. Jungiantis įvairaus dydžio nusikaltėlių grupėms su daugiau ar mažiau aiškiais lyderiais ir nusikalstamos veiklos specializacija augo organizuotas nusikalstamumas. Pavienių nusikaltimų pavojingumą vis labiau nustelbė organizuotos nusikalstamumo formos.³⁵

Dviejų dešimtmečių Lietuvos kriminalinė statistika (1983 - 2002 m.) orientuojama į tris kiekybiškai ir kokybiškai skirtingus nusikalstamumo periodus.

Pirmasis periodas (1983 – 1988 m.) gali būti apibūdinamas kaip tam tikras nusikalstamumo proceso remisijos, jo stabilumo periodas. Bendras užregistruotų nusikaltimų skaičius 1983 m. sudarė 192006, 1988 m. - 21337, arba 11 % daugiau visų registruotų nusikaltimų.

Prognozės tapo realybe dar iki nepriklausomos Lietuvos Respublikos atkūrimo. Staigus ir spartus nusikalstamumo statistinių rodiklių didėjimo „šuošis“ Lietuvoje prasidėjo jau 1988 metų antrą pusmetį. Antrasis periodas - tai 1989 - 1993 metai. Jį galima apibūdinti kaip staigios didėjančios nusikalstamumo „bangos“ periodą. Nusikaltėliai naudojo Lietuvos atgimimo ir jos valstybės atkūrimo sunkumais.³⁶

³¹ Dapšys A., Jovaišas K. Ekonominiai nusikaltimai ir jų prevencijos Lietuvoje kryptys. // Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji politika pereinant į rinkos ekonomiką. Vilnius, 1995 m. P. 19.

³² Ažubalytė R. Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taikymo problemos ir perspektyvos Lietuvoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: teisė (01 S). Vilnius. 2002. P. 58-59.

³³ Smaliukas J., Urbelienė J. Nusikalstamumo raida Lietuvoje 1918 – 1993 m., Vilnius. 1994. P. 38.

³⁴ Piesliakas V. Baudžiamoji politika Lietuvoje po 1990 m. ir jos tendencijos // Jurisprudencija. 1999. T.13(5). P.60.

³⁵ Šimkus K. Organizuotas nusikalstamumas kaip grėsmė nacionaliniam saugumui // Jurisprudencija. 2000. Nr. 15. P. 146-148; Gutauskas A. Organizuotas nusikalstamumas ir jo baudžiamasis teisinis vertinimas. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: teisė (01 S). Vilnius. 2002. P.48-62.

³⁶ Dapšys A. Nusikalstamumo Lietuvoje kriminologinis aspektas. // Teisės problemos, 1994 m. Nr. 1. P. 57-58.

Trečias periodas - tai 1994 - 2002 metai. Nusikalstamumas pasiekęs apogėjų perėjo vėl į remisiją 1994 m. sudarė 58634, 2002 m. - 72646, arba 19 % daugiau visų registruotų nusikaltimų.

Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad ekonominiai nusikaltimai priskiriami didžiausio latentiškumo nusikaltimų grupei, todėl faktinis jų skaičius paprastai žymiai viršija oficialios statistikos rodiklius, o pastarieji nerodo tikrosios padėties.³⁷

1985-1987 metais pradėjo atsirasti kooperatyvai, formavosi pirmieji rinkos daigeliai. Nusikalstamumas keitėsi ne tik kiekybiškai, bet ir kokybiškai (struktūriniu požiūriu). Pradėjo formotis nauji nusikaltimo būdai, kurie buvo primityvios pradinio kapitalo kaupimo formos, aplenkusios pačių laisvosios rinkos ekonomikos santykių susiformavimo procesą. Didėjo nusikaltimų importas bei eksportas ir iš Rytų, ir iš Vakarų.

Anot A. Dapšio, be tiesioginės žalos valstybei bei privačiam sektoriui, kuri pagal ekspertų vertinimus sudaro šimtus milijonų litų ir yra kur kas didesnė už materialinę žalą, susijusią su kitokiais kriminaliniais nusikaltimais, ekonominiai nusikaltimai daro ypač neigiamą įtaką ūkinei ir komercinei veiklai, rinkos santykiams, ekonominei sistemai apskritai.

Teisės instituto direktorius A. Dapšys savo straipsnyje aiškindamas nusikalstamumo plėtros priežastis Lietuvoje, teoriniu ir praktiniu požiūriu išskiria objektyvias ir subjektyvias aplinkybes, taip pat vidinius (šalies) ir išorinius (tarptautinius) veiksnius.³⁸

Tarp objektyvių aplinkybių akcentuojami esminiai pereinamojo laikotarpio prieštaravimai bei sunkumai visuomenės sistemoje, jos struktūrose:

1. moralinėje-kultūrinėje - prieštaravimai tarp sovietinės okupacijos palikimo ir tautoje glūdėjusių vertybių nuostatų, moralės bei kultūros normų, santykių, papročių, tradicijų;
2. teisinėje - atkuriamos teisinės sistemos, įstatymų, teisinių institucijų, jų struktūrų formavimo kolizijos, sunkumai;
3. socialinėje - pagreitėjusi gyventojų, jų šeimų socialinė bei turtinė diferenciacija ir poliarizacija, žymios gyventojų dalies gyvenimo lygio nuosmukis, nedarbo grėsmė ir kt;
4. ekonominėje - denacionalizacijos bei privatizacijos (privačios nuosavybės atkūrimo) proceso sunkumai, ūkio ir gamybos suirutė, hiperinfliacija ir pan.;
5. politinėje - išoriniai ir vidiniai politiniai prieštaravimai, kitų šalių įtaka.

Susiklosčiusia objektyviai sunkia situacija šalyje (vidinės priežastys) naudojasi ne tik pavieniai asmenys, bet ir jų grupės, nusikalstamos struktūros, neretai įtraukdamos į savo veiklą

³⁷ Dapšys A., Jovaišas K. Ekonominiai nusikaltimai ir jų prevencijos Lietuvoje kryptys. // Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji politika pereinant į rinkos ekonomiką. Vilnius, 1995 m. P. 21.

³⁸ Dapšys A. Kriminologinės nusikalstamumo situacijos Lietuvoje vertinimas. Prognozės ir prevencijos galimybės // Teisės problemos. Vilnius, 1998, Nr. 3-4, P. 180.

jaunimą bei nepilnamečius. Tuo naudojasi ir kai kurių užsienio šalių atitinkamos struktūros, organizuotas, transnacionalinis nusikalstamumas (išorinės priežastys).

Prie subjektyvaus pobūdžio aplinkybių priskirtinos ne tik socialiai dezadaptuotų asmenų - potencialių nusikaltimo subjektų kriminologinės bei psichologinės charakteristikos. Tai taip pat yra:

1. ekonominės, socialinės, teisinės, politikos spragos ir klaidos;
2. nepakankamas atitinkamų valstybės institucijų dėmesys tam tikroms socialinėms grupėms, pavyzdžiui, asmenims, grįžusiems iš įkalinimo vietų, bedarbiams, socialiai dezadaptuotiems, moterims, vaikams, jaunimui;
3. socialinės kontrolės bei prevencinės veiklos organizavimo trūkumai;
4. teisėsaugos institucijų veiklos trūkumai atskleidžiant nusikaltimus ir kiti organizaciniai nesklandumai.³⁹

Išskiriamos šios pagrindinės nusikalstamumo priežastys ir sąlygos:

1) Neužimtumas. Žmogui, neturinčiam socialiai naudingo užsiėmimo, padidėja tikimybė bei rizika nusikalsti. Dauguma nusikaltėlių yra niekur nedirbantys ir nesimokantys asmenys.

2) Išsilavinimas arba jo stoka.

3) Apsvaigimas nuo alkoholio bei narkotinių ar psichotropinių medžiagų. Maždaug trečdalis nusikaltusių asmenų nusikaltimus padaro apsvaigę nuo alkoholio.

4) Ribotos valstybės galimybės teikti pakankamą socialinę pagalbą labiausiai socialiai pažeidžiamoms visuomenės grupėms.

5) Neaukštas gyventojų pragyvenimo lygis ir didelė turtinė diferenciacija turi įtakos visuomenės nepasitikėjimo valstybės valdymu ir teisine sistema jausmui, savo ruožtu nepasitikėjimas sąlygoja teisinį nihilizmą ir teisės normų nesilaikymą.

6) Nepakankamai stipri ekonomika nesudaro galimybių tinkamai finansuoti valstybės institucijas, taip pat teisėsaugos ir kitas tiesiogiai ar netiesiogiai susijusias su nusikaltimų prevencija ir kontrole institucijas. Dėl to šios institucijos nepajėgia tinkamai atlikti savo funkcijų, kartu silpnėja kontrolė ir didėja nusikalstamos veikos galimybės.

7) Socialinių, teisėsaugos, kitų institucijų negalėjimas tinkamai atlikti savo funkcijų sukelia neigiamus ideologinius padarinius, moralės normų devalvaciją, neigiamai veikia augančios kartos auklėjimo ir mokymo sistemos efektyvumą, neužtikrina baismės neišvengiamumo principo įgyvendinimo, o tai skatina nebaudžiamumo atmosferos atsiradimą.

Prie nusikalstamumą skatinančių veiksnių, kurie dažniausiai lieka neįvertinti, priskiriami netgi teigiami poslinkiai visuomenėje, pavyzdžiui:

1) tarptautinė valstybės integracija sąlygoja socialinių procesų, taip pat ir nusikalstamumo, transnacionalinį pobūdį;

³⁹ Dapšys A. Kriminologinės nusikalstamumo situacijos Lietuvoje vertinimas. Prognozės ir prevencijos galimybės // Teisės problemos. Vilnius, 1998, Nr. 3-4, P. 180-181.

2) augantis socialinis visuomenės mobilumas lemia ryšių su artimiausia aplinka (šeimoms, giminytėms, kaimynystėms) silpnėjimą;

3) urbanizacija skatina tam tikrus regioninius skirtumus, žmonės koncentruojasi miestuose, todėl silpnėja socialinė kontrolė ir daugėja galimybių nusikalsti;

4) ekonominis vystymasis, pokyčiai verslo srityje taip pat daro įtaką nusikalstamumui. Palyginti laisvai prieinama daugiau prekių ir vertybių. Dėl gausos sunku jas tinkamai apsaugoti. Šios prekės itin lengvai tampa nusikaltimų objektais. Atsirado daug didesnė mokėjimo priemonių įvairovė, tačiau tuo pat metu jos teikia daugiau galimybių, palankių nusikaltimams daryti;

5) vystymasis komercijos srityje lėmė tai, kad buvo įdiegtos sistemos, nustatančios naujus reikalavimus, keliamus pirkėjo sąžiningumui (pavyzdžiui gali būti laikoma šiuo metu vis plačiau taikoma savitarnos sistema). Komercijos sistema pasikeitė taip, kad parduotuvės savininkas ir pirkėjas arba paslaugos teikėjas ir paslaugą perkantis asmuo dažniausiai vienas kito asmeniškai nebepažįsta, todėl nelieka santykių, pagrįstų tarpusavio pasitikėjimu. Komercinis produktyvumo siekimas kartais sąlygoja personalo, kurio pagrindinė funkcija - priežiūra (o tai svarbus kelių nusikaltimams užkertantis komponentas), mažinimą.⁴⁰

Minėti nusikalstamumo raidos periodai apibūdinami kiekybiniais ir kokybiniais rodikliais.

Nusikalstamumo *kiekybiniai* pokyčiai. Per 1988-1996 metus labai padidėjo kiekybiniai nusikalstamumo rodikliai: užregistruotų nusikaltimų skaičius padidėjo tris kartus (nuo 21337 iki 68 053 nusikaltimų; nusikalstamumo lygis (koeficientas 10 000 gyv.) - nuo 58,2 iki 183,3; nustatytų asmenų, padariusių nusikaltimus, skaičius - daugiau kaip pusantro karto (nuo 12 746 iki 22 269; koef. nuo 34,7 iki 59,9) ir daugiau kaip du kartus padidėjo per metus nuteistų asmenų skaičius nuo 8 002 iki 18 344 (1995 m.), koef. nuo 21,8 iki 49,3 (1995 m.).

Nusikalstamumo *kokybiniai* (struktūriniai) pokyčiai:

1. iki 1995 m. sparčiai didėjo sunkių smurtinių nusikaltimų (tyčinių nužudymų nuo 143 iki 502 (įskaitant pasikėsinimus); tyčinių sunkių kūno sužalojimų nuo 177 iki 299). 1996 m. tyčinių nužudymų (su pasikėsinimais) skaičius žymiai sumažėjo (405), o tyčinių sunkių kūno sužalojimų skaičius toliau didėjo (351));
2. nusikalstamumo struktūroje vyrauja (vidutiniškai per pastaruosius 3 metus sudaro 76%) turtinio pobūdžio nusikaltimai; jie lėmė bendrą nusikalstamumo didėjimo tendenciją tiriamuoju laikotarpiu;
3. greta "tradicinio" nusikalstamumo (pvz., vagysčių, nužudymų ir pan.) susiformavo "netradicinės" nusikalstamumo rūšys. Tai ekonominiai, organizuoti, profesionalūs

⁴⁰ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“, 2003 m. kovo 20 d. Nr. IX-1383, Vilnius. Žin., 2003, Nr.32-1318.

- nusikaltimai (turto prievartavimas, kontrabanda, vengimas mokėti mokesčius, pinigų padirbinėjimas; nusikaltimai, susiję su korupcija, narkotikų verslas, prostitucija ir kt.);
4. vyksta nusikaltimų importas - eksportas ir iš Rytų, ir iš Vakarų (transnacionalinis nusikalstamumas).

Tarptautinio kriminologinio tyrimo metu buvo pastebėtos tokie esminiai nusikaltėlių charakteristikos pokyčiai. Formuojasi nusikalstamumo struktūrą atitinkantys sluoksniai:

1. profesionalūs, organizuoti nusikaltėliai, socialiai dezadaptuoti asmenys (alkoholikai, narkomanai, grįžusieji iš įkalinimo vietų, bedarbiai (dalinai), benamiai ir kt.); didėja jų nusikaltimų faktinis recidyvas;
2. į nusikalstamą veiklą vis dažniau įtraukiamas nesimokantis ir nedirbantis jaunimas, nepilnamečiai;
3. minėta tendencija (nesiimant jos neutralizavimo priemonių) gali paskatinti naujos nusikalstamumo "bangos" pakilimą netolimoje ateityje - šio amžiaus pabaigoje ir trečiojo tūkstantmečio pradžioje.⁴¹

Nusikaltimai bei piktnaudžiavimas ekonomikos srityje ir su tuo susijusi korupcija Lietuvoje įgauna didelį mastą, o kai kurių specialistų teigimu, virsta organizuoto, tarptautinio pobūdžio požymių turinčiu reiškiniu. Ekonominiai nusikaltimai daro ypač neigiamą įtaką ūkinei-komercinei veiklai, rinkos santykiams, ekonomikos sistemai apskritai. Ekonominiai nusikaltimai trukdo numatyti ir vykdyti ekonomikos politiką, sutrikdo kainų, gamybos ir vartojimo proporcijas, sąlygoja prastos kokybės produkcijos gamybą, didina infliaciją, pakerta piliečių pasitikėjimą valstybine valdžia, jos institucijomis, formuoja teisinį nihilizmą.

Korupcija, organizuotas ir ekonominis nusikalstamumas tapo ypatingai opi Lietuvos problema, kurios veiksmingam sprendimui stokojama politinės valios ir teisėtvarkos pajėgumų. Tarptautiniai tyrimai rodo, kad korupcijos lygis Lietuvoje, skirtingai nuo kaimyninių valstybių, nemažėja. Veiksmingų sisteminių priemonių šiai problemai spręsti valstybė nėra numačiusi. Politinė korupcija kelia rimtą grėsmę nacionaliniam šalies saugumui ir valstybės gerovei. Politinis elitas daugeliu atvejų yra korupcijos paralyžiuotas. Lietuvoje stinga veiksmingos modernios nusikaltimų prevencijos politikos.⁴²

Taigi, ekonominių nusikaltimų prevencijos bei kontrolės objektas - ne tik šių nusikaltimų visuma ir jų socialiniai padariniai, bet ir jų priežastys ir sąlygos, kurioms esant minėta nusikalstamumo rūšis atsiranda, funkcionuoja, plinta.

Ekonominius nusikaltimus sąlygoja kompleksas veiksnių. Tarp jų akcentuoti:

⁴¹ A.Dapšys, G.Babachinaitė. Tarptautinis viktimologinis tyrimas Lietuvoje 1997 m. Baigiamoji ataskaita. Teisės institutas, 1997 08 31// <http://www.nplc.lt/stat/auk/auk2.htm>;

⁴² <http://www.lrytas.lt/?id=11431108351141818235&view=4> // prisijungimo laikas 2006-11-01

- objektyvūs esminiai pereinamojo laikotarpio prieštaravimai bei sunkumai šalies ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje, politinėje, teisinėje sistemose (bendro nusikalstamumo plitimo priežastys);
- subjektyvaus pobūdžio klaidos bei spragos įgyvendinant ekonomikos, žemės ūkio, finansų sistemos reformą, vykdant turto privatizaciją, gerai nepasiruošus šiam procesui ir panašiai sudaromos sąlygos ekonominiams - finansiniams nusikaltimams plisti;
- socialinės teisinės kontrolės stoka, įskaitant teisinio reguliavimo, nusikaltimų prevencijos, teisėsauginės veiklos (laiku atskleidžiant ir tiriant nusikaltimus) ekonomikos, finansų, komercijos srityse trūkumus. Tai bene svarbiausia ir savotiškai integruojanti pirmuosius du faktorius aplinkybė, lemianti finansinių nusikaltimų padarymą ir sudaranti palankias prielaidas nusikalstamu būdu įgyto turto bei lėšų legalizavimui. Kapitalas dažniausiai kaupiamas naudojantis būtent socialinės teisinės kontrolės trūkumais, o neretai ir visiškai jos nebuvimu.

Kiekvienu konkrečiu atveju nusikaltimo padarymą lemia individualios priežastys ir sąlygos – nusikaltėlio motyvai, palanki nusikalsti situacija, neapsaugotas nusikaltimo objektas. Kartu šių priežasčių ir sąlygų visumos analizė leidžia nustatyti bendras tendencijas, kurios sietinos su esama socialine aplinka, nes ekonominis nusikalstamumas susijęs su daugeliu socialinių procesų, kuriems daro poveikį, ir taip pat yra jų veikiamas.

1.3 ŠIUOLAIKINIO EKONOMINIO NUSIKALSTAMUMO RAIDA LIETUVOJE

Kaip matyti iš 2-o priedo, nepriklausomos Lietuvos gyvavimo laikotarpį (1990-2005 m.) užregistruotų nusikalstamų veikų Lietuvoje skaičius padidėjo 2,6 karto, o palyginus absoliučius rodiklius – maždaug 52 000 nusikaltimų.⁴³ 1990 metais buvo užregistruota 37056 nusikaltimų, 1991 metais šis rodiklis padidėjo 21,4%, arba 7928 nusikaltimais; 1993m. užregistruotų nusikaltimų išaugo 23262 atvejais, t.y. 162,9%. 1997 metais užregistruotų nusikaltimų skaičiaus padidėjimas peršoko net 200 procentų ribą, o 1999m. siekia 208,09%, arba per minėtus metus buvo padaryti daugiau nei 77 tūkstančiai nusikaltimų. Pagal statistinius duomenis, 2000 metais užregistruotų nusikaltimų skaičius padidėjo 5262 atvejais palyginus su 1999 metų rodikliais, arba 222,29% palyginus su 1990 metų rodikliais. 1999 metais buvo stebimas užregistruotų nusikaltimų skaičiaus mažėjimas, 2000m. šis rodiklis akivaizdžiai augo, o po 2000 metų staigiai krito. 2001 ir 2002 metais buvo stebimas -3,8 ir -8,4 procentų registruojamų nusikalstamų veikų sumažėjimas. Tačiau 2003 metais (įvedus naujus kodeksus) registruojamo nusikalstamumo kreivė vėl stipriai šoktelėjo aukštyn - +17,2 procento. Tai kažkiek galima paaiškinti ir naujų kodeksų įsigaliojimu, kadangi kiekvienas pranešimas turėjo būti tiriamas, nepriklausomai nuo įvykio sudėties (t.y. nusikalstamos veikos buvimo, ar nebuvimo). Tuo metu pastebėtas teisėtas praktikų pasipiktinimas, kai, tarkime aptikus lavoną be aiškių smurto žymių, privaloma buvo pradėti ikiteisminį tyrimą, mirties priežastims nustatyti, nors buvo akivaizdžios natūralios mirties priežastys. Tai, be abejo, negalėjo neatsiliepti ir registruojamai baudžiamajai statistikai.

1-os lentelės duomenys (priedas Nr. 3) rodo, kad per 10 metų metinis užregistruotų nusikaltimų vidurkis padidėjo 20 456 nusikaltimais arba 139,7%. Palyginę 1995-1999 metų rodiklius su 1975-1979 metų rodikliais, matome, kad metinis užregistruotų nusikaltimų vidurkis padidėjo net 5,7 karto - nuo maždaug 13 tūkstančių nusikaltimų per metus 1975-1979 m. iki beveik 72 tūkstančių 1995-1999 m. Tuo tarpu 1980-1989 m. ir 1990-1999 m. metinis užregistruotų nusikaltimų vidurkio padidėjimas nėra toks ryškus - 1990-1999 metais vidutiniškai per metus padaroma 61761 nusikaltimai, kas yra 4,1 karto daugiau nei vidutinis metinis užregistruotų nusikaltimų skaičius 1980-1989 metais (19852 nusikaltimai). Per pastarąjį dešimtmetį vidutiniškai per metus yra padaroma 41909 nusikaltimais daugiau nei 1980-1989 metais. Pažvelgus į paskutiniuosius 6 metus, matome, kad nusikalstamumas turi aiškią tendenciją augti. Lyginant jau 1975-1979 m. Nusikalstamumą su 2000-2005 metų nusikalstamumu, matome, kad šiuolaikinis nusikalstamumas yra išaugęs 6,6 karto.

⁴³ Reikėtų pasakyti, kad iki 2003-05-01 nusikalstamos veikos yra tik nusikaltimai (kriminalizuoti BK). Nuo 2003-05-01 įsigaliojo naujieji Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas, Baudžiamojo proceso kodeksas ir Bausmių vykdymo kodeksas bei pasikeitė nusikalstamų veikų registracijos ir apskaitos tvarka. Nuo 2003-05-01 nusikalstamos veikos yra ir nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai.

Kaip matome, užregistruotų nusikaltimų skaičius pastoviai auga (žr. 2 priedą), tuo tarpu nusikaltimų išaiškinamumas ir toliau lieka palyginus žemas, nors palyginus 1990 m. ir 2000 m. duomenis, šis rodiklis ir išaugo 1,4 karto. Jei 1990 metais buvo išaiškinta 28,5% visų užregistruotų nusikaltimų, tai 2000 metais - jau 40,4%. Tai gali būti siejama su geresniu policijos, kitų teisėsaugos institucijų darbu, geresniu specialistų paruošimu bei darbuotojų praktinės patirties įgijimu ir „adaptacija“, tiriant naujo pobūdžio nusikaltimus, kurie atėjo kartu su nauja socialine, politine bei ekonomine situacija. Iki 2002 metų nusikaltimų išaiškinamumas augo. 2002 metais jis siekė 48 procentus. Tačiau 2003 metais aiškiai sumažėjo (apie 10 procentų). Vėl gi tai galėtume paaiškinti naujų kodeksų įsigaliojimu bei nesugebėjimu jų kokybiškai taikyti praktikoje. Tai pavaizdavome priede Nr. 4.

Iš pirmosios lentelės duomenų taip pat matome, kad didėjant nusikaltimų skaičiui, sparčiai didėja ir nusikalstamumo lygis. Jei 1990m. 10 000 gyventojų teko vidutiniškai 99 nusikaltimai, tai 2005 metais – 263 arba 2,6 karto daugiau. Taigi, kaip matome, užregistruotų nusikaltimų skaičiaus ir nusikalstamumo lygio dinamikos pasikeitimai per 16 metų yra gana panašūs. Dėl šių rodiklių pokyčių, nerimą turėtų kelti ne pats šių rodiklių didėjimas, o šių didėjimų neregėtas tempas. Tačiau ir šis tempas nėra kriminalinės padėties, susidariusios atkūrus Lietuvos nepriklausomą valstybę, specifinis bruožas. Tokia pati padėtis yra visose postsovietinėse ir apskritai visose posttotalitarinėse valstybėse.⁴⁴

Didėjant užregistruotų nusikaltimų skaičiui, didėja ir asmenų, darančių nusikaltimus, skaičius. 1990 metais buvo išaiškinta 12556 asmenys, padarę nusikaltimus, o jau 1999 metais - 25160 asmenys, arba du kartus daugiau. Taigi, galima sakyti, absoliutūs rodikliai išaugo tiek pat, kiek ir užregistruotų nusikaltimų skaičiaus rodikliai. 1998 ir 1999 metais pastebimas, nors ir nežymus, išaiškintų asmenų skaičiaus mažėjimas - 1998 metais buvo išaiškinta 0,7 procento mažiau asmenų nei 1997 metais, 1999 metais buvo išaiškinta 0,8 procento mažiau asmenų nei 1998 metais. Pagal 2000 metų devynių mėnesių statistinius rodiklius, išaiškintų asmenų, padariusių nusikaltimus, skaičius ir toliau mažėja.⁴⁵ Tai matosi ir pagal iškeltų baudžiamųjų bylų skaičių 1990-2002 metais (priedas Nr. 4).

Analizuojant užregistruotų nusikaltimų rodiklius nereikėtų pamiršti, kad tai yra registruotas nusikalstamumas. Apie latentinio nusikalstamumo mastą bei tempus galima spręsti iš netiesioginių šaltinių. Turint omeny, kad pvz., 1994 metais tik 48% nukentėjusiųjų kreipėsi į teisėsaugos institucijas dėl jiems padarytų nusikaltimų, kad kas penktas Lietuvos gyventojas nukentėjo nuo nusikaltimo, kad maždaug vienas procentas ekonominių nusikaltimų yra fiksuojama, kad pranešimų apie

⁴⁴ Babachinaitė G. Socialiniai pokyčiai ir nusikalstamumas.// Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2000 m., T. 15, P. 128-135.

⁴⁵ www.nplc.lt // prisijungimo laikas 2006-10-05

nusikaltimus 1990-1998 metais buvo beveik du kartus daugiau negu oficialiai užregistruotų faktų, galima daryti išvadą, kad realus nusikaltimų skaičius yra žymiai didesnis nei užregistruotas.⁴⁶

Kaip visuomet, didžiausią dalį užregistruotų nusikaltimų sudaro nusikaltimai asmeninei nuosavybei. Vien tik vagystės sudaro apie 65 proc. visų nusikaltimų. Per pirmus penkerius nepriklausomybės metus nusikaltimų asmeninei nuosavybei padidėjo 1,6 karto arba 13 578 veikomis. Lietuvos nusikalstamumo struktūroje vyrauja nusikaltimai nuosavybei. Jų vidutinis metinis vidurkis buvo 29 284 nusikaltimai arba jie sudarė vidutiniškai 56,8% visų užregistruotų nusikaltimų⁴⁷ (žr. priedą Nr. 5).

Nuo 1995 metų didžiąją dalį užregistruotų nusikaltimų taip pat sudaro nusikaltimai nuosavybei (vagystės, plėšimai, sukčiavimai), jie sudaro 80,7% 1995 metais ir 77,4% 1997 metais visų užregistruotų nusikaltimų. Būtent šių nusikaltimų žymus padidėjimas - nuo 28 358 nusikaltimų 1990 metais iki 58 645 nusikaltimų 1997 metais - lėmė bendro nusikalstamumo didėjimo tendenciją. Šiai nusikalstamumo struktūros grupei priskirtini ir kiti turtiniai nusikaltimai - finansams (1360 arba 1,8% visų užregistruotų nusikaltimų 1997 metais) bei ūkininkavimo tvarkai (3643 arba 4,8% visų užregistruotų nusikaltimų 1997 metais). Atkreiptinas dėmesys, jog turtiniai, ūkiniai ir finansiniai nusikaltimai priskiriami didžiausio latentiško grupės, todėl faktinis jų skaičius paprastai žymiai viršija oficialios statistikos rodiklius, o pastarieji nerodo tikrosios padėties. Prie latentinių nusikaltimų yra priskiriami ir ekonominiai, organizuoti bei profesionalūs nusikaltimai, įskaitant korupciją, kontrabandą, vengimą mokėti mokesčius, pinigų padirbinėjimą, nusikaltimus, susijusius su narkotikais, prostitucija.⁴⁸

Sunkių nusikaltimų skaičius pastoviai didėjo. Imant laikotarpį nuo 1990 m. – 4028, iki 1998 metų – 22112. Pasiėkus šį piką, sunkių nusikaltimų skaičius sumažėjo (krito) iki 2001 m. – 17989, po to 2002 metais dar staigiai pakilo – iki 20673 ir šiuo metu eina mažėjimo kryptimi. 2005 metais jau fiksuojama 4571 sunkių nusikaltimų (žr. priedą Nr. 6).

Kadangi nuo 2003 metų įsigaliojo naujasis Baudžiamasis kodeksas, ekonominio susikalstamumo analizei paimsime paskutiniuosius tris metus (žr. priedas Nr. 7).

Palyginkime, kokią dalį mūsų nagrinėjamas ekonominis nusikalstamumas užima bendrojo nusikalstamumo lygyje (priedas Nr. 8). Atskirų metų duomenimis, tai sudaro nuo 7,09 iki 10,46 procentų, tačiau stebima aiški augimo tendencija. Tai geriau matysis skritulinėse diagramose (priedas Nr. 9).

Taigi, ekonominis, nusikalstamumas, padarantis, ko gero daugiausiai žalos juda link 10000 nusikaltimų skaičiaus ribos per metus. Nuo 2003 iki 2005 metų ekonominis nusikalstamumas išaugo daugiau negu dvigubai (žr. priedas Nr. 10).

⁴⁶ Bluvšteinas J. Statistika ir tikrovė. // Kriminalinė justicija. 1995 m., T. 4, P. 149-159.

⁴⁷ www.nplc.lt // prisijungimo laikas 2006-10-05

⁴⁸ www.nplc.lt // prisijungimo laikas 2006-10-06

Darbe, siekiant išsiaiškinti praktikų nuomonę apie ekonominio nusikalstamumo atskleidimo problemas, apklausėme policijos pareigūnus (apklausta 60 pareigūnų), o taip pat ir išnagrinėjome apie 40 baudžiamųjų bylų. Tyrimo rezultatai gana įdomūs. Buvo apklausiami pareigūnai, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai dalyvauja atliekant ikiteisminį tyrimą.

Kadangi atliekamiems tyrimams didelės įtakos turi asmeninis kriterijus, priede Nr. 11, pateikiame pareigūnų išsilavinimo diagramą. Čia didžiausią vietą užima pareigūnai, turintys aukštąjį išsilavinimą.

Priede Nr. 12 pateikiame lyginamąjį anketuotų pareigūnų skaičių. Daugiausia apklaustų pareigūnų atlieka ikiteisminį tyrimą bei operatyvinę veiklą. Ši rodiklį vertintume teigiamai, kadangi tyrėjai bei operatyviniai darbuotojai objektyviausiai gali parodyti esamą padėtį.

Uždavus klausimą – su kuriais ekonominiais nusikaltimais pareigūnai susiduria tiesioginiame darbe dažniausiai, buvo gauti atsakymai, kad pareigūnai dažniausiai susiduria su sukčiavimu bei neteisėtu alkoholio gaminimu, laikymu, pardavimu. Taip pat netoli yra netikrų pinigų gaminimo bei disponavimo jais, o taip pat netikrų mokėjimo instrumentų gaminimo bei disponavimo jais veikos. Kontrabanda užima maždaug vidurinę poziciją. Žemiau išskiriamos visos kitos veikos, tame tarpe – pinigų plovimas, kreditiniai sukčiavimai, turto pasisavinimai ir kt. (žr. priedas Nr. 13).

Į klausimą, kuris pareigūnų nuomone nusikaltimas padaro daugiausiai žalos valstybei, buvo išskirtos kelios nusikalstamos veikos ir gauti gana vienareikšmiai atsakymai. Daugiausia žalos darančius nusikaltimus pareigūnai įvardino kontrabandą, pinigų plovimą bei sukčiavimą. Kiek žemiau, ketvirtoje vietoje lieka neteisėtas alkoholio gaminimas, laikymas, pardavimas (žr. priedas Nr. 14).

Tuo tarpu veikas, kurios daugiausiai daro žalos asmeniui, pareigūnai įvardijo jau kitas. Čia aiškiai pirmauja sukčiavimas, neteisėtas namų gamybos alkoholio gaminimas, laikymas, pardavimas (matyt atsižvelgiama į šio nusikaltimo papildomą objektą – asmens sveikata) bei netikrų mokėjimo instrumentų o taip pat pinigų gaminimas ir platinimas. Keista, tačiau tokie nusikaltimai, kaip pinigų plovimas, kontrabanda liko pačioje sąrašo apačioje (priedas Nr. 15).

Kaip nusikaltimus, turinčius daugiausiai padarymo būdų, pareigūnai įvardija sukčiavimą (44 %), pinigų plovimą (32 %) ir kontrabandą (8 %) (priedas Nr. 16).

Tačiau kaip sunkiausiai atskleidžiamą ir įrodomą nusikaltimą pareigūnai vienareikšmiai įvardija pinigų plovimą – 46 % anketuotų pareigūnų. Kontrabandą ir sukčiavimą nurodė maždaug po lygiai – 23 % ir 22 % anketuotų pareigūnų (17 priedas).

Apklaustos metu pareigūnų paprašėme įvertinti ir valstybės pastangas kovojant su nusikalstamumu. Rezultatai liūdinantys. Dauguma pareigūnų atsakė, kad valstybės pastangas vertina prastai (70 %). Didelė dalis taip pat neturi nuomonės (vidutiniškai 15 %) (18 priedas).

Svarbu taip pat buvo paklausti, kaip vertina pareigūnai sudarytas sąlygas tiesioginėms pareigoms atlikti. Priedas Nr. 19 nušviečia šią situaciją. Kaip matome, dauguma pareigūnų dirba nepalankiomis materialinio aprūpinimo sąlygomis bei susiduria su didelėmis organizacinėmis problemomis. Tačiau vilties suteikia tai, kad nemažai pareigūnų darbo sąlygas vertina kaip neblogas.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe, kaip ir daugelis postsovietinių šalių, ji išgyveno pereinamojo laikotarpio krizes. Greta „tradicinio“ nusikalstamumo susiformavo „netradicinės“ nusikalstamumo rūšys. Tai - ekonominiai, organizuoti, profesionalūs nusikaltimai (turto prievartavimas, kontrabanda, vengimas mokėti mokesčius, pinigų padirbinėjimas, nusikaltimai, susiję su korupcija, narkotikų verslas, prostitucija ir kt.). Nusikaltimai bei piktnaudžiavimas ekonomikos srityje ir su tuo susijusi korupcija Lietuvoje įgavo didžiulį mastą ir tapo netgi grėsme valstybei.

Korupcija, organizuotas ir ekonominis nusikalstamumas tapo ypatingai opi Lietuvos problema, kurios veiksmingam sprendimui stokojama politinės valios ir teisėtvarkos pajėgumų. Lietuvoje stinga veiksmingos modernios nusikaltimų prevencijos politikos.

Atlikus pareigūnų apklausą, paaiškėjo, kad dauguma jų susiduria su šiais ekonominiais nusikaltimais: kontrabanda, sukčiavimu bei neteisėtu alkoholio gaminimu, laikymu, pardavimu.

Nustatėme, kad daugiausiai žalos valstybei padaro kontrabanda, sukčiavimas, o taip pat pinigų plovimas. Tuo tarpu asmeniui daugiausia žalos daro šie nusikaltimai ekonomikai: sukčiavimas, neteisėtas namų gamybos alkoholio gaminimas, laikymas, pardavimas bei netikrų mokėjimo instrumentų o taip pat pinigų gaminimas ir platinimas.

Sukčiavimas, pinigų plovimas ir kontrabanda yra daugiausiai nusikaltimo padarymo būdų turintys nusikaltimai. Jie yra taip pat ir sunkiausiai atskleidžiami nusikaltimai.

Valstybės pastangas kovojant su ekonominiu nusikalstamumu sudarytas sąlygas tiesioginėms pareigoms atlikti pareigūnai daugumoje vertina prastai. Tai yra svarbūs veiksniai kovoje su ekonominiu nusikalstamumu.

2. ŠIUOLAIKINIAI EKONOMINIAI NUSIKALTIMAI

2.1 KONTRABANDA

Kontrabanda, kaip teisės pažeidimas, atsirado ganėtinai seniai. Jos atsiradimas siejamas su XIV-XVI amžiais. Pats žodis „kontrabanda“ yra kilęs iš italų kalbos žodžio – „*contrabando*“, kuriame „contra“ - prieš, „bando“ - vyriausybės įsakas. Šis žodis apima valstybės nurodymo pažeidimą. Taip pat žodis „kontrabanda“ suprantamas kaip įstatymu uždraustų prekių ir daiktų slaptas gabenimas per valstybės sieną.⁴⁹

Vienas garsiausių XVIII amžiaus italų teisininkas, Čezarė Bekarija, savo veikale „Apie nusikaltimus ir bausmes“, kuris pirma karta buvo išleistas italu kalba 1764 m., rašė: „Kontrabanda – tai tikras nusikaltimas, įžeidžiantis ir valdovą ir tautą, bet bausmė už tai skiriama negali būti negarbinga, nes visuomenė nemano kad šis nusikaltimas negarbingas.“⁵⁰ Nurodytame veikale autorius bandė išaiškinti visuomenės požiūrį į šį nusikaltimą, kas jį sąlygoja, kokias bausmes reikia taikyti už šį nusikaltimą. Antai Čezarė Bekarija aiškino, kad kontrabanda, kaip nusikaltimas, nedaro negarbės kaltinamajam, nors šiuo nusikaltimu apvagiama valdovas ir tauta. Kyla klausimas - kodėl? Autorius aiškina, kad žmonių šis nusikaltimas nedomina, nes jiems nepadaroma tiesioginė žala (prisiminkime šiuo atveju ekonominio nusikalstamumo apibrėžimą). Atitinkamai, už tokius nusikaltimus nekyla visuotinis pasipiktinimas. Kai kuriais atvejais kontrabanda jiems net naudinga. Kodėl? Įsigydami kontrabandinės prekes žmonės sumoka mažiau pinigų nei už tokią pat legalią prekę. Be to, iš kontrabandininko galima įsigyti tokių prekių bei daiktų, kurie valstybės valdovo yra uždrausti. Dėl šių priežasčių žmonės nėra suinteresuoti kontrabandininkų nubaudimu. Jų manymu kontrabandininkai daro žalą tik valdovui.

Žvelgiant į šiuolaikinius kontrabandos nusikaltimo paplitimo mastus, taip pat kyla klausimų, kodėl šis nusikaltimas toks gajus ir vis dar daromas su entuziazmu ir naujomis išradingomis formomis.

Svarbiausiomis kontrabandos paplitimo priežastimis laikomos socialinės – ekonominės. Tai ir valstybės prekybos monopolis, nevienoda, gremėzdiška muitų sistema. Taip pat, bent jau daliai gyventojų kontrabanda buvo vienintelis pragyvenimo šaltinis, todėl labai dažnai šis reiškinys visuomenės sluoksniuose laikomas ne nusikaltimu, o tik alternatyva dar blogesniame gyvenime.

Kita priežastis, nulėmusi kontrabandos augimą, tai muitinių tarnautojų menka kontrolė, žema kvalifikacija bei nedidelės algos, kurios sudaro palankias sąlygas korupcijai.⁵¹

⁴⁹ Угаров Б.М. Международная борьба с контрабандой. Москва. 1981. С. 6.

⁵⁰ Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes. Vilnius. 1992. P.88.

⁵¹ Sirutavičius V. Nusikaltimai ir visuomenė XIX amžiaus Lietuvoje. Vilnius. 1995. P. 154.

Šiuometinėje Lietuvoje teisėsaugos institucijos turi daug problemų kovojant su kontrabanda. Visų pirma, tai gana didelė įstatymų kaita, dėl ko kyla nemažai problemų juos taikant praktiniame darbe. Kita problema išryškėjo iškart po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Valstybė negalėjo greitai suorganizuoti tinkamos savo sienų apsaugos, įrengti pasienio muitinių postus.

Atsirado prekių kainų skirtumas su kaimyninėmis valstybėmis. Iširus Sovietų Sąjungai, nutrūko Lietuvos gamyklų veikla, dėl ko jos tapo nuostolingos. Tai, atitinkamai, paskatino bedarbių skaičių padidėjimą. Visa tai turėjo įtakos kontrabandos augimui. Didelė dalis mūsų tautiečių ėmėsi šio verslo, nes jiems tai buvo pagrindinis pragyvenimo šaltinis. Daugelis piliečių iš Lietuvos kontrabandiniu būdu išveždavo cigaretes, maisto produktus ir kitus daiktus bei prekes, dėl savo kainos turinčias paklausą kitose šalyse.

Sociologinio tyrimo, atlikto Lietuvos laisvos rinkos instituto metu paaiškėjo, kad dauguma Lietuvos gyventojų mano, kad didelių mokesčių (akcizų) sąlygojami kainų skirtumai tarp kaimyninių šalių yra svarbiausia kontrabandos paplitimo priežastis Lietuvoje. Kitos svarbios priežastys – valdžios korupcija ir pernelyg sudėtingos sąlygos užsiimti verslu teisėtai (priedas Nr. 20).⁵²

Apklaustos rezultatai parodė, kad beveik pusė apklaustųjų visiškai pateisina arba yra linkę pateisinti kontrabandą, o kita pusė visiškai nepateisina arba yra linkę nepateisinti kontrabandos (priedas Nr. 21).

Kontrabandinių prekių vartojimas yra dažniau pateisinamas negu kontrabanda kaip reiškinys apskritai. Daugiau negu pusė (61%) apklaustųjų visiškai pateisina arba yra linkę pateisinti kontrabandinių prekių vartojimą, o trečdalis kontrabandinių prekių vartojimo visiškai nepateisina arba yra linkę nepateisinti (priedas Nr. 22).

Daugiausia apklaustųjų (36%) mano, kad kontrabanda yra daugelio žmonių pragyvenimo šaltinis. Kita paplitusi nuomonė - kontrabanda riboja laisvą konkurenciją ir yra rimta teisėto verslo kliūtis (priedas Nr. 23).⁵³

Kalbant apie gyventojų nuomonę apie kontrabandininkus, dažniausiai (36% apklaustųjų) manoma, kad kontrabandininkai yra žmonės, turintys mažas pajamas ir neturintys kitų pragyvenimo šaltinių. Beveik ketvirtadalis mano, kad kontrabanda užsiima nusikalstamos grupuotės, o penktadalis gyventojų teigia, kad kontrabanda dažniausiai užsiima valstybės pareigūnų proteguojami verslininkai (priedas Nr. 24).

Pagrindinis informacijos šaltinis, teikiantis žinių apie kontrabandą Lietuvoje, yra žiniasklaida. Apie 80% apklaustųjų teigia apie kontrabandą sužinę iš žiniasklaidos. Daugiau nei

⁵² Sociologinis tyrimas „Gyventojų požiūris į labiau apmokestinamų prekių kontrabandą“. Lietuvos laisvosios rinkos institutas. // <http://www.lrinka.lt/Projektai/Kontrabanda.phtml>

⁵³ Sociologinis tyrimas „Gyventojų požiūris į labiau apmokestinamų prekių kontrabandą“. Lietuvos laisvosios rinkos institutas. // <http://www.lrinka.lt/Projektai/Kontrabanda.phtml>

trečdalis (37%) apklaustųjų apie kontrabandą žino iš draugų, pažįstamų ar kaimynų patirties, o penktadalis – iš asmeninės patirties.

Apklaustųjų nuomone, labiausiai Lietuvoje yra paplitęs kontrabandinių cigarečių vartojimas. Antroje vietoje respondentai nurodė alkoholio produktus (priedas Nr. 25).

Kontrabandinių cigarečių bent retkarčiais perka beveik trečdalis visų apklaustųjų (31%) ir daugiau nei pusė visų cigarečių vartotojų. Kontrabandinių alkoholio produktų bent retkarčiais įsigyja beveik penktadalis apklaustųjų (18%) ir beveik kas trečias alkoholio pirkėjas. Kontrabandinių degalų ir kuro įsigyja beveik penktadalis visų degalų ir kuro vartotojų, o kontrabandinio cukraus - truputį daugiau nei dešimtadalis visų cukraus pirkėjų (priedas Nr. 26).

Didžioji dalis apklaustųjų mano, kad dažniausiai kontrabandinių prekių įsigyjama turgavietėse ir iš privačių asmenų. Šias kontrabandinių prekių pirkimo vietas nurodė beveik po pusę apklaustųjų. Kaip rodo apklausos rezultatai, parduotuvėse ir kioskuose kontrabandinių prekių perkama ypač retai. Šias pardavimų vietas paminėjo šiek tiek daugiau nei 3% apklaustųjų.

Daugiau negu pusė apklaustųjų mano, kad per pastaruosius trejus metus labiausiai išaugo cigarečių kontrabandos ir kontrabandinių cigarečių vartojimo mastai. Kalbant bendrai, dažniau linkstama manyti, kad visų prekių kontrabandos ir jų vartojimo mastai per pastaruosius trejus metus didėjo, o ne mažėjo.

Lietuvos gyventojų nuomone, per artimiausius trejus metus toliau didės cigarečių kontrabandos ir vartojimo mastai. Didesnių alkoholio produktų ir degalų bei kuro kontrabandos pokyčių neprognozuojama, o cukraus kontrabandos mastai, apklaustųjų nuomone, netgi šiek tiek mažės.

Lietuvos gyventojų nuomone, efektyviausia kovos su kontrabanda priemonė yra mokesčių (akcizų) mažinimas ir korupcijos valdžioje mažinimas. Valdžios reguliavimų, trukdančių užsiimti verslu, mažinimas ir sienos kontrolės stiprinimas taip pat būtų efektyvios priemonės kovojant su kontrabanda. O teisėsaugos pareigūnų įgaliojimų, teisėsaugos pareigūnų skaičiaus ir teisėsaugos pareigūnų algų didinimas nepadėtų efektyviai kovoti su kontrabanda (priedas Nr. 27).⁵⁴

Šioje nusikalstamos veiklos srityje (darant kontrabandos ar su ja susijusius nusikaltimus) pastebima didelė organizuoto nusikalstamumo įtaka. Suprantama, juk iš šio nusikaltimo galima gauti didelį pelną, tereikia prisiminti narkotikų, ginklų, vogtų automobilių, alkoholinių gėrimų kontrabandą. Be to, Lietuva vis dažniau įvardijama kaip tranzitinė šalis tarp Rytų ir Vakarų. Antai, Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe, kitų šalių verslo atstovai pradėjo domėtis mūsų besiformuojančia rinka, investavo savo kapitalą į įvairias firmas. Čia taip pat nesnaudė ir nusikalstamo pasaulio atstovai.

⁵⁴ Sociologinis tyrimas „Gyventojų požiūris į labiau apmokestinamų prekių kontrabandą“. Lietuvos laisvosios rinkos institutas. // <http://www.lrinka.lt/Projektai/Kontrabanda.phtml>

Kontrabandos nusikaltimui padaryti labai dažnai naudojamos teisėsaugos pareigūnų pagalba. Antai muitinės pareigūnas už atlygį užrašo registracijos žurnale per valstybinę sieną vykstančių automobilių duomenis, taip pat užpildo kitus muitinio tranzito procedūrai būtinus dokumentus, ko pasekoje gali būti padaryta kontrabanda. O būtent, pasinaudojus padirbtais tranzito dokumentais, iš Lietuvos išgabentos įvairios prekės ir daiktai, kurie neva buvo įvežti iš kitos šalies. Analogiška, paprasta schema galima ir įvežant prekes į Lietuvą, bei taip nesumokant mokesčių.

Esant ekonominiams sunkumams, kontrabanda gali būti ir kitų nusikaltimų pasekmė, pavyzdžiui, vagystės. Tarkime į Lietuvos Respubliką, arba tranzitu per ją, į Rusiją kontrabandos būdu yra gabenami Vakarų Europoje vogti prabangūs automobiliai. Suklastojus dokumentus jie bandomi legalizuoti.

Iš praktikos galima būtų pasakyti, kad tarp baudžiamųjų bylų, kurios iškeltos už kontrabandą, dominuoja kontrabandos padarymas suklastojus dokumentus, deklaracijas, slepiant kontrabandos dalyką įvairiose vietose, kurios dažnai būna tam tikslui pritaikytos. Pasitaiko nemažai atvejų, kai prekes ir daiktus bandoma išvežti (įvežti) ne per tam skirtas vietas, tuo pažeidžiant ir BK straipsnį, kuris numato atsakomybę už neteisėtą valstybinės sienos perėjimą.

2.2 SUKČIAVIMAS

2.2.1 BENDRA SUKČIAVIMO IR JO BŪDŲ CHARAKTERISTIKA

Sukčiavimas, nors priskiriamas ir prie turtinių nusikaltimų, tačiau dėl savo padarymo būdų įvairovės ir paplitimo masto, tiriamas Ekonominių nusikaltimų tyrimo skyriuose, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyboje, Muitinės kriminalinėje tarnyboje ir kitose tarnybose. Taip pat pastebėtina, kad šis nusikaltimas padaro ypač didelę turtinę žalą ne fiziniams asmenims, o valstybei ir būtent dėl naujų savo pasireiškimo formų – pridėtinės vertės mokesčio sukčiavimo, SAPARD ir kitų Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų grobstymo ir kt. Todėl mes jį nagrinėsime šiame baigiamajame darbe, ypač atkreipdami dėmesį į naujas, įvairias šio nusikaltimo pasireiškimo formas.

Nusikaltimo dalyku didele dalimi būna pinigai (75%)⁵⁵. Dažniausiai pasitaikantys sukčiavimo atvejai: tai neegzistuojančių prekių “pardavimas”; arba prekių, kurios nuosavybės teise nepriklauso kaltininkui, “pardavimas”; tam tikrų vertybių gavimas pagal suklastotus dokumentus; pirkimo – pardavimo metu vietoj tikrųjų pinigų paduodama piniginė “lėlė”; banko kredito gavimas pagal fiktyvius dokumentus ir kt.

Viena iš priežasčių, dėl kurių daromi ekonominiai, turtiniai nusikaltimai, tai turtinė nelygybė. Ši nelygybė perėjus į rinkos ekonomiką žymiai padidėjo, negu, kad buvo anksčiau. Atsirado atskiros žmonių kategorijos, tie kurie gauna dideles (arba pakankamas) pajamas ir gali patenkinti iškilusius savo poreikius, ir tie, kurie gauna nedideles (arba visai negauna) pajamas ir negali patenkinti iškilusių poreikių. Taigi viena iš turtinio nusikalstamumo priežasčių yra nuolat egzistuojantis žmonių poreikių ir jų patenkinimo galimybių prieštaravimas. Tačiau nereikia galvoti, kad asmenys, kurie neturi galimybių patenkinti savo poreikių iškart pasirenka nusikalstamą būdą tiems poreikiams patenkinti, juk kai kas pasirenka kitą būdą – skursti visą gyvenimą ir laikosi gyvenime tokios pozicijos, kas svetima, to nevalia. Taigi, manau, dar viena labai svarbi turtinio nusikalstamumo, o ypač sukčiavimo, priežastis, tai neigiama šeimos įtaka. Kriminologinėje literatūroje išskiriamas net toks šeimos tipas su taip vadinama „avantiūristiška šeimos orientacija“. Vyraujantis tokių šeimų bruožas – siekimas praturtėti bet kokiais būdais, taip pat ir pažeidžiant, gudriai apeinant įstatymą. Aplinkiniai žmonės vertinami tik pagal materialinį gyvenimo standartą. Labiausiai vertinamas bruožas – mokėjimas pasiekti tikslą gudriai apeinant įstatymą arba pažeisti jį ir likti nenubaustam. Vertinamas mokėjimas apgauti kitą žmogų. Šeima turi gausybę įvairiausių naudingų pažinčių, su kuriomis sieja tarpusavio “paslaugų” suteikimo galimybę. Vaikai anksti išmoksta pažeidinėti įstatymus ir gauti iš to naudos. Jei dėl to atsiranda nemalonumų, jie peikiami ne už pažeidimą, o už tai, kad nesugebėjo

⁵⁵ Криминология: Учебник/ Под ред. Бурлакова В. Н., Сальникова В. П., Степашина С. В.- Санкт- Петербург, 1999.с.323.

neįkliūti. Tokiose šeimose užaugę nepilnamečiai orientuoti daryti turtinius nusikaltimus, sugeba juos kruopščiai suplanuoti ir gerai suorganizuoti⁵⁶.

Kaip rašo S.Kuklianskis, dabartinės Lietuvos sąlygos nėra palankios sąžiningam žmogui vystytis. Prie to daug prisideda nedarbas ir jo išdava – žmonių skurdas. Tačiau būtų klaidinga pasyviai laukti, kol šios sąlygos pasikeis, nebandant tradiciniu būdu veikti asmenybę per šeimą, mokyklą, darbo ir gyvenamosios vietos mikroaplinką, taip pat teisinėmis priemonėmis.⁵⁷

Dar 1939 m. E.Suterlandui apibrėžus ekonominius (intelektualius) nusikaltimus, kaip nusikaltimus, padaromus aukštą socialinį statusą turintiems žmonėms atliekant jiems pavestas pareigas, iki dabar intelektualių ir ekonominių nusikaltimų sudėtys yra vystymosi stadijoje.⁵⁸

Nusikaltimo padarymo būdas (*modus operandi sistem*) tai eilė subjektyvinių ir objektyvinių faktorių, sąlygojančių subjekto (subjektų) nusikalstamos veikos pasiruošimo, įvykdymo ir paslėpimo veiksmų kompleksą.

Minėtini pagrindiniai faktoriai:

Kaltininko asmenybės ypatumai: lytis, amžius bei kiti demografinio pobūdžio duomenis; nusikalstamos patirtės buvimas arba nebuvimas, teistumai; kitos asmeninės savybės - būdingos konkrečiai bylų kategorijai ir kt.;

Nusikalstamo pasikėsimo objekto ypatumai bei aplinkybės, charakterizuojančios potencialų nukentėjusįjį, kurias kaltininkas ima domėn išrinkdamas veikimo nusikaltimo padarymo būdą. Šioje ypatumų bei aplinkybių visumoje gali būti aibė faktorių, kuriuos kaltininkas išnaginėja ir įvertina priklausomai nuo nusikaltimo ypatumų ir savo asmeninių sugebėjimų bei įgūdžių.

Manoma, kad nusikaltimo padarymo būdas yra kriminalistinės charakteristikos branduolys, pagrindine grandis. Visi kiti jos elementai taip ar kitaip yra susiję su nusikaltimo padarymo būdu, nors turi ir savarankišką reikšmę. Šiuo atveju pagrindine kriminalistikos uždutis pasireiškia tuo, kad ruošiant konkrečias metodikas ar rekomendacijas naudotini bei rodomi koreliaciniai ryšiai tarp skirtingų kriminalistinės charakteristikos elementų, ypatingai tarp būdo ir kitų struktūrinių elementų.

Šiuo metu neginčijamai yra įrodyta, kad koreliacinis priklausomumas yra ryšiuose tarp nusikaltimo padarymo būdo ir kaltininko asmenybės, tarp nusikaltimo padarymo vietos, laiko ir kaltininko asmenybės, tarp nukentėjusiojo asmenybės bei elgesio ypatumų ir kaltininko veiksmų, tarp pėdsakų susidarymo mechanizmo ir kitų kriminalistinės charakteristikos struktūrinių elementų.

⁵⁶ Kriminologija. Bluvšteinas J. ir kt.-Vilnius:Pradai,1994. P. 207.

⁵⁷ Kuklianskis S. Nusikalstamumo kontrolės Lietuvoje mokslinė koncepcija.-Vilnius,1995.p.23.

⁵⁸ Klimas T. Šiuolaikinis nusikalstamumas. Kaunas, 2002 m. P. 12.

Sukčiavimas, kaip nusikaltimo padarymo būdas, turi daugybę išraiškų, pasireiškiančių jo padarymo būdų - schemų bei priemonių kaita. Griežtos klasifikacijos bei išsamaus sukčiavimų sąrašo pateikti negalima, nes, priklausomai nuo atitinkamų vietovės sąlygų (geografinės padėties, socialinio bei ekonominio išsivystymo, gyvenimo lygio ar būdo, informacinių technologijų paplitimo, įstatyminės bazės ir pan.), kinta padaromų sukčiavimų būdai ir priklausomai nuo laiko realijų, - atsiranda naujos jų padarymo schemas.

Turint omenyje, kad sukčiavimas iš esmės yra svetimo turto užvaldymas, apgaunant savininką ar asmenį, kurio valdyme ar žinioje yra turtas, galima pateikti klasifikaciją pagal turto savininką-juridinį ir fizinį asmenį, nukentėjusi dėl šio nusikaltimo:

Juridinių asmenų turto užvaldymo apgaule būdai klasifikuojami į:

- pinigų, materialinių vertybių, gavimas pagal suklastotus dokumentus;
- vienokių ar kitokių prekių gavimas į kreditą toliau atsisakant sumokėti;
- pasisavinimas turto, klaidingai išduoto dideliu kiekiu ar geresnės kokybės;
- gavimas avanso už kokių nors darbų atlikimą, toliau atsisakant vykdyti sutarties įsipareigojimų;
- išdavimas prekių mažesniu kiekiu ar blogesnės kokybės negu numatyta sutartyje;
- pasisavinimas piniginių lėšų, pervestų išankstiniu apmokėjimu;
- kreditų gavimas pagal suklastotus dokumentus bei jo pasisavinimas ir t.t.

Labiausiai paplitę fizinių asmenų turto užvaldymo apgaule, būdai yra:

1. pardavimo priemonių - daiktų ar pinigų, skirtų perduoti kontragentui, sukeitimas (pavyzdžiui, pirkimo-pardavimo sandėrio metu perdavimas piniginės lėšės vietoj tikro pinigų pluošto);
2. blogesnės kokybės dirbinių pardavimas, nei numatyta susitarimu (pavyzdžiui, pardavimas papuošalų iš vario, bronzos ar žalvario kaip auksinius);
3. nukentėjusiojo apskaičiavimas perkant prekes arba keičiant stambias pinigų kupiūras;
4. pakišimas nukentėjusiajam tariamų brangenybių ir jo įtraukimas į „dalį“ radinio (lobio), išviliojant pinigus kaip mokestį už „radinį“;
5. pinigų ir turto užvaldymas, suteikiant paslaugas (pavyzdžiui, pinigų gavimas deficitinėms prekėms įsigyti arba nelegaliems darbams atlikti);
6. apgaule nesąžiningu žaidimu azartiniuose lošimuose (pavyzdžiui, žaidžiant „tris antpirščius“ ar kortomis);
7. įvairių loterijų ar būrimų pravedimas;
8. pinigų ar kitų vertybių pasisavinimas, tariamai atitekant oficialius pareigūno veiksmus (pavyzdžiui, „išėmimas“ vertybių „kratos“ metu);
9. sisteminis pinigų skolinimasis be tikslo gražinti skolą;

10. vedybinės aferos (pavyzdžiui, išviliojimas pinigų ir vertybių iš „jaunosios“ ar „jaunojo“);

11. turto, nesančio nuosavybėje (pavyzdžiui, nuosavybės teise nepriklausančio buto) pardavimas;

12. „aukų“ visuomeniniais ar labdaros tikslais ir t.t. rinkimas.

Be to, sukčiavimus galima klasifikuoti į daugybę grupių pagal atitinkamus bendrus požymius, būdingus tam tikroms turto užvaldymo ar teisės į turtą įgijimo apgaule būdams bei schemoms (turto užvaldymo būdus).

Pagal kontakto lygį išskiriami:

1. tiesioginio kontakto sukčiavimai - kai sukčius betarpiškai bendrauja su nukentėjusiuoju atlikdamas atitinkamus nusikaltimo paruošiamuosius bei turto užvaldymo veiksmus.

2. netiesioginio kontakto sukčiavimai - kai sukčius bendrauja su būsimuoju nukentėjusiuoju naudoja atitinkamą tarpininką (apsaugos mechanizmą), pavyzdžiui, pašta ar elektroninį pastą, telefoną, kurjerius ar legaliai pasamdytus darbuotojus, nieko nenutuokiančius apie planuojamą nusikaltimą, ir pan.

Pagal dalyvių skaičių išskiriami sukčiavimai padaryti:

1. vieno asmens;
2. grupės iš anksto susitarusių asmenų.

Pagal padarytos žalos dydį sukčiavimus galima suskirstyti:

1. smulkius sukčiavimus (kai padaroma žala iki 1 MGL).⁵⁹
2. paprastus sukčiavimus (nuo 1 iki 250 MGL) (BK 182 str. 1 d.);
3. sukčiavimus, padarytus stambiu mastu (250 MGL ir daugiau) (BK 182 str. 2 d.).

Pagal technologijos bei techninių priemonių panaudojimą, galima išskirti nusikaltimus, padarytus naudojant:

- kompiuterinę įrangą;
- svetimą banko mokėjimo kortelę;
- suklastotus dokumentus;
- telefoną;
- kitas priemones.

Pagal apgaulės formas galima išskirti šiuos sukčiavimo būdus:

1. pateikiant suklastotus dokumentus organizacijai, pavyzdžiui:
 - aktas dėl tariamai atlikto darbo pagal darbo sutartį,
 - įgaliojimas gauti materialines vertybes;

⁵⁹ Už šį sukčiavimą numatyta atsakomybė administracine tvarka (LR ATPK 50 straipsnis).

- akredityvas, pervedant pinigus į kitą banką, turint tikslą juos vėliau išgryninti ir pasisavinti;
- mokėjimo knygelės čekis, neaprūpintas finansais, skirtas nuimti pinigus iš banko atsiskaitomosios sąskaitos;
- pirkimo-pardavimo sutartis, skirta gauti banke kreditą arba nuimti nuo atsiskaitomosios sąskaitos grynus pinigus;
- garantinis raštas, skirtas gauti kreditą banke;
- pažyma, tariamai patvirtinančios darbo stažą arba vidutinį darbo užmokestį, būtina paskirti pensiją;
- pažyma, tariamai patvirtinanti faktą, kuris yra pagrindas kokiai nors lengvatai gauti, dažniausiai dėl apmokestinimo ir pan.

2. gaunant avansą pagal darbo sutartį, neturint tikslo atlikti atitinkamą - sutartinį darbą.

3. išduodant ar pateikiant banko vekselį, čekį, garantinį raštą, neaprūpintą atitinkamais aktyvais.

4. įkuriant nelegalią įmonę, banko ar draudimo kompaniją, turint tikslą įgyvendinti manipuliacijas su pinigineėmis lėšomis ir tokiu būdu pasisavinti apgaule gautus pinigus. Tam naudojami suklastoti dokumentai, pavyzdžiui, įkuriant neegzistuojančią firmą - projektinė-šmatinė dokumentacija, neaprūpinta realiais aktyvais, suklastotos sutartis įrengimams gauti ir pan.

5. atidarant papildomą atsiskaitomąją sąskaitą banke tikslu nuslėpti nuo apmokestinimo pajamas ar negražinti skolos išvengiant visų būtinų dokumentų pristatymo.

6. įvedant klaidingus duomenis į kompiuterinę programą ir tokiu būdu sumažinant sumas, priskaičiuotas į banko sąskaitas, tikslu pasisavinti sumų skirtumą, susidariusį tarp pervestu ir faktiškai priskaičiuotų į banko sąskaitas.

7. manipuliuojant akredityvais:

- akredityvo ir mokesčio pavidimo blankų gavimas (už kyšius ar grobstant) bei suklastojimas ir šių suklastotų dokumentų pateikimas mokėtojo bankui paštu, telegrafu, teletaipu arba kurjeriu; dažnai nurodomos išgalvotos arba neegzistuojančios mokėtojo organizacijos; kartais siunčiamas (pateikiamas) suklastotas patvirtinimas apie akredityvo išsiuntimą (pagal banko paklausimą);

- susitarimas su banko-gavėjo tarnautojais dėl lėšų pagal akredityvą pervedimo į artimojo, draugo, pažįstamo atsiskaitomąją sąskaitą, grynujų pinigų gavimo esant išgalvotam pretekstui, suteikti be procentinę paskolą, suteikti išankstinį apmokėjimą už prekes, sumokėti mokesčius, padengti kreditą;

- mokėtojo ir gavėjo sutapatinimas viename asmenyje.

8. manipuliuojant plastikinėmis atsiskaitomosiomis kortelėmis:

- pagrobus arba atsitiktinai radus kortelę, jos savininko parašas pakeičiamas savu, iš anksto užtepus svetimą parašą baltais dažais arba užklijavus balto popieriaus juostele;

- plastikinės debetinės atsiskaitomosios kortelės blanko užvaldymas (susitarus su kontroliuojamo organo darbuotoju) ir jos padirbimas;

- atidarymas banke sąskaitos ne didelei sumai ir atsiskaitomosios kortelės gavimas; gavimas už atlygį informacijos iš banko darbuotojo apie stambaus indėlio sąskaitoje savininką; atgaminimas savo kortelėje kodo, numerių, pavardės, vardo, nurodyto sąskaitos laikytojo ir jo parašo pavyzdžio;

- atsiskaitomosios kortelės vagystė, jos padirbimas, nupjaunant reljefinius ženklus ir užklijuojant naujais arba mitrinant nuo reljefinių ženklų dažus, išlyginimas lygintuvu, patalpinimas po presu ir preso pagalba išspaudus naujas raides ir skaičius.

9. apgaulingais konkludentiniais veiksmais, o būtent:

- naudojimas policijos ir prokuratūros darbuotojų uniformas tikslu praveisti melagingą kratą, kurios metu išimamos vienokios ar kitokios vertybės;

- pavogto ar rasto kvito pateikimas gauti vertybes arba tokiu pačiu būdu gauto loterijos bilieto, kuris laimėjo.

10. falsifikuoto daikto realizavimas (padirbto papuošalo, imituoto pagal brangenybę, paveikslo su padirbtu žinomo tapytojo autografu ir t.t).

11. „lėlės“ panaudojimu, t.y. imitacijos, parduodamos nusikaltėlio kaip vertingo daikto, arba pakankamai didelės piniginės sumos, sumokamos už nupirktą daiktą, iliuzijos sudarymas.

12. apgaulingų būdų panaudojimas žaidimo kortomis arba „antpirščiais“ metu.

13. pinigų ar vertingų daiktų gavimas, naudojant melagingą, išgalvotą pretekstą (suteikiant pagalbą deficitiniams objektams ar prekėms gauti, meno kūrybinių eksponavimas tariamai atsidarančioje prestižinėje parodoje ir t.t).

14. fakto apie pagrindo kokioms nors materialinėms gėrybėms ar lengvatoms gauti išnykimą nuslėpimas, pavyzdžiui, sąmoningas nepranešimas apie vaiko, už kurį mokama pašalpa, mirtį.

Be to, pagal techninių priemonių bei naujų sukčiavimo būdų bei schemų pritaikymą ar panaudojimą, galima išskirti tradicinius ir šiuolaikinius (tame tarpe naujai atsiradusius Lietuvoje) sukčiavimo būdus.

Tradiciniai sukčiavimo būdai -tai istoriškai susiformavę, išgryninti ir labiausiai paplitę dėl savo vidinės elementų sandaros bei taikymo mechanizmo sukčiavimo būdai.

Šiuolaikinis sukčiavimas - tai sukčiavimo būdas, atitinkantis laikmečio realijas, esantis savo amžiaus lygyje ir neatsilieikantis nuo jo savo vidine elementų sandara.

Naujai atsiradę sukčiavimo būdai - tai sukčiavimo būdai, atsiradę įtakuoti naujų, anksčiau nepastebėtų ar neegzistavusių procesų, ir nespėję paplisti dėl savo novatoriško pobūdžio. Tai yra

nauja šiuolaikinio sukčiavimo grandis, kūną dėl savo novatoriškumo galima priskirti prie Šiuolaikinio sukčiavimo avangardo bei apibūdinti, kaip ateities sukčiavimo užuomazga.

Pažymėtina, kad minėti sukčiavimo būdai dėl savo specifinės sandaros bei turinio, gali būti vienu metu priskiriami prie skirtingų grupių pagal savo atitinkamus bruožus ar identifikacinius požymius. Šiuo atveju, gaunamas sukčiavimas, kuris iš vienos pusės yra tradicinis, pavyzdžiui, aukų rinkimas visuomeniniams ar labdaros tikslams, o iš kitos pusės šiuolaikinis ir net naujai atsiradęs, pavyzdžiui, tas pats aukų rinkimas visuomeniniams ar labdaros tikslams, tačiau atiktas naudojant naujus elementus - telekomunikacijos ar kompiuterines technologijas. Tad, priklausomai nuo atitinkamo sukčiavimo būdo ar jo schemas atlikimo specifinių bruožų bei panaudotų elementų, gaunamas nusikaltimas sukčiavimas, būdingas bei priskirtinas tiek prie vienos, tiek ir prie kitos grupės.

Tradicinio sukčiavimo būdų neaptarinėsime, kadangi tai ne šio darbo nagrinėjimo dalykas (be to, daugumą jų ir maninėjome, pateikdami sukčiavimo būdų klasifikaciją). Pasakytume tik tiek, kad tradiciniai sukčiavimo būdai - tai atramos taškas, nuo kurio prasideda naujų sukčiavimo būdų (schemų) išradimas bei jau taikomų schemų tobulinimas ir rafinavimas. Galima teigti, kad visi šiuolaikiniai sukčiavimo būdai yra minėtų tradicinių (klasikinių) būdų atitinkama prizmė transformacija, įtakota laikmečio realijų, informacinių bei telekomunikacinių technologijų.⁶⁰

2.2.2 ŠIUOLAIKINIS SUKČIAVIMAS

Savo veiksmams įvykdyti, kaltininkai išsirenka vietas, labiau tinkamas, iš jų pusės žiūrint, realizuoti išsirinktą būdą nusikaltimui padaryti. Todėl pasikėsinimas apgaule užvaldyti juridinių asmenų turtą vykdomas savininkų buvimo vietose arba kur saugomos jų vertybės. Paskutiniu metu padažnėjo tokios veikos atvejų įstaigose, kur oficialiai vykdomi sandėriai: tarpininkaujančiose firmose, biržose, aukcionuose. Pavyzdžiui, pasitaiko atveju, kai biržoje pardavimui išstatomos prekės, kurių iš tikrųjų nėra. Gavus išankstinį apmokėjimą, subjektai net nesiruošia vykdyti kokių nors susitarimo įsipareigojimų. Sukčiavimai, nukreipti užvaldyti fizinių asmenų turtą, gali būti vykdomi tose vietose, kur nusikaltėliui reikia pirkti - parduoti būtinus daiktus, jo gyvenamosiose ir darbo vietose, stotyse ir restoranuose, ir t.t. Sudėtingi sukčiavimo būdai gali būti realizuojami keliuose vietose, tarpusavyje teritoriniu pobūdžiu nesusijusiose. Bandant įgyti nukentėjusiojo pasitikėjimą, nusikaltimo subjektai lanko jį namuose, tarnyboje, kviečia į restoraną, demonstruoja jam tariamas savo pažintis, būtinai

⁶⁰ http://www.thomasfeltes.de/html/Economic_Crime.htm

įgyvendinti „sandėri“. Finalinis nusikaltimo aktas - turto užvaldymas gali būti vykdomas visai kitose vietose.⁶¹

Visai kitas reikalas, kai kaltininkas išrinktai schemai vykdyti pasirenka kibernetinę erdvę. Šiuo atveju nusikaltimo vieta iš viso gali būti neapčiuopiama, nes nusikaltimui padaryti naudojamas visas interneto voratinklis su daugybe į vieną tinklą sujungtų atskirų tinklų bei atskirų vartotojų, kurių aibėje kaltininkas gali nesurandamai paslėpti savo veiklos pėdsakus.

Pasikėsimo sukčiavimui įvykdymo laikas gali būti susietas su organizacijos ir įmonės veiklos laiku. Dauguma sukčiavimo taktų vyksta dienos metu. Neretai sukčiavimas pateikia visumą būdų ir operacijų, atliekamų ilgalaikiu laikotarpiu, susidedančiu iš kelių laikinų atkarpų.

Sukčiavimui būdinga:

- a. aukšti recidyvo rodikliai;
- b. didelė grupinių nusikaltimų lyginamoji dalis;
- c. daugumos šių nusikaltimų darančių asmenų kriminalinė specializacija ir kriminalinis profesionalumas.

Apžvelgiant pastaruosiu metu Lietuvoje bei kitose šalyse vykusius politinius, socialinius - ekonominius bei technologinius procesus, taip pat apibendrinant Kauno mieste bei rajone tiriamas baudžiamąsias bylas, susijusias su sukčiavimu bei jų atgarsį visuomenėje galima išskirti šiuos šiuolaikinius tipiškus sukčiavimo būdus - nusikaltimo padarymo schemas, kurios jau naudojamos Lietuvoje arba gali pasireikšti pilnu mastu artimiausioje ateityje:

1. Pašto srityje;
2. Telemarketingo srityje;
3. Statybų bei remonto atlikimo srityje;
4. Darbo rinkos srityje;
5. Finansų planavimo srityje;
6. Investicijų srityje;
7. Sveikatos apsaugos srityje;
8. Draudimo srityje;
9. Kompiuterinis - kibernetinis;
10. Sukčiavimas su banko mokėjimo kortele;
11. Piramidės;
12. Ponzi;
13. Tapatybės;
14. Užplanuoto bankroto;
15. Mokymo;

⁶¹ <http://www.umsl.edu/~rkeel/200/econcrim.html>

16. Revizoriaus;

17. Y2K.⁶²

Vykdamas šiuolaikinį sukčiavimą pagal parinktą schemą dažniausiai gana efektyviai naudojamos visokiausios technikos priemonės, tame tarpe didžiojoje dalyje būtinais prietaisais, tai yra telefoninio ir faksimilinio ryšio priemonės, kompiuterinė įranga (kompiuteris, tinklo bei kompiuterinio ryšio įranga; konferencijos priemonės; spausdintuvas; skeneris ir pan.), kompiuterinė programinė įranga, dažnai taip pat buitinio lygio, tačiau pakankamai aukštos kokybės bei atitinkamai riboto vartojimo, tačiau taip pat galimi legaliai įsigyti, prietaisai - miniatiūrinės vaizdo kameros, kreditinių kortelių aptarnavimo prietaisai, kreditinių kortelių sistemos terminalai ir pan.

Kas link naujai atsiradusių šiuolaikinių sukčiavimo būdų - kibernetinio sukčiavimo ir dalinai kreditinės kortelės -- tai nagrinėjami nusikaltimai, dažniausiai įvykdomi profesionalios veiklos specifinėje intelektualioje srityje ir naudojant specializuotą įrangą, kadangi šių būdų sukčiavimai reikalauja specialių įgūdžių bei žinių kibernetinėje erdvėje, liečiančių informacijos srautus bei jų apdorojimą kompiuterine įranga.

Investicijos į šiuolaikinį sukčiavimą atsiperka labai greitai, pavyzdžiui, ruošiantis elektroniniu būdu iš banko pagrobti 50 milijonų dolerių, apie 50 tūkstančių dolerių verta išleisti moderniai technikai. Paprastai pavyksta nusipirkti ne blogesnę įrangą negu turi įgijęs komercinis bankas (tiekėjai tie patys).

Aptarsime kai kuriuos paminėtus šiuolaikinio sukčiavimo būdus.

1. Sukčiavimai pašto srityje.

Prekių pardavimas paštu yra pakankamai pelningas verslas ir jo plėtra sąlygoja daugybės tuo užsiimančių kompanijų atsiradimą. Tačiau šio verslo - prekių pardavimo paštu bruožai buvo nukopijuoti nusikaltėlių taip gerai, kad dažnai yra sunku atskirti teisėtą, sąžiningu verslu užsiimančią kompaniją nuo sukčiavimo operacijos. Pašto sukčiavimas apima didžiulį veiklos spektrą nuo fiktyvių totalizatonų bei išloštų atostogų iki investicijų tauriųjų metalų gavybai. Pasirinkta auka bombarduojama pašto siuntomis įvairiausių dydžių, formų; atvirutėmis, vokais su solidžiai atrodančiais pasiūlymais, spalvotais bukletais, siuntinukais su dovanomis ir pan. ir tokiu būdu skatinama atlikti atitinkamus finansinius veiksmus sukčiaus naudai. Pastaruoju metu atsiradus naujai pašto sukčiavimo schemai, vartotojai gauna pranešimą, primenantį sąskaitą, už tam tikrą prekę ar paslaugą, kurios jie nebuvo užsakę ar gavę. Šiuo atveju, sukčiai tikisi, kad aukos patikės pateikta sąskaita bei jos neginčydamis sumokės realią nurodytą pinigų sumą.

2. Telemarketingo srityje.

⁶² Klasifikacijai naudojama užsienio literatūros šaltiniai. Nepretenduojame pateikti galutinį šiuolaikinių ekonominių nusikaltimų sąrašą. P.vz. <http://www.buttecounty.net/da/Eco.htm>

Telemarketingo sukčiavimas - tai terminas, apimantis visas sukčiavimo schemas, kurių metų sukčiai, vykdantis savo nusikalstamus sumanymus, naudoja telefoną ar televiziją kaip pirminio ryšio priemonę, apgaule įtikinant vartotojus siųsti pinigus operatoriui.⁶³ Šių schemų metu sukčiai, žadėdami vartotojams visokiausius gėrius ir siūlydami pirkti prekes bei paslaugas, investuoti pinigus arba aukoti savo lėšas labdarai, naudoja melagingus tvirtinimus, pažadus, pareiškimus, siekdami trijų tikslų, padedančių jiems apgaule užvaldyti vartotojų pinigus:

- sudaryti solidaus verslo įvaizdį, akcentuojant kompanijos vykdoma serviso politiką, betarpiškai siūlant savo prekes klientams, jam patogiu būdu, o būtent telefonu ar televizijos pagalba;
- nedelsiant gauti apmokėjimą už žadamą ar siunčiamą prekę;
- sudaryti legalaus verslo įvaizdį, nurodant visus legalios kompanijos rekvizitus bei skelbiantis atitinkamuose leidiniuose;

Telemarketingas, kaip ir prekyba paštu, yra gera priemonė legalioms kompanijoms, parduodant savo siūlomas prekes vartotojams dėl didelio informatyvumo bei pelningumo, Telemarketingo sukčiavimo operatoriai, panašiai kaip ir pašto sukčiavimo vykdytojai, nukopijavo legalių kompanijų telemarketingo taktiką ir metodiką, dėl ko šiuo metu dažnai yra sunku atskirti sąžiningai prekiaujančią bendrovę nuo užsiiminėjančios sukčiavimu.⁶⁴ Štai keletas telemarketingo sukčiavimo pavyzdžių:

a) skambinantis operatorius praneša, kad vartotojas laimėjo atitinkamą prizą, pavyzdžiui televizorių, auksinį žiedą ar automobilio duslintuvą, bet tam, kad jį gauti kompanija turi patikrinti vartotojo kreditinės kortelės numerį, gavus numerį, prizo kaina nuskaičiuojama nuo sąskaitos ir šis „prizas“ atsiunčiamas vartotojui praneša, kad jis laimėjo, pavyzdžiui muzikinį centrą, ir jeigu jis nori jį atsiimti, tai privalo sumokėti atkrovimo ar transportavimo mokestį arba atitinkamą loterijų mokestį valstybei, pavyzdžiui 150 Lt, sumokėjęs šiuos pinigus, vartotojas gauna paštu plastmasinį minėto muzikinio centro modelį arba normalų, bet seną ir realiai nieko nevertą daiktą;

b) vartotojui pranešama, kad jis laimėjo pirmos klasės kruizą ar atostogas, pavyzdžiui Kanarų salose, bet turi padengti kompanijos administracines išlaidas apmokėjęs nuo 200 iki 800 Lt, sumokėjęs pinigus bei pasirašęs atitinkamas sutartis vartotojas sužino, kad tam, kad patekti į poilsio vietą jis dar turi atskirai nupirkti bilietą, o jo sumokėti pinigai yra tik poilsio vietos (viešbučio numerio ar gulto paplūdimyje) rezervacijos mokestis;

c) operatorius, dengdamasis kokios nors labdaros organizacijos vardu ar paėmęs savo kompanijai panašų pavadinimą, pavyzdžiui valstybėje veikia reali labdaros organizacija – Europos vėžio centras, o sukčius pavadina savo kompanija Europos vėžio fondas, siūlo pervesti pinigus labdarai šios organizacijos veiklai, tai yra į savo sąskaitą;

⁶³ <http://www.usdoj.gov/criminal/fraud/telemarketing/whatis.htm>

⁶⁴ http://www.white-collar-crimes.com/criminal_terms.shtml

d) vartotojui siūloma įsigyti atitinkamą prekę bei nurodoma, kad žymi dalis jo sumokėtų pinigų bus pervesta į tikslinės labdaros fondą, pavyzdžiui vaikų namams, kovai su nusikalstamumu, tame tarpe ir kovai su telemarketingo sukčiavimais, aplinkos apsaugai, atitinkamo paminklo remontui ir pan., tačiau nieko panašaus nėra daroma ir pinigai paprasčiausiai pagrobiami sukčių;

Telemarketingo operatoriai vengia tiesioginio (fizinio) kontakto su vartotojais ir apsiriboja telefoniniais pokalbiais, pašto bei bankų teikiamomis paslaugomis bei išimtiniais atvejais kurjerių paslaugomis.

Telemarketingo sukčiavimo schemas metu dažnai naudojami teritoriniai ar administraciniai barjerai arba valstybių sienų teikiamas privalumas, nes nukentėję dėl tokio sukčiavimo asmenys paprastai abejingai nusiteikę inicijuoti teisinio persekiojimo procesą už jų šalies ribų. Be to, jiems dažnai yra nenaudinga keliauti ir tvarkyti savo reikalus užsienyje ar kitame mieste, nes tai gali būti nuostolinga.

Šio būdo operatoriai neveikia ir neskambina atsitiktiniams vartotojams, bet naudoja iš anksto gautus ar paruoštus sąrašus potencialių aukų, kurias ir apdoroja, skambindami bei siūlydami savo prekes ir paslaugas.

Buvo paskaičiuota, kad patyręs operatorius gali „uždirbti“ nuo 50 000 iki 90 000 JAV dolerių per metus, tuo tarpu labai agresyvus - apie 500 000 JAV dolerių per metus.⁶⁵

Čia žinomi pavyzdžiai iš telefoninio sukčiavimo atvejų, kai pranešama laimėjus kuriuos nors žymios firmos prizą (pvz. UAB „Ogmia“), būdavo prašoma nupirkti papildymo kortelių ir pranešti jų kodus skambinančiam.

3. Statybų bei remonto atlikimo srityje.

Šios sukčiavimo (schemas) metu rangovai savo veikose naudoja daugybę būdų apgauti užsakovą, vykdant didelių pinigų sumų mokėjimus už sutartus atlikti darbus, kurie niekada nebus atlikti, nėra būtini arba nors ir atliekami, tačiau naudojant žemesnės bei blogesnės kokybės ir žinomai pigesnes medžiagas. Paprastai šį sukčiavimo būdą naudojantys nusikaltėliai nėra įsteigę savo firmos bet, dirbdami privačiai, neregistruojami valstybės ar administracinio (teritorinio) vieneto atitinkamose kontrolės bei valdymo institucijose, tačiau gali būti registruoti ir veikti legaliai kito administracinio ar teritorinio vieneto ribose. Šie nusikalstamos veikos subjektai dažnai išvengia išaiškinimo, keisdami savo verslo (firmos) pavadinimą bei atliekamų statybų ar remonto rūšį, nes keliauja nuo vienos vietovės prie kitos. Štai keletas labiausiai paplitusių šio sukčiavimo būdo schemų:

a) žadamas greitas ir kokybiškas darbų atlikimas, nes tariamai liko daug aukščiausios rūšies medžiagų nuo senesnių remontų, kurias papildomai užsakinėti iš tiekėjų bei už jas mokėti nereikės;

⁶⁵ <http://www.ojp.usdoj.gov/ovc/publications/factshts/telemark.htm>

b) įtikinėjimo metu vardinami patenkintų klientų - aukos kaimynų vardai, kurie tariamai liko labai patenkinti atliktu remontu ar statybomis, nors iš tikrųjų nieko panašaus ir nebuvo;

c) statybų ar remonto metu naudojami nestandartinės ar blogos kokybės medžiagos, nors pagal „popierius“ jie yra aukščiausios rūšies arba iš viso nebuvo įsigytos ar naudotos;

d) pasivadinęs valstybinės ar savivaldybės atitinkamos kontrolės struktūros inspektoriumi sukčius - schemos operatorius „eilinio tikrinimo metu“ aptinka tam tikrus pažeidimus bei galimo pavojaus požymius, pavyzdžiui namo avarine būklė dėl atsiradusio plyšio sienoje, ir rekomenduoja namų savininkui kreiptis pas atitinkamą rangovą - schemos bendravykdytoją;

e) gamtinių nelaimių atveju siūlomos paslaugos apeliuojant į vėluojančias valstybines ar draudimo dotacijas ir prašoma iš anksto sumokėti likusią pinigų sumą medžiagų įgijimui, ir tik po to žadamas darbų atlikimas.⁶⁶

4. Darbo rinkos srityje.

Šis sukčiavimo būdas apima visas panašaus pobūdžio veikas, kurių metu aukai už atitinkamą mokesčių siūloma pagalba surasti pelningą darbą ir turi keletą nusikalstamų schemų:

a) nusikaltimo aukos gundomos pažadais dirbti pelningą darbą komforte savo namuose. Aukai siūloma pagal aukštas kainas iš sukčiavimo operatorių įsigyti atitinkamas žaliavas bei savarankiškai gaminti atitinkamą produkciją pagal sukčiaus brėžinius ar nurodymus. Sukčius žada vėliau urmu išpirkti pagamintą produkciją, ko pasėkoje gamintojas gautų atitinkamą realų pelną, ir savarankiškai perduoti jį realizacijai pagal atitinkamą prekybos grandinę. Tačiau gavęs pinigus iš asmens, kitaip sakant, pardavęs savo žaliavas, sukčius dingsta, o apmulkintas žmogus, pagaminęs niekam nereikalingą produkciją, pavyzdžiui, mediniai lėlių namukai, suoliukai, kiniečių skėčiai, automobilių tentai, lieka apgautas, nes realios rinkos bei paklausos šiai produkcijai nėra, o gražinti savo investicijų negalima.

b) imituojant darbo agentūros teikiamas paslaugas siūloma darbo tarpininko pagalba dėl darbo paieškos už atitinkamą mokesčių, paprastai užsienyje, kur žadamas gerai apmokamas darbas (dažniausiai žemės ūkyje). Gavęs mokesčių, kuris gali siekti nuo kelių dešimčių iki kelių tūkstančių litų, sukčius liepia palaukti paieškos rezultatų ir, praėjus atitinkamam laiko tarpui, praneša, kad paieška vyko nesėkmingai, ar suteikia nukentėjusiajam tariamo darbdavio, kuris niekada neieškojo darbuotojų, koordinates arba organizuoja nukentėjusiojo išvykimą į darbuotojo šalį. Atvykęs į paskirties tašką, nukentėjusysis suimamas policijos ir deportuojamas kaip nelegalus emigrantas arba sužino, kad darbo sąlygos visiškai neatitinka žadėtųjų.

Kaip pavyzdį galime paminėti baudžiamąją bylą dėl II „Arnalina“ veiklos. II „Arnalina“ atstovai A.B., N.S. imdami pinigus iš fizinių asmenų žadėjo juos įdarbinti užsienyje (naftos platformose, Prancūzijos legione ir kitur), tačiau nei vienas asmuo įdarbintas nebuvo, nors buvo

⁶⁶ <http://www.justlawlinks.com/PRACTICE/juvenile/alpha-t.htm>

pažadėta nuo 50 iki 100 % tikimybė gauti darbą. Taip pat, kai kuriems asmenims, ieškantiems darbo užsienyje, N.B. II „Arnalina“ atstovai A.B., N.S. aiškino, kad firma „Arnalina“ yra labai garsi, turi daugiametę patirtį šioje srityje, yra daug įdarbinusi asmenų užsienyje, kad anglų kalbos mokėjimas yra nebūtinai darbai užsienyje, o vėliau sumokėjus pinigus klientams sakydavo, jog norint gauti darbą užsienyje būtina mokėti anglų kalbą.⁶⁷

5. Finansų planavimo srityje.

Mokesčius reglamentuojančių įstatymų kaita, siekis planuoti savo finansinę veiklą bei užtikrinti finansinių rodiklių stabilumą, skatina naudotis finansinio planavimo paslaugas teikiančių asmenų pagalba. Tačiau finansinis (pramonės bei prekybos sričių) planavimas yra beveik nereguliuojamas Valstybės, tokiu būdu sudarant teigiamas sąlygas nelicencijuotam, nekvalifikuotam, nesąžiningam bei nusikalstamam elgesiui, suteikiant bei siūlant finansinio planavimo paslaugas. Schemos metu planuotojas tariamai išanalizavęs kliento finansinius rodiklius ir atitinkamos srities verslo bei rinkos dėsningumus, būdamas suinteresuotas kuo didesnio pelno gavimu, motyvuotai siūlo klientui investuoti aktyvus į jo parinktą verslo sritį. Klientui atlikus operacijas - gauna iš to atitinkamą procentą arba betarpiškai kliento vardu, gavęs pastarojo įgaliojimą, „investuoja“ pinigines lėšas į atitinkamą sritį. Toks nusikalstamas planavimas geriausiu atveju gali apsiriboti netinkamu lėšų investavimu, užsibaigiančiu rimtais kliento nukentėjusiojo finansiniais nuostoliais. Blogiausiu atveju, surinkti pinigai niekur neinvestuojami, tačiau be pėdsakų dingsta kartu su planuotoju arba pastarasis skelbia esąs nemokus bei negalįs atlikti atitinkamų veiksmų - bankrutuoja.⁶⁸

6. Investicijų srityje.

Kiekvienais metais tūkstančiai vartotojų investuoja savo santaupas. Investicijų sukčiavimas apima žemės pardavimą, vertybinius popierius, vartojimo reikmenis, brangakmenius, tauriuosius bei strateginius metalus, privilegijas, naftos ir dujų nuomos sutartis, meną, retas monetas ar pašto ženklus ir pan. Šio būdo metu busimam nukentėjusiajam siūloma investuoti savo santaupas, esant sukčiaus tarpininkavimui, į netinkamus investicijų objektus, kurie turi žymiai mažesnę vertę negu pranešama, arba artimiausiu metu nuvertės, pavyzdžiui gyvenamieji namai, šalia kurių kitais metais planuojama įkurti miesto sąvartyną, ir sukčius apie tai žino. Pavyzdžiui, pagal JAV Vertybinių popierių administratorių asociacijos paskaičiavimus, kiekvienais metais dėl investicijų sukčiavimo tik JAV teritorijoje prarandama apie 10 milijonų dolerių. Šios rūšies sukčiavimas dažnai vykdomas pasitelkus telekomunikacijos bei žiniasklaidos priemones (telefonas, televizija, radijas, paštas, laikraščiai), per reklamą, jų pagalba parduodant atitinkamas siūlomas prekes. Be to, šios rūšies sukčiavimo vykdytojais dažnai dirba

⁶⁷ Baudžiamoji byla Nr. 48-1-042-01.

⁶⁸ <http://www.ojp.usdoj.gov/ovc/assist/nvaa2000/academy/welcome.html>

naudodami sąrašus potencialių klientų, kuriuos gauna iš skirtingų legalių ir nelegalių šaltinių, arba kontaktuoja su klientais, atsakiusiais į reklamą ir reikalaujančiais papildomos informacijos.⁶⁹

7. Sveikatos apsaugos srityje.

Sveikatos apsaugos srities sukčiavimą galima apibūdinti kaip apgaule, naudojamą gauti apmokėjimui iš valstybinių ar visuomeninių sveikatos fondų už tariamai atliktus gydymo ar profilaktikos veiksmus bei susietų veiksmų atlikimą nepilna apimtimi. Dažniausiai naudojamos sveikatos apsaugos sferos sukčiavimų schemas:

- nepilnos apimties arba dalinis atitinkamų prekių ar paslaugų, susietų su sveikatos apsauga, tiekimas;
- pasibaigusio galiojimo termino (privalomu sunaikinti ar pagal popierius sunaikintų) medikamentų tiekimas ar panaudojimas;
- nereikalingi tyrimai ar procedūros.

Sveikatos apsaugos srities sukčiavimas taipogi apima sveikatos apsaugos gaminių bei paslaugų ar asmenų gydymą, parduodant siūlomas prekes paštu ar telemarketingo būdu. Tai galima teikiant vaistus, tonizuojančius preparatus, vitaminus ar kitas medžiagas garantuojančias suliesėjimą, plaukų augimą, gydymą nuo celiulito ir pan., arba išgydimą nuo tokiu šiai dienai neišgydomų ligų, kaip vėžys, artritas ar AIDS. Šios rūšies sukčiavimai taip pat gali būti vykdomi kai kurių ligoninių, laboratorijų ar klinikų, kurios, betarpiškai klastodamos atitinkamus duomenis, apgaule gauna iš atitinkamų fondų datuojamas ar tikslinės paskirties lėšas.

Kauno mieste neseniai paaiškėjo panašūs sukčiavimo atvejai, kai buvo parduodamas „stebuklingas“ medus, neva gydantis nuo vėžio.

8. Draudimo srityje.

Šio sukčiavimo būdo operatoriai, dengdamiesi realių ar išgalvotų draudimo bendrovių vardais bei tariamai jiems atstovaudami, siūlo draudimo paslaugas sudarydami su klientais fiktyvias draudimo sutartis ir gaudami už tai numatytas draudimo įmokas. Šios sutartys (draudimo lakštai) paprastai apima visus draudiminiuosius įvykius pagal kliento pageidavimą ir gali drausti sveikatą, gyvybę, turtą nuo gaisro, žaibo, potvynio, vagystės, ir daugelį kitų variantų, įskaitant draudimą nuo ateivių pagrobimo. Vienintelė sąlyga - visos įmokos mokamos betarpiškai pačiam agentui - šios schemas vykdytojui. Draudimo sukčiavimas yra trunkamo pobūdžio ir gali trukti iki išaiškinimo momento. Tai dažniausiai atsitinka, kai draudėjas pareiškia apie draudiminį įvykį, arba jo paraiška žymiai viršija sumokėtų sukčiui įmokų dydį, po ko kaltininkas nutraukia savo veiklą ir išnyksta iš draudėjas akiračio. Tuo metu draudėjas kreipiasi į realią draudimo bendrovę, kuriai tariamai atstovavo sukčius, ir sužino, kad jokios sutarties sudaryta nebuvo, o jis pats buvo apgautas bei mulkinamas.

⁶⁹ http://www.bankinfosecurity.com/html/rb_fincen.html

9. Kompiuterinis - kibernetinis.

Sukčiavimas, kaip nusikaltimo padarymo būdas, daugiau ar mažiau yra intelektualus nusikaltimas, pasižymintis įdomia nusikaltimo padarymo būdo specifika, kuri išskiria jį iš kitų veikų. Tuo tarpu sukčiavimo būdai kibernetinėje erdvėje analogiškai išsiskiria iš kitų sukčiavimo būdų masės dėl savo specifikos ir naujoviškumo.⁷⁰

Kompiuterinis sukčiavimas - tai terminas, apimantis visus sukčiavimo būdus, kurių metu naudojami vienas ar keli interneto komponentai, tai yra kompiuterine įranga, elektroninis paštas, informaciniai mazgai, pasikalbėjimų svetainės, serveriai, ir pan., kurių pagalba galima sukčiavimo aukai pateikti atitinkamus pasiūlymus dėl sandėrių sudarymo arba pervesti sukčiavimo būdu gautas lėšas kitiems schemos dalyviams. Užsiimant verslu interneto pagalba, galima pastebėti, kad pasiūlymų pateikimas, jų apsvarstymas bei sandėrių sudarymas žymiai pagreitėjo. Interneto sukčiavimo operatoriai puikiai nusimano apie tinklo suteiktus privalumus, klaidas ir gerai jais naudojami. Ko pasėkoje įgauna galimybę per labai trumpą laiką ir labai mažais kaštais internetiniu - elektroniniu paštu susisiekti su daugybe vartotojų, išsidėsčiusių visame pasaulyje, siūlydami jiems atitinkamas „gėrybes“ ir tuo pačiu vykdydami internetinio sukčiavimo schemas žymiai greičiau negu tai buvo įmanoma kada nors anksčiau.⁷¹

10. Sukčiavimas su banko mokėjimo kortele.

Banko mokėjimo kortelės sukčiavimas vyksta, kai vykdomi naudotojo mokėjimo kortelės (kreditinės arba debetinės) ar jos magnetiniame takelyje (mikroschemoje) saugomos individualios informacijos neteisėti paėmimai arba kitokie neteisėti veiksmai, turint tikslą pakeisti arba gauti naują kreditinę kortelę arba sąskaita kito asmens vardu bei užvaldyti joje esančias pinigines lėšas arba atsiskaityti su kreditoriais negaliojančia ar nelikvidžia mokėjimo kortele. Pastaruoju atveju galimas nusikalstamas atsiskaitymas kortele atitinkamoje paslaugų ar prekybos įmonėje, neprijungtoje tiesioginio ryšio linijomis prie mokėjimo kortelių sistemos ir atitinkamai negalinčioje operatyviai patikrinti kliento mokumą, neelektroniniu būdu, tai yra per imprinterį, arba per elektroninį atsiskaitymo operacijų terminalą, tačiau esant ryšio trukdžiams.

Yra keletas būdų gauti kreditinės kortelės individualią informaciją:

- bankomato išduoto kvito paėmimas, kad gauti kortelės galiojimo laiką bei sąskaitos numerį, po ko susikontaktuoti su kreditinės kortelės bendrove bei pranešti apie kreditinės kortelės dingimą arba pažeidimą, kad bendrovė nusiųsti kitą kortelę nurodytu adresu;
- atitinkamos kreditinės kortelės kopijos sukūrimas asmeniniam naudojimui;
- pranešimas kortelės turėtojui, kad pastarasis laimėjo atitinkamą konkursą ar buvo išrinktas kitokiu būdu bei dabar turi teisę į tam tikras lengvatas ar

⁷⁰ <http://www.sec.gov/investor/pubs/cyberfraud.htm>

⁷¹ Business Software Alliance. Softhware Piracy Report 1998. <http://www.nopiracy.com/index.html/introd.html>

privilegijas, tačiau tam turi, siekiant jį identifikuoti, pateikti savo kreditinės kortelės numerį ir pan.

Lietuvoje šis nusikaltimas kvalifikuojamas pagal BK 214 str. Kaip netikrų mokėjimo instrumentų, skirtų atsiskaityti ne grynais pinigais, gaminimas ar neteisėtas disponavimas jais. Galima paminėti baudžiamąsias bylas, kai atsiskaitė padirbtomis kortelėmis vienas ir tas pats asmuo, pirkdamas brangias prekes, skirtingais atvejais pateikdamas skirtingus suklastotus dokumentus (pateikęs Latvijos Respublikos vairuotojo pažymėjimą, išduotą A. V. vardu.⁷²

11. Piramidės.

Šio sukčiavimo metu individui siūlomos, o kartais ir parduodamos, atitinkamos narystės privilegijos arba privilegijos prekiaujant specifine preke ar gaminiu. Šiam sukčiavimui būdinga grandininė reakcija, įtraukiant į schemą naujus piramidės narius, kai naujai „priimtas“ narys, dažnai sumokėjęs atitinkamo nario mokestį, skatinamas įtraukti kitus nartus, kurių atžvilgiu įgyja viršenybę. Šios privilegijos parduodamos investicinio kontrakto forma, taip leidžiant individui pardavinėti papildomas privilegijas kitiems - vėliau priimtiems nariams. Tai gali būti daroma pagal tokią schemą: anksčiau priimtas narys parduoda privilegiją vėliau priimtiems nariams ir gauna atitinkamą pelną, po ko vėliau priimti nariai parduoda savo privilegijas kitiems naujai priimtiems nariams ir taip pat gauna atitinkamą pelną, kurio dalis pervedama pirminiam nariui procentaliai pagal viršenybę ir taip iki begalybės.

Piramidinio sukčiavimo iniciatoriai (globėjai) skatina papildomų privilegijų pardavimą greitesniam investicijų sugrįžimui potencialiam investoriui. Tai daroma sudarant prieš narius brolijos įvaizdį piramidės narių bendrose sueigose ar vakarėliuose, apdirbant pastaruosius psichologiškai, skatinant užstatinėti savo didelės vertės turtą už mažaverčius kreditus siūlomoms privilegijoms įsigyti, po ko turto gražinimo klausimas net nebekeliamas. Piramidei augant, investoriai parduoda daugiau privilegijų, negu yra atitinkamų gaminių ar naujų potencialių narių pasiūla. Tam tikroje vietoje potencialių investorių tiekimas nutrūksta, sąlygodamas pačios piramidės žlugimą. Atitinkamo gaminio pardavimas dažnai būna nesėkmingas, nes pardavimo galimybės buvo pervertintos arba nebuvo jokios realios paklausos rinkoje.⁷³

12. Ponzi.

Šio sukčiavimo būdo pavadinimas atsirado nuo vardo Kari Ponzi, kuris kaip manoma išrado šį būdą, pagrinde investicinius sukčiavimus, kur investoriai viliojami į atitinkamą verslą žadant dideles palūkanas per labai trumpą laiko tarpą.⁷⁴ Jokios investicijos nedaromos, tačiau ponzi schemos operatorius išmoka aukštus sutartus dividendus iš pačių investorių pinigų, kad įtikinti pastaruosius dėl pelningo verslo. Šių, taip vadinamų, dividendų išmokėjimas skatina investorius

⁷² Baudžiamųjų bylų Nr. 06-1-00147-03 ir 06-1-00148-03 medžiaga.

⁷³ <http://permanent.access.gpo.gov/lps9890/lps9890/www.usdoj.gov/ust/fs06.htm>

⁷⁴ http://www.usdoj.gov/ust/eo/public_affairs/factsheet/docs/fs06.htm

naudoti schemoje papildomus finansinius fondus, didinant savo dalį, kviesti bei jungti į schemą savo giminaičius, draugus, pažįstamus bei verslo kolegas. Surinkęs pakankamai didelę pinigų sumą bei pajutęs išaiškinimo pavojų schemos vykdytojas pasišalina iš savo buvimo vietos su investorių pinigais arba, saugiai paslėpęs ar pervedęs pinigus, pradeda bankroto procedūrą bei skelbiasi esąs nemokus nepasisekus verslui. Ponzi schemos, kurios mūsų šalyje prigijo finansinės piramidės pavadinimu, gali būti naudojamos beveik visose verslo ar investicijų srityse.

Lietuvoje žinomi dar skaudūs atitinkamai visuomenės daliai Kauno holdingo kompanijos, Sekundės banko, Tauro banko ir kiti pavyzdžiai.

13. Tapatybės.

Tapatybės sukčiavimą galima apibūdinti kaip nusikaltimą, kurio metu schemos operatorius, naudodamasis apgaule bei neteisėtai gautais kito asmens duomenimis, atlieka tam tikrus nusikalstamus veiksmus, siekdamas turtinės naudos.

Tapatybės vagystė vykdoma, kai vienas individas neteisėtai pasisavina kito individo personalinę identifikacijos informaciją - vardą ar pavardę (firmos pavadinimą), asmens kodą, gimimo datą, mergautinę motinos pavardę, paso numerį ir pan. bei naudoja šiuos duomenis, kad užvaldytų egzistuojančią kreditinę kortelę ar sąskaitą banke, prašyti paskolos arba padaryti didelius užpirkimus ir pan., kitaip sakant užvaldyti svetimą turtą, naudojantis kito asmens identifikacine informacija - tapatybe.

Tapatybės sukčiavimo skaičius didėja. Naudodami daugybę metodų, nusikaltėliai sužino ir pasinaudodami nukentėjusiuoju kreditinių kortelių, depozitinių ar atsiskaitymo sąskaitų, veiklos licencijų, asmens kodų bei socialinės apsaugos ir pan. numeriais bei kitą individualią informaciją, grobsto teisėto šios tapatybės savininko ar trečiųjų asmenų turtą. Nusikaltėliai naudoja gautą informaciją vaidindami savo auką ar dengdamiesi jos vardu, kad pagrobtų kiek įmanoma daugiau turto iki jų apgaulės išaiškėjimo. Po ko nutraukia savo nusikalstamą veiką atitinkamo asmens atžvilgiu ir dažniausiai keičia objektą, pereidami prie kitos iš anksto numatytos „aukos“. Netgi su sąlyga, kad aukos - asmenys, nukentėję dėl tokios sukčių veiklos, atsisako apmokėti šių apsišaukėlių, veikiančių pasinaudojant jų vardais, sąskaitas, jie paprastai susižino esą be finansinių išteklių bei turi leisti mėnesius, o kartais ir metus, taisydami savo materialinę padėtį - finansinę sveikatą. Dažnai aukos nuostoliai gali siekti ne tik tiesioginę žalą dėl pagrobtų pinigų sumos, bet ir tuos finansinius nuostolius, kurie yra susieti su aukos bandymu atstatyti savo reputaciją, dėl kurios sugadinimo yra atsakingas schemos operatorius.⁷⁵

Manytume, kad ši banga dar Lietuvos nepasiekusi, tačiau tikrai būtina susirūpinti padėtimi asmens duomenų apsaugos srityje.

14. Užplanuoto bankroto.

⁷⁵ <http://www.ic3.gov/>

Užplanuoto bankroto sukčiavimas pagrįste prekybinis mulkinimas, paremtas piktnaudžiavimu kreditiniais įsipareigojimais. Šiuo atveju, iš tiekėjų teisėtai, pagal sutartis, konsignacijos pagrindais - išsimokėtinai paimamos prekės, už kurias vėliau neatsiskaitoma arba teisėtai gaunamas kreditas, kuris naudojamas sukčių firmos gerą įvaizdį sudaryti bei prekėms užpirkti. Tuo metu, kaltininkas planuoja mulkinti kreditorius, neapmokėdamas sąskaitų, paskolų ar kitų kredito formų, ir galiausiai skelbiasi esąs bankrutavęs dėl finansinės nesėkmės. Tipiškoje užplanuoto bankroto schemoje kaltininkas pradeda naują verslą, atsidaro sąskaitą banke, nuomoja atitinkamas patalpas kontorai ar prekybai, kad sudarytų legalumo įvaizdį. Tada asmeniškai ar per legaliai pasamdytus darbuotojus pradeda užsakinėti prekes, kurias, siekdamas sudaryti gerą mokumo įvaizdį, greitai dalinai apmoka. Po ko užperkamos papildomos prekės iš kitų tiekėjų, jas žadant apmokėti artimiausiu metu. Tokiu būdu sudaroma daugybė sutarčių su skirtingais tiekėjais ir išsimokėtinai gaunamos prekės, kurios greitai pigiai parduodamos, o gautas pelnas paslepiamas. Kai kaltininkas gauna apmokėjimą už prekes, jis dingsta su pelnu arba skelbiasi esąs bankrutavęs ar nemokus. Tam tikrais atvejais, užplanuoto bankroto sukčius paprasčiausiai nusiperka jau esantį, legalų, turintį gerą reputaciją verslą, tokiu būdu išvengdamas paruošiamojo etapo. Šios schemos metu, kaip apsaugos nuo patraukimo baudžiamajon atsakomybėn, nusikaltėliai gali naudoti asocialų ar trečią, nieko nenusimanantį apie verslą asmenį, kurio vardu įkuria prekybos įmonę bei atlieka visus finansinius veiksmus kaip legaliai samdyti darbuotojai.

Ši nusikaltimo padarymo forma būna tada, kai kaltininkas iš anksto žinodamas, kad faktiškai nevykdys jokių finansinių įsipareigojimų, susitaria dėl vėlesnio apmokėjimo bei užvaldo atitinkamą objektą ar pasinaudoja paslauga.

Lietuvos teisėsaugos praktikoje žinoma daug tokių atvejų. Galime paminėti Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos bylas dėl UAB „Kogenta“⁷⁶, UAB „Baltijos pajūris“⁷⁷ veiklos.

15. Mokymo.

Kėlimasis karjeros laiptais dažnai priklauso nuo išsilavinimo bei atitinkamo diplomo. Diplomo sukčiavimo vykdytojai operatoriai, nelegaliai neturėdami atitinkamų leidimų, dengdamiesi tarptautinį pripažinimą turinčių mokslo bei mokymo įstaigų vardais ar sukurdami atskiras mokymo įstaigas, skelbiasi galintys vykdyti aukšto lygio apmokymus bei suteikinti mokslo laipsnius. Pradėdami reklaminę kompaniją, verbuoja norinčius mokytis studentus, iš kurių reikalauja iš anksto apmokėti mokymo išlaidas pagal pateiktas sąskaitas. Vienais atvejais, kaltininkas, surinkęs pinigus pasišalina, o kitais - visgi vykdo mokymus, kurie iš esmės neatitinka keliamų reikalavimų ar už tai sumokėtų pinigų, o galiausiai studentas, baigęs šią „aukšto mokslo įstaigą“, gauna tai patvirtinantį diplomą, kitaip sakant nieko nevertą popieriuką. Pavyzdžiui, šio būdo sukčiavimas, tik prasidėjus ažiotažui dėl lošimo verslo legalizavimo, buvo panaudotas Kaune, kai

⁷⁶ Baudžiamoji byla Nr. 48-1-004-03.

⁷⁷ Baudžiamoji byla Nr. 48-1-009-03.

sukčiai įsteigė krupjė rengimo kursus, ir surinkę pakankamą skaičių norinčiųjų, gavo išankstinį apmokėjimą bei dingę.

16. Revizoriaus.

Kaltininkas, pasivadinęs atitinkamos įstaigos (banko ar kredito) revizoriumi ar valstybinės institucijos pareigūnu, pateikdamas atitinkamus jo legendą patvirtinančius dokumentus arba prieš tai dažniausiai telefonu pranešdamas bei išpėdamas apie savo atvykimą, prisistato į atitinkamą įstaigą, kur motyvuodamas, kad vykdo jų įstaigos nesažiningo darbuotojo paiešką bei demaskavimą arba vykdo atitinkamų įmonės vidaus procesų revizavimą, gauna priėjimą prie vertybių - grynųjų pinigų arba sąskaitų. Po ko, apgaudamas atitinkamą įgaliotą įstaigos atstovą, gauna reikiamą finansinę informaciją ir ją vėliau realizuoja apgaule, užvaldydamas įmonės turtą arba prašo išimti iš apyvartos atitinkamą pinigų sumą ir perduoti jam, kad būtų galima surašyti banknotų numerius ar kitaip jas pažymėti, kad vėliau būtų galima lengvai atsekti, bei nesukelti įtarimo pas minimą nesažiningą darbuotoją, o gavęs reikiamą sumą arba atlikęs finansinio pervedimo operacijas, pasišalina.⁷⁸

17. Y2K.

Y2K problema- taip pat žinoma kaip „tūkstantmečio klaida“ - paprasčiausias kai kurių kompiuterių ar kompiuterizuotų sistemų nesugebėjimas teisingai nurodyti datos po 1999 metų. Daug pastaruosiu metu parduodamų gaminių turi procesorius, tarp kurių pagaminti seniau dėl gamavimo kaštų mažinimo buvo užprogramuoti apdoroti tik du paskutinius metų skaičius, su sąlyga, kad du pirmieji buvo 1 ir 9. Ko pasėkoje 98 skaitomas kaip 1998, tačiau 00 galėjo būti skaitomas kaip 1900, vietoj 2000. Dėl šios priežasties kompiuteriai bei kiti elektroniniai įrenginiai, turintys tokią charakteristiką, galėjo nustoti veikti ar veikti klaidingai, kai tik jų taimeriai pasiektų bei pradėtų rodyti datą 01/01/00. Bandydami susidoroti su šia problema kompiuterinės įrangos gamintojai bei kitos kompanijos išleido milijonus dolerių, ieškodami bei taisydami galimas klaidas kompiuterinės įrangos informaciniame kodavime. Apie šią problemą buvo plačiai rašoma bei diskutuojama visuomenės informavimo priemonėse, dėl ko ji tapo žinoma daugybei vartotojų. Minėti vartotojai dažnai blogai suprastavo problemos priežastis bei galimas pasekmes ir kartais nepagrįstai pervertindavo jos įtaką jų gyvenimui, manydami, kad visi elektroniniai prietaisai gali nustoti veikti.⁷⁹ Tuo pasinaudoję nusikaltėliai pradėjo vykdyti keletą sukčiavimo schemų, kur naudodami apgaule (dezinformacija), sugebėdavo grobti patiklių vartotojų turtą. Štai keletas Y2K sukčiavimo schemų:

Pervedimo schema. Operatorius, vaidindamas banko darbuotoją, telefonu skambindavo aukai ir tvirtindamas, kad bankas susidūrė su Y2K problema, dėl ko vartotojo sąskaitai bei pinigams gresia rimtas pavojus, prašo pervesti pinigus į rezervinį, jo nurodytą,

⁷⁸ <http://www.ojp.usdoj.gov/ovc/assist/nvaa2000/academy/P-16-FIN.htm>

⁷⁹ http://www.callcredit.co.uk/download/Fin_Crime_an_intro.pdf

banką, fondą ar atitinkamą sąskaitą, kur pinigai bus tariamai saugūs. Arba, motyvuodamas kompiuterių darbo sutrikimu, siūlydavo nurodyti finansinę informaciją (sąskaitos numerį, slaptažodį) ir žadėdavo pats sutvarkyti visus niuansus bei užtikrinti kliento pinigų „saugumą“.

Kreditinės kortelės schema. Operatorius, vaidindamas kreditinių kortelių sistemos kompanijos ar banko darbuotoją, telefonu skambindavo kreditinės kortelės turėtojui ir pranešdavo, kad dėl Y2K problemos po 2000 m. sausio mėn. 01 d. jo kreditinė kortelė neveiks, jeigu kompanija neapsaugos jo kreditinės kortelės magnetinio takelio atitinkamu kodu. Skambinantis sukčius prašydavo vartotojo nurodyti jo kreditinės kortelės numerį vykdomam patikrinimui. Kai tik sukčius gaudavo reikiamą informaciją, jis galėdavo pagrobtį vartotojui priklausančias lėšas. Taip pat būdavo tokių variantų, kai operatorius apgaulingai pranešdavo, kad jo kompanija siūlo naują draudimo rūšį nuo galimos Y2K problemos, t.y. nuo galimų sąskaitų informacijos pametimo ar klaidų įvykus neteisingam informacijos kodavimui, po ko prašydavo nurodyti vartotojo finansinę informaciją.

Vertybinių popierių schema. Nusikaltėliai siūlydavo investuoti savo pinigus į kompaniją, kuri programiniu būdu išsprendė Y2K problemą ir artimiausiu metu gaus didelį pelną. Faktiškai, skirtingi kompiuteriai bei jų programinė įranga reikalauja skirtingų sprendimų bei klaidų taisymo būdų, kuriuos programuotojai naudoja keisdami kompiuterinį kodavimą. Dėl ko jokia kompanija fiziškai negali turėti universalios taisymo metodikos bei atsakymų į visus iškilusius klausimus.⁸⁰

Pažymėtina, kad Y2K problema turi grįžtamąją galią, nes įėjus į naują tūkstantmetį, kompiuteriai buvo perkoduoti teisingai skaičiuoti metus pagal aukščiau pateiktą pavyzdį iki 2099 metų, po ko grįžtama prie 1980 metų. Be to, ši schema naudojama kaip šablonas ir praktiškai yra taikoma bet kuriam gyvenimo atvejui, turinčiam didelį atgarsį visuomenėje, pavyzdžiui pilnas saulės užtemimas - kurio metu sukčių parduodami tariamai specialūs akiniai žiūrėti saulės užtemimo už kelis šimtus litų, tačiau iš esmės niekuo nesiskiriantys nuo įprastų saulės akinių.⁸¹

⁸⁰ <http://parsifal.membrane.com/y2k/y2kfraud.htm>

⁸¹ Internet Fraud. 2000.OS.OS. <http://www.internetfraud.usdoj.gov/>

2.3 PINIGŲ PLOVIMAS

Pinigų “plovimo” (angl.k. - “money laundering”) terminas buvo pradėtas vartoti 1970 – 1980 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – JAV) ryšium su narkotikų prekybos bei pajamų iš šios veiklos didėjimu, ir įvardijo procesą, kurio metu nelegaliai gaunami (“juodieji”) pinigai transformuojami į legalius (“baltus”) pinigus.⁸² Tačiau pats pinigų “plovimo” reiškinys atsirado ankščiau, XX a. pradžioje.⁸³ Amerikos banditizmo laikais pinigų plovimu buvo laikoma pajamų, gautų už reketą (turto prievartavimą), alkoholio kontrabandą ir pardavimą „sausiojo“ įstatymo metu⁸⁴ legalizavimas. Pinigai būdavo legalizuojami per azartinių lošimų tinklą.⁸⁵ Tačiau pinigai būdavo gaunami mažais nominalais, kupiūromis ir tai sudarydavo tam tikrų problemų. Tuo tikslu atsirado monetų keitimo aparatai, o taip pat šie pinigai buvo leidžiami į apyvartą per smulkiuosius verslininkus.⁸⁶

Dideliu nusikalstamumu garsėjęsio Čikagos miesto JAV gangsterių grupuotės, supirkusios miesto drabužių skalbyklas, “maišydavo” iš nusikalstamos veiklos įsigytus pinigus (“dirty money”) su legaliomis skalbyklų gaunamomis pajamomis.⁸⁷ Visos pajamos už jų teikiamas paslaugas “išplautų pinigų” pavidalu sugrįždavo į nusikaltėlių rankas, nors iš tikrųjų tie pinigai niekur nekeliavo, paprasčiausiai skalbyklų finansinėse atskaitomybėse atsispindėdavo didelės atliktų užsakymų apimtys. Kadangi paslaugas teikiančias įmones daug sunkiau finansiškai kontroliuoti, nei gamybines ir prekybines, tai buvo patikimas būdas legalizuoti “nešvarius” pinigus.⁸⁸ Tarkime, legendinis nusikalstamo pasaulio atstovas Al Kaponė 1920-1930 m. Čikagos mieste vertėsi prekyba narkotikais ir prostitucijos verslu. Taip pat šiam gangsteriui priklausė platus skalbyklų tinklas, pajamos papildomai buvo gaunamos legaliu būdu. Tokiu būdu, jis iš narkotikų ir prostitucijos verslo gautus “nešvarius” pinigus kartu maišė su legaliomis pajamomis deklaruodavo kaip įgytus teisėtu būdu, kaip pajamas, gautas už skalbyklų teikiamas paslaugas. Tačiau 1931 m. ši nusikalstama veikla buvo išaiškinta, ir Al Kaponė buvo nuteistas už mokesčių nemokėjimą, o toks nusikalstamu būdu įgytų pinigų legalizavimo kelias buvo pavadintas “pinigų plovimu”.

⁸² Иванов Э. Тайны финансовой “прачечной”. // Налоговая полиция. – 1996, № 9, с. 5.

⁸³ Reikėtų paminėti taip pat literatūroje randamą Sterling Seagrave nuomonę, kad pinigų plovimas atsiradęs maždaug 2000 m. pr.Kr., senovės Kinijoje. Šis autorius pinigų plovimo ištakas sieja su ofšorinio verslo atsiradimu ir mokesčių vengimo būdų išvengimu, kurie ir buvo pradėti senovės Kinijoje. Minėtas autorius šį reiškinį sieja su pinigų plovimo principu, kad turtas, kuris turėjo būti apmokestinamas, ar kitaip priklausomas nuo valdžios, buvo paslepiamas, pernešamas, investuojamas kitur. <http://www.counermoneylaundering.com/p01.htm>

⁸⁴ Tai yra, kalbama apie neteisėtu būdu gautas pajamas.

⁸⁵ <http://www.counermoneylaundering.com/p01.htm>

⁸⁶ http://www1.oecd.org/fatf/MLaundering_en.htm#What%20is%20money%20laundering?

⁸⁷ Грязные деньги и закон: правовые основы борьбы с легализацией преступных доходов. / под общей редакцией Абрамова Е.А. – М.: Инфра-М, 1994. 296 с.

⁸⁸ Vaškelaitis V. Pinigų plovimo prevencija vakarų valstybėse; Atsiskaitymai ir nešvarių pinigų plovimo prevencija (1) // Apskaitos ir mokesčių apžvalga. – 1998, Nr.12, p. 90-94.

Lietuvos Respublikos (toliau – LR) įstatymuose „pinigų plovimo“ terminas pirmą kartą buvo paminėtas 1994 m. gruodžio 22 d. Seimo nutarimu ratifikuotoje 1990 m. Europos Tarybos (Strasbūro) konvencijoje „Dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto bei konfiskavimo.“ Šios Konvencijos 6 straipsnio „Nusikaltimai, susiję su pinigų išplovimu“ 1 dalyje įvardyti požymiai tyčinių nusikaltimų, kurių padarymas turėtų būti vertinamas (kvalifikuojamas) ir kaip pinigų išplovimas. Tai:

- turto konversija arba perdavimas, žinant, kad toks turtas – nusikalstamos pajamos, siekiant nusišlėpti arba užmaskuoti neteisėtą turto kilmę arba padėti tyčinio nusikaltimo padaryme asmeniui išvengti teisinių savo veiklos pasekmių;

- turto tikrosios prigimties, šaltinio, buvimo vietos, dispozicijos, judėjimo, teisių arba nuosavybės į jį slėpimas arba nutylėjimas, žinant, kad toks turtas yra pajamos; ir, laikantis jos teisinės sistemos konstitucinių principų bei pagrindinių koncepcijų;

- turto įsigijimas, turėjimas ar naudojimas, jo gavimo metu žinant, kad tas turtas yra pajamos;

- dalyvavimas, bendrininkavimas, slėpimas, pasikėsinimas padaryti, padėjimas, kurstymas, palengvinimas ar patarimas padaryti bet kurį iš nusikaltimų, nustatytų pagal šį straipsnį.⁸⁹

Pagal šį tarptautinės teisės aktą pinigų plovimas – tai sąmoningas turto ar kitokių finansinių lėšų tikrojo pobūdžio bei kilmės nusišlėpimas, neteisėtų pajamų investavimas arba naudojimas, apimantis pajamų judėjimą bei konversiją, turint tikslą legalizuoti tokias pajamas.

Baudžiamojo kodekso straipsnis „Neteisėtos finansinės operacijos“ numatė baudžiamąją atsakomybę už nusikalstamu būdu įgytų pinigų panaudojimą ūkinėje ir finansinėje veikloje, atsirado dar 1994 metais.

Pagal LR baudžiamojo kodekso, priimto 1961 m. birželio 26 d. (toliau – BK) 1997 m. birželio 26 d. pakeistame įstatyme, 326 str., kaip pinigų plovimas veika buvo įvardinta taip: “Operacijų nusikalstamu būdu įgytais pinigais atlikimas arba nusikalstamu būdu įgytų pinigų naudojimas komercinei, ūkinei veiklai, jei taip naudojant siekiama nusišlėpti arba įteisinti tokius pinigus”.⁹⁰

1997 m. birželio 19 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos pinigų plovimo prevencijos įstatymą. Šio įstatymo 2 straipsnyje pinigų plovimas - veika, kuria siekiama įteisinti arba nusišlėpti nusikalstamu būdu įgytų pinigų kilmę.⁹¹ Nors aptariamasis įstatymas keistas yra ne vieną kartą, tačiau sąvoka panašiai formuluojama iki šiol.

⁸⁹ Europos Tarybos (Strasbūro) Konvencijoje „Dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto bei konfiskavimo.“ 1990 m.// <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=153731&Condition2=>

⁹⁰ Baudžiamojo kodekso 8(1), 35 ir 326 straipsnių pakeitimo įstatymas.// Valstybės žinios, 1997, Nr. 65-1534.

⁹¹ Lietuvos Respublikos Pinigų plovimo prevencijos įstatymas. 1997 m. birželio 19 d. Nr. VIII-275. Vilnius.// Valstybės žinios, 1997, Nr. 64-1502.

Pagal to paties įstatymo 2 str. 1 dalies 3 punktą “pinigai – ne tik gryniesi (nacionaline ir užsienio valiuta), bet ir čekiai, vekseliai, kelionių čekiai, mokamieji (mokėjimo) pavedimai bei kiti mokėjimo dokumentai”.⁹²

Naujojo LR BK 216 straipsnis pavadintas “Nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimas”, o šio straipsnio dispozicija sako, kad “tas, kas siekdamas nuslėpti ar įteisinti savo paties ar kito asmens nusikalstamu būdu įgytus pinigus ar turtą atliko su tuo turtu ar pinigais ar jų dalimi susijusias finansines operacijas, sudarė sandorius ar naudojo juos ūkinėje, komercinėje veikloje ar melagingai nurodė, kad tai gauta iš teisėtos veiklos, baudžiamas...”⁹³

Nusikalstamų pinigų “įliejimas” ir cirkuliavimas legalioje pinigų apyvartoje kelia pavojų valstybės ekonomikos ir finansų sistemai, visuomenės saugumui. Legalizuodamos nešvarius pinigus nusikalstamos struktūros įgyja vis didesnę galią kontroliuoti strategines ūkio šakas, skatina nesąžiningą konkurenciją, korupciją, monopolijų augimą. Akivaizdu, kad nuo šio nusikaltimo pirmiausia nukenčia valstybė.⁹⁴

Įtvirtinus pinigų plovimą, kaip nusikalstamą veiką BK, buvo numatytas šio nusikaltimo tiesioginis objektas - šalies ekonominė bei finansų ir kredito sistema. Šiuo nusikaltimu yra iškreipiama reali valstybės finansų sistemos padėtis bei skatinami infliaciniai procesai, iškyla grėsmė valiutos stabilumui, pakertamas pasitikėjimas finansų ir kredito įstaigomis, ypač bankais, sudaromos sąlygos nesąžiningai konkurencijai, o dėl to nukenčia sąžiningai mokesčius mokantys verslo subjektai bei sugadinamas valstybės, kaip stabilios ir saugios ekonominės erdvės, įvaizdis užsienio ir vietos investuotojų akyse. Kaip papildomi šio nusikaltimo objektai yra išskiriami visuomenės saugumas bei viešoji tvarka, kadangi legalizuotų “nešvarių” pajamų pagrindu lengviau įsigyti įvairų turtą, kuris dažnai panaudojamas kitų nusikaltimų darymui.

Išskirtina taip pat žala valstybės ir komerciniams bankams, kredito ir finansų įstaigoms, kurioms kyla pavojus prarasti finansinį stabilumą, netekti klientų ir valdžios pasitikėjimo, patirti didelių nuostolių ar net bankrotą. Išplovus iš nusikalstamos veiklos gautus pinigus, susidaro apyvartoje esančių pinigų, kurie nėra padengti prekėmis ir paslaugomis, perteklius. Taip skatinama infliacija, pasireiškianti bendro kainų lygio kilimu.

Tiriant pinigų plovimo atvejus, atkreiptinas dėmesys į pinigų (valiutos) kontrabandą ir jos panaudojimą užsienio rinkose. Tokie nusikaltimai paprastai būna žalingi valstybėms, iš kurių kapitalas išvežamas.

Neteisėtas kapitalo išvežimas į užsienį vykdomas ne tik kaip valiutos kontrabanda. Tai gali būti ir kitos prekės – antikvariatinės, meninės vertybės, strateginės reikšmės prekės, taip pat

⁹² Lietuvos Respublikos Pinigų plovimo prevencijos įstatymas. 1997 m. birželio 19 d. Nr. VIII-275. Vilnius. Aktuali redakcija nuo 2003 07 04.// <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=216097&Condition2=>

⁹³ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968, Vilnius.// Valstybės žinios 2000 Nr.89-2741.

⁹⁴ Nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimo tyrimas. Metodinė priemonė prokuratūros darbuotojams. Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Vilnius, 2002 m. P. 11-12.

tos prekės, kurios užsienyje turi paklausą – nafta, mediena, dujos, ginklai ir kt. Pinigai, realizavus tokias prekes paprastai keliauja į užsienio bankų sąskaitas.

Negalima pamiršti, kad tokių prekių kontrabanda gali būti atliekama ir į Lietuvą. Tai pasakytina ir apie narkotikų, ginklų kontrabandą į Lietuvą ar tranzitą per ją.

Šie nusikaltimai duoda maksimalų pelną, tačiau Lietuvoje palikti “uždirbtus” pinigus nusikalstamoms grupuotėms yra rizikinga, nes kyla jų praradimo grėsmė iš teisėsaugos institucijų. Todėl, norėdami laisvai jais disponuoti, nusikaltėliai yra priversti ieškoti būdų, kaip juos legalizuoti užsienyje, kur šių lėšų praradimo grėsmė būtų minimali.

LR Vyriausybės 1999 m. nutarime “Dėl organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos prevencijos programos” sakoma, kad “Dėl nepakankamo nurodytųjų programų bei priemonių svarbos suvokimo ir ypač finansinių išteklių stokos ne visos jos buvo tinkamai įgyvendintos. Neatsižvelgta ir į tai, kad organizuotas nusikalstamumas (ypač susijęs su kontrabanda, narkotikais, pinigų plovimu ir panašiai) – ne vien nacionalinė, bet ir tarptautinė (transnacionalinė) problema. Jaučiama, kad Lietuvos neaplenkia ir organizuotas nusikalstamumas Rytų ir Vakarų (transnacionalinis nusikalstamumas).⁹⁵

Vakarų valstybės, pinigų plovimo veiklą iš esmės susiejo su narkotikų kontrabanda. 1988 m. JTO priimtoje Konvencijoje “Dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta” pirmą kartą nustatyta, kad pinigų, gautų realizavus narkotines priemones ir psichotropinius preparatus, plovimas, vertinamas kaip nusikaltimas.

“Nešvarių” pinigų plovimo kriminalizavimas reiškia gerokai griežtesnių atsakomybės priemonių taikymą asmenims, darantiems kontrabandos ar kitus ekonominius nusikaltimus, taip pat leidžia bausti asmenis, padedančius vykdyti šią nusikalstamą veiklą – bankų darbuotojus, juristus, konsultantus, asmenis, steigiančius priedangos firmas užsienyje ir kt.

Būtent dėl pinigų plovimo kriminalizavimo jau keičiasi požiūris į “ofšorines” bendroves. JAV ir kitos valstybės, anksčiau palankiai vertinusios valstybių su tokiomis zonomis egzistavimą, šiuo metu suvokė tokių įstaigų keliamos veiklos pavojų. Stiprios vakarų valstybės daro ekonominį ir politinį spaudimą šalims, kuriose vis dar toleruojama, o dažnai ir skatinama ofšorinių įstaigų veikla. Autorius pastebi, kad Lietuva šiuo klausimu nėra priėjusi vienareikšmės politikos.

Pinigų plovimas gali sukelti rimtą grėsmę kredito ir finansų įstaigų mokumui, stabilumui bei visos finansų sistemos patikimumui. Tokiu būdu jos gali prarasti visuomenės pasitikėjimą. Taip pat nusikaltėliai, vykdantys finansines operacijas nusikalstamu būdu gautais pinigais, gali pasinaudoti laisvu kapitalo judėjimu bei finansinių paslaugų teikimo laisve integruotoje finansų srityje.

⁹⁵ Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas “Dėl organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos prevencijos programos”. 1999 m. sausio 15 d. Nr. 62, Vilnius.// www.lrs.lt/

Besiformuojant Lietuvoje rinkos santykiams nelegalios ekonominės veiklos kontrolė įgauna vis svarbesnę reikšmę. Daugėja nusikaltimų, darančių didelę žalą Lietuvos ūkiui ir valstybės biudžetui. Šie nusikaltimai vis dažniau tampa transnacionaliniais. Tai sąlygoja besiplečiantys Lietuvos ūkio subjektų ryšiai su užsienio valstybių ūkio subjektais. Sparčiai auga finansų sektorius. Fiziniai ir juridiniai asmenys per šio sektoriaus įstaigas vis aktyviau vykdo ekonominę, finansinę veiklą. Auga gaunamų Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyboje prie LR VRM (toliau – FNTT) šių įstaigų pranešimų apie finansines operacijas skaičius.⁹⁶ Lietuvoje ir užsienyje vis dažniau naudojamos sąskaitos, kurios yra valdomos distanciniu būdu, vyksta didelių grynųjų pinigų sumų (dažniausiai neteisėtas) gabenimas per Lietuvos Respublikos valstybės sieną. Pinigų plovimo schemas, kurias naudoja nusikaltėliai, tampa vis sudėtingesnėmis. Reikia pasakyti, kad Lietuvos valstybė dėl šių priežasčių turi skirti didelį dėmesį pinigų „plovimo“ reiškiniui pažaboti bei aiškinti.

Apie pinigų „plovimą“ visą laiką kalbame kaip apie procesą. Tačiau jį galime pavaizduoti ir kaip atitinkamą ciklą. Tai kriminaliniu būdu įgytų lėšų cirkuliavimo ciklas. Literatūroje jis dar vadinamas kriminalinės ekonominės struktūros ciklu. Jį atvaizdavome priede Nr. 28.

Kriminalinis ciklas turi šias pagrindines dalis: kriminalinių lėšų sukupimą, kriminalinių fondų legalizavimą, kriminalines investicijas, lėšų įvedimą į legalųjį verslą (taip pat asmeniniam naudojimui).

Valstybei ypač pavojingi kriminalinių pinigų panaudojimas, ciklo metu, būtent legaliam verslui vystyti bei kriminalinių investicijų būdu. Pastaroji lėšų grupė gali būti panaudojama pradedant nuo to, kad pinigai atgal sugrįžta į kriminalinio pasaulio kasas. Tačiau ji gali būti panaudojama ir pareigūnų papirkinėjimui, siekiant reikiamo sprendimo teisėsaugos sferose (baudžiamosiose, civilinėse bylose), ar priimant palankius administracinius aktus, taip proteguojant lobistinę veiklą, finansuojant politikus ir politines partijas, ar patiems keliant kandidatus ir kandidatūras, siekiant ir politinės valdžios ateityje.

⁹⁶ <http://www.fntt.lt/uploads/docs/atask2005.pdf>

IŠVADOS

Įvairių mokslų (ekonomikos, kriminologijos, baudžiamosios teisės, kriminalistikos) atstovų ekonominio nusikalstamumo apibūdinimai nesutampa, nes specialistai atstovauja skirtingoms mokslo šakoms. Nevienodas ir praktinių darbuotojų požiūris į šį klausimą.

Ekonominį nusikalstamumą galime suprasti siaurąja bei plačiąja prasme. Siaurąja („tradicine“) prasme ekonominiam nusikalstamumui paprastai priskiriami tik tie nusikaltimai, kurie yra išskirti į Baudžiamojo kodekso XXXI skyrių (nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai ekonomikai ir verslo tvarkai). Plačiąja prasme prie minėtų nusikalstamų veikų taip pat priskiriamos nusikalstamos veikos finansų sistemai, valstybės tarnybai bei kitoms sritims (nusikalstamos veikos aplinkosaugai, nuosavybei, intelektualinei ir pramoninei nuosavybei). Iš dalies sutinkame su pastarąja nuomone.

Mūsų nuomone, ekonominį nusikalstamumą galima apibrėžti kaip savanaudiškų nusikaltimų ekonomikos sferoje visumą, kuriais kėsinama į kitų vartotojų, partnerių, konkurentų ir valstybės nuosavybę ar interesus, o taip pat į nustatytą ekonomikos valdymo tvarką atskirose ūkio šakose bei padaromų asmenų profesinės veiklos metu ar ryšium su atitinkama veikla.

Korupcija, organizuotas ir ekonominis nusikalstamumas tapo ypatingai opi Lietuvos problema, kurios veiksmingam sprendimui stokojama politinės valios ir teisėtvarkos pajėgumų. Lietuvoje stinga veiksmingos modernios nusikaltimų prevencijos politikos.

Tyrimo metu, paaiškėjo, kad dauguma pareigūnų susiduria su šiais ekonominiais nusikaltimais: kontrabanda, sukčiavimu bei neteisėtu alkoholio gaminimu, laikymu, pardavimu.

Nustatėme, kad daugiausiai žalos valstybei padaro kontrabanda, sukčiavimas, o taip pat pinigų plovimas. Tuo tarpu asmeniui daugiausia žalos daro šie nusikaltimai ekonomikai: sukčiavimas, neteisėtas namų gamybos alkoholio gaminimas, laikymas, pardavimas bei netikrų mokėjimo instrumentų o taip pat pinigų gaminimas ir platinimas.

Sukčiavimas, pinigų plovimas ir kontrabanda yra daugiausiai nusikaltimo padarymo būdų turintys nusikaltimai. Jie yra taip pat ir sunkiausiai atskleidžiami nusikaltimai.

Valstybės pastangas kovojant su ekonominiu nusikalstamumu sudarytas sąlygas tiesioginėms pareigoms atlikti pareigūnai daugumoje vertina prastai. Tai yra svarbūs veiksniai kovoje su ekonominiu nusikalstamumu.

Svarbiausiomis kontrabandos paplitimo priežastimis laikomos socialinės – ekonominės. Darant kontrabandos ar su ja susijusius nusikaltimus pastebima didelė organizuoto nusikalstamumo įtaka. Šis nusikaltimas padaro labai didelę žalą valstybės ekonomikai.

Sukčiavimas, kaip nusikaltimo padarymo būdas, turi daugybę išraiškų, pasireiškiančių jo padarymo būdų - schemų bei priemonių kaita. Dėl savo padarymo būdų įvairovės ir paplitimo

masto, tiriamas Ekonominių nusikaltimų tyrimo skyriuose, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyboje, Muitinės kriminalinėje tarnyboje ir kitose tarnybose. Šis nusikaltimas padaro ypač didelę turtinę žalą pirmiausia valstybei, jos ekonominei galiai ir būtent dėl naujų savo pasireiškimo formų – pridėtinės vertės mokesčio sukčiavimo, SAPARD ir kitų Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų grobstymo ir kt.

Griežtos klasifikacijos bei išsamaus sukčiavimų sąrašo pateikti negalima, nes, priklausomai nuo atitinkamų vietovės sąlygų (geografinės padėties, socialinio bei ekonominio išsivystymo, gyvenimo lygio ar būdo, informacinių technologijų paplitimo, įstatyminės bazės ir pan.), kinta padaromų sukčiavimų būdai ir priklausomai nuo laiko realijų, - atsiranda naujos jų padarymo schemas.

Galima išskirti šiuos šiuolaikinius tipiškus sukčiavimo būdus - nusikaltimo padarymo schemas, kurios jau naudojamos Lietuvoje arba gali pasireikšti pilnu mastu artimiausioje ateityje: pašto srityje; telemarketingo srityje; statybų bei remonto atlikimo srityje; darbo rinkos srityje; finansų planavimo srityje; investicijų srityje; sveikatos apsaugos srityje; draudimo srityje; kompiuterinis - kibernetinis; sukčiavimas su banko mokėjimo kortele; piramidės; Ponzi; tapatybės; užplanuoto bankroto; mokymo; revizoriaus; Y2K.

Pinigų plovimas laikomas vienu sunkiausiai įrodomų nusikaltimų. Įtvirtinus pinigų plovimą, kaip nusikalstamą veiką BK, buvo numatytas šio nusikaltimo tiesioginis objektas - šalies ekonominė bei finansų ir kredito sistema. Šiuo nusikaltimu yra iškreipiama reali valstybės finansų sistemos padėtis bei skatinami infliaciniai procesai, iškyla grėsmė valiutos stabilumui, pakertamas pasitikėjimas finansų ir kredito įstaigomis, ypač bankais, sudaromos sąlygos nesažiningai konkurencijai, o dėl to nukenčia sąžiningai mokesčius mokantys verslo subjektai bei sugadinamas valstybės, kaip stabilios ir saugios ekonominės erdvės, įvaizdis užsienio ir vietos investuotojų akyse. Kaip papildomi šio nusikaltimo objektai yra išskiriami visuomenės saugumas bei viešoji tvarka, kadangi legalizuotų "nešvarių" pajamų pagrindu lengviau įsigyti įvairų turta, kuris dažnai panaudojamas kitų nusikaltimų darymui.

Pinigų plovimas vaizduojamas kaip kriminalinis ciklas turi šias pagrindines dalis: kriminalinių lėšų sukaupimą, kriminalinių fondų legalizavimą, kriminalines investicijas, lėšų įvedimą į legalų verslą (taip pat asmeniniam naudojimui).

SANTRAUKA

ŠIUOLAIKINIS EKONOMINIS NUSIKALSTAMUMAS LIETUVOJE

Pagrindinės sąvokos :ekonominis nusikalstamumas, kontrabanda, pinigų plovimas, sukčiavimas.

Spartų ir žymų nusikalstamumo Lietuvoje lygio padidėjimą ir nepalankius jo struktūrinius pokyčius lėmė pookupaciniai šalies padariniai, susiję su esminiais pereinamojo (iš sovietinės į rinkos ekonomiką) laikotarpio prieštaravimais bei sunkumais visuomenės socialinėje, ekonominėje, politinėje, teisinėje, moralinėje bei kultūrinėje srityse.

Ekonominio nusikalstamumo augimas Lietuvoje rodo, kad kovos su šiuo reiškiniu priemonės ir būdai yra nepakankami. Nusikaltėliai darantys ekonominius nusikaltimus naudojami visomis prieinamomis mokslo ir technikos naujovėmis. Svarbu, kad kova su šiais nusikaltimais neliktų nuošalyje bei neatsiliktų. Todėl svarbus atsakingas ir savalaikis požiūris į naujas ekonominio nusikalstamumo formas.

Baigiamajame darbe diskutuojame dėl ekonominio nusikalstamumo sampratos ir ją pateikiame. Savaiame suprantama, kad ekonominio nusikalstamumo sfera yra labai plati, todėl turėjome pasirinkti darbo kryptį. Manome, kad vienos svarbiausių šiuolaikinio ekonominio nusikalstamumo sričių yra kontrabanda, sukčiavimas su jo formų įvairove bei pinigų plovimas. Tai patvirtino ir baigiamojo darbo metu atlikti tyrimai.

SUMMARY

MODERN ECONOMIC CRIME IN LITHUANIA

Keywords : economic crime, contraband, money laundering, fiddling.

A rapid and evident criminal increase and its negative structural changes in Lithuania have been influenced by country's post occupational phenomena related with crucial contradictions and difficulties in the period of transformation (from soviet into market economy) in society's social, economic, political, legal, moral and cultural areas.

The increase of economic crime in Lithuania shows that the ways of preventing it are insufficient. The ways of committing crimes are changing and improving under the influence of modern technologies. So attempts to prevent new kinds of rising crimes are very intense and relevant both practically and theoretically.

The perception of economic crime is presented and discussed in the thesis. Having in mind that the area of economic crime is very broad , the work analyses several types of crimes which are the most frequent in practise such smuggling, fraud and money laundering.

NAUDOTI ŠALTINIAI

TEISĖS AKTAI:

1. Europos Tarybos (Strasbūro) Konvencija „Dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto bei konfiskavimo.“ 1990 m.// <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=153731&Condition2=>
2. Ekonominių nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa. // Valstybės žinios. 1993 m. Nr. 13-333.
3. Lietuvos Respublikos Pinigų plovimo prevencijos įstatymas. 1997 m. birželio 19 d. Nr. VIII-275. Vilnius.// Valstybės žinios, 1997, Nr. 64-1502.
4. Baudžiamojo kodekso 8(1), 35 ir 326 straipsnių pakeitimo įstatymas.// Valstybės žinios, 1997, Nr. 65-1534.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968, Vilnius.// Valstybės žinios 2000 Nr.89-2741.
6. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“, 2003 m. kovo 20 d. Nr. IX-1383, Vilnius. Žin., 2003, Nr.32-1318.
7. Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas “Dėl organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos prevencijos programos”. 1999 m. sausio 15 d. Nr. 62, Vilnius.// www.lrs.lt/

LITERATŪRA LIETUVIŲ KALBA:

8. Ažubalytė R. Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taikymo problemos ir perspektyvos Lietuvoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: teisė (01 S). Vilnius. 2002.
9. Babachinaitė G. Socialiniai pokyčiai ir nusikalstamumas.// Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2000 m., T. 15.
10. Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes. Vilnius. 1992.
11. Bluvšteinas J. Statistika ir tikrovė. // Kriminalinė justicija. 1995 m., T. 4.
12. Dapšys A. Nusikalstamumo Lietuvoje kriminologinis aspektas.// Teisės problemos, 1994 m. Nr. 1.
13. Dapšys A., Jovaišas K. Ekonominiai nusikaltimai ir jų prevencijos Lietuvoje kryptys // Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji politika pereinant į rinkos ekonomiką. Vilnius, 1995 m.
14. Dapšys A. Kriminologinės nusikalstamumo situacijos Lietuvoje vertinimas. Prognozės ir prevencijos galimybės // Teisės problemos. Vilnius, 1998, Nr. 3-4.
15. Dapšys A., Babachinaitė G., Tarptautinis viktimologinis tyrimas Lietuvoje 1997 m. Baigiamoji ataskaita. Teisės institutas, 1997 08 31// <http://www.nplc.lt/stat/auk/auk2.htm>;
16. Ekonomikos terminai ir sąvokos (mokomasis žodynas). Bagdanavičius J., Stankevičius P., Lukoševičius L., Vilnius, 1999 m.
17. Justickis V. Požiūrio į santykį tarp nusikalstamumo ir jį atspindinčių duomenų pasikeitimas.// Nusikalstamumas ir kriminalinė justicija: mokslo programos baigiamoji ataskaita. - Vilnius, 1997. II knyga.
18. Klimas T. Šiuolaikinis nusikalstamumas. Kaunas, 2002 m.
19. Kriminologija. Bluvšteinas J. ir kt. Vilnius, 1994 m.
20. Kuklianskis S. Nusikalstamumo kontrolės Lietuvoje mokslinė koncepcija.-Vilnius, 1995.
21. Kuklianskis S, Burda R. Nusikaltimų ekonomikai tyrimo taktikos bendrieji ypatumai. Vilnius, 1998 m.

22. Nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimo tyrimas. Metodinė priemonė prokuratūros darbuotojams. Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra, Vilnius, 2002 m.
23. Piesliakas V. Ekonominiai nusikaltimai Europos valstybės bei JAV teisėje // Kriminalinė justicija: Lietuvos policijos akademijos mokslo darbai. Vilnius, 1993. T. 1.
24. Piesliakas V. Ekonominiai nusikaltimai Europos valstybės bei JAV teisėje // Kriminalinė justicija: Lietuvos policijos akademijos mokslo darbai. Vilnius, 1993. T. 1. P. 42.
25. Piesliakas V. Baudžiamoji politika Lietuvoje po 1990 m. ir jos tendencijos // Jurisprudencija. 1999. T.13(5).
26. Sakalauskas G. Nusikalstamumas. //Pranešimas apie žmogaus socialinę padėtį Lietuvoje. 1999 m. // <http://www.npcl.lt/>
27. Sirutavičius V. Nusikaltimai ir visuomenė XIX amžiaus Lietuvoje. Vilnius. 1995.
28. Smaliukas J., Urbelienė J. Nusikalstamumo raida Lietuvoje 1918 – 1993 m., Vilnius. 1994.
29. Sociologinis tyrimas „Gyventojų požiūris į labiau apmokestinamų prekių kontrabandą“. Lietuvos laisvosios rinkos institutas. // <http://www.lrinka.lt/Projektai/Kontrabanda.phtml>
30. Šimkus K. Organizuotas nusikalstamumas kaip grėsmė nacionaliniam saugumui // Jurisprudencija. 2000. Nr. 15. P. 146-148; Gutauskas A. Organizuotas nusikalstamumas ir jo baudžiamasis teisinis vertinimas. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: teisė (01 S). Vilnius. 2002.
31. Tarptautinis viktimologinis tyrimas Lietuvoje 1997 m. baigiamoji ataskaita. Teisės institutas. Vilnius, 1997.
32. Vaškelaitytė V. Pinigų plovimo prevencija vakarų valstybėse; Atsiskaitymai ir nešvarių pinigų plovimo prevencija (1) // Apskaitos ir mokesčių apžvalga. – 1998, Nr.12.

LITERATŪRA UŽSIENIO KALBOMIS:

33. Coleman J.W. The criminal elite. The sociology of white collar crime. - N. Y.: St. Martin press. Ins. 1989.
34. Karlhans Liebl. White collar crime and organized crime in Federal Republic of Germany. Wien. 1983.
35. Mohrenschlager Mantred. Reform of economic criminal law in the Federal Republic of Germany // Old ways and new needs in criminal legislation. - Freiburg I Br., 1989.
36. Sutherland Edwin. White collar criminality / american sociological review. 1940, T. 1.
37. Tiedemann K. Wirtschaftskriminalität als Problem der Gesetzgebung // K. Tiedemann. Die Verbrechen in der Wirtschaft. - Karlsruhe, 1970.
38. Wiener LA. Economic crime from the jurisprudential. Economic crimes.
39. Грязные деньги и закон: правовые основы борьбы с легализацией преступных доходов. / под общей редакцией Абрамова Е.А. – М.: Инфра-М, 1994.
40. Иванов Э. Тайны финансовой “прачечной”. // Налоговая полиция. – 1996, № 9.
41. Криминология: Учебник/ Под ред. Кудрявцева В. Н., Эминова В. Е.- Москва: Юрист, 1997.
42. Криминология: Учебник/ Под ред. Бурлакова В. Н., Сальникова В. П., Степашина С. В.- Санкт- Петербург, 1999.

43. Петров Э.И., Марченко Р.Н., Барина Л.В., Криминологическая характеристика и предупреждение экономических преступлений. Москва, 1995 г.
44. Угаров Б.М. Международная борьба с контрабандой. Москва. 1981.
45. Яковлев А.М. Социология экономической преступности. Москва, 1988 г.
46. Эминов В. Э. Криминология. Москва, 1977 г.

INTERNETO ŠALTINIAI:

47. www.nplc.lt
48. <http://www.lrytas.lt/?id=11431108351141818235&view=4>
49. <http://www.fntt.lt/uploads/docs/atask2005.pdf>
50. Business Software Alliance. Sofhvare Piracy Report 1998. <http://www.nopiracy.com/index.html/introd.html>
51. Internet Fraud. 2000.OS.OS. <http://www.internetfraud.usdoj.gov/>
52. http://www.bankinfosecurity.com/html/rb_fincen.html
53. <http://www.buttecounty.net/da/Eco.htm>
54. http://www.callcredit.co.uk/download/Fin_Crime_an_intro.pdf
55. <http://www.counermoneylaundering.com/p01.htm>
56. <http://www.ic3.gov/>
57. <http://www.justlawlinks.com/PRACTICE/juvenile/alpha-t.htm>
58. <http://www.usdoj.gov/criminal/fraud/telemarketing/whatis.htm>
59. http://www.usdoj.gov/ust/eo/public_affairs/factsheet/docs/fs06.htm
60. <http://www.ojp.usdoj.gov/ovc/assist/nvaa2000/academy/welcome.html>
61. <http://www.ojp.usdoj.gov/ovc/publications/factshts/telemark.htm>
62. <http://www.ojp.usdoj.gov/ovc/assist/nvaa2000/academy/P-16-FIN.htm>
63. http://www1.oecd.org/fatf/MLaundering_en.htm#What%20is%20money%20laundering?
64. http://www.thomasfelted.de/htm/Economic_Crime.htm
65. <http://www.umsl.edu/~rkeel/200/econcrim.html>
66. <http://parsifal.membrane.com/y2k/y2kfraud.htm>
67. <http://permanent.access.gpo.gov/lps9890/lps9890/www.usdoj.gov/ust/fs06.htm>
68. <http://www.sec.gov/investor/pubs/cyberfraud.htm>
69. http://www.white-collar-crimes.com/criminal_terms.shtml

BAUDŽIAMŪJŲ BYLŲ MEDŽIAGA:

70. Baudžiamoji byla Nr. 48-1-042-01;
71. Baudžiamoji byla Nr. 06-1-00147-03;
72. Baudžiamoji byla 06-1-00148-03;
73. Baudžiamoji byla Nr. 48-1-004-03;
74. Baudžiamoji byla Nr. 48-1-009-03;

PRIEDAI:

Priedas Nr. 1

Anketa:

1. Teisėsaugos institucija, kurioje Jūs dirbate:

2. Jūsų amžius:

- a. iki 30 m.;
- b. nuo 30 iki 40 m.;
- c. nuo 40 iki 50 m.;
- d. virš 50 m.

3. Išsimokslinimas (pažymint mokslinį laipsnį):

- a. vidurinis;
- b. aukštesnysis
- c. aukštasis;
- d. daktaras.
- e. kitas: _____

4. Studijų kryptis:

- a. teisė;
- b. kiti socialiniai mokslai;
- c. gamtos mokslai;
- d. technikos mokslai;
- e. kiti: _____

5. Darbo stažas teisėsaugos institucijoje (-se):

- a. iki 5 m.;
- b. nuo 5 iki 10 m.;
- c. nuo 10 iki 15 m.;
- d. nuo 15 iki 20 m.;
- e. virš 20 m.

6. Pažymėkite, su kokia sritimi susijęs Jūsų darbas:

- a. viešąja policijos veikla;
- b. operatyvine veikla;
- c. ekspertine veikla;
- d. ikiteisminiu tyrimu;
- e. kita: _____

7. Įvardinkite ekonominius nusikaltimus, su kuriais susiduriate dažniausiai:

- a. kontrabanda;
- b. sukčiavimas;
- c. neteisėtas namų gamybos stiprių alkoholinių gėrimų gaminimas, laikymas;
- d. turto pasisavinimas (ne vagystė);
- e. turto iššvaistymas;
- f. kreditinis sukčiavimas;
- g. netikrų pinigų ar vertybinių popierių pagaminimas;
- h. netikrų mokėjimo instrumentų gaminimas;

i. pinigų plovimas;

j. kita (įrašyti): _____

8. Kaip manote, kuris nusikaltimas ekonomikai padaro daugiausia žalos valstybei?

a. kontrabanda;

b. sukčiavimas;

c. neteisėtas namų gamybos stiprių alkoholinių gėrimų gaminimas, laikymas;

d. turto pasisavinimas (ne vagystė);

e. turto iššvaistymas;

f. kreditinis sukčiavimas;

g. netikrų pinigų ar vertybinių popierių pagaminimas;

h. netikrų mokėjimo instrumentų gaminimas;

i. pinigų plovimas;

j. kita (įrašyti): _____

9. Kaip manote, kuris nusikaltimas ekonomikai padaro daugiausia žalos asmeniui?

a. kontrabanda;

b. sukčiavimas;

c. neteisėtas namų gamybos stiprių alkoholinių gėrimų gaminimas, laikymas;

d. turto pasisavinimas (ne vagystė);

e. turto iššvaistymas;

f. kreditinis sukčiavimas;

g. netikrų pinigų ar vertybinių popierių pagaminimas;

h. netikrų mokėjimo instrumentų gaminimas;

i. pinigų plovimas;

10. Kaip manote, kuris nusikaltimas turi daugiausia padarymo būdų?

a. kontrabanda;

b. sukčiavimas;

c. neteisėtas namų gamybos stiprių alkoholinių gėrimų gaminimas, laikymas;

d. turto pasisavinimas (ne vagystė);

e. turto iššvaistymas;

f. kreditinis sukčiavimas;

g. netikrų pinigų ar vertybinių popierių pagaminimas;

h. netikrų mokėjimo instrumentų gaminimas;

i. pinigų plovimas;

11. Kurį nusikaltimą, Jūsų nuomone yra sunkiausia atskleisti ir įrodyti?

a. kontrabanda;

b. sukčiavimas;

c. neteisėtas namų gamybos stiprių alkoholinių gėrimų gaminimas, laikymas;

d. turto pasisavinimas (ne vagystė);

e. turto iššvaistymas;

f. kreditinis sukčiavimas;

g. netikrų pinigų ar vertybinių popierių pagaminimas;

h. netikrų mokėjimo instrumentų gaminimas;

i. pinigų plovimas;

12. Kaip vertinate valstybės pastangas kovojant su ekonominiu nusikalstamumu:

a. vertinu gerai;

b. vertinu prastai;

c. vertinu labai blogai;

d. vertinu labai gerai;

e. nei gerai nei blogai (vidutiniškai).

13. Kaip vertinate institucijos, kurioje Jūs dirbate sudarytas sąlygas tiesioginėms Jūsų pareigoms atlikti (kovoiant su nusikalstamumu)?

- a. visiškai prastas aprūpinimas (neaprūpinti);
- b. prastos materialinės sąlygos;
- c. susiduriama su didelėmis organizacinėmis problemomis;
- d. darbo sąlygos neblogos;
- e. dirbti sąlygos puikios, puikus materialinis, techninis aprūpinimas.
- f. kita,

Priedas Nr. 2

Užregistruotos nusikalstamos veikos Lietuvoje 1990-2005 metais

Metai	Užregistruotos nusikalstamos veikos	Pakito lyginant su praeitais absoliutus	su m.	Pakito lyginant su praeitais m. %	Nusik.v.sk. 10000 gyventojų	Išaiškinta nusik. v.%
1990	37056	-		100,00	99	28,5
1991	44984	+ 7928		+121,40	120	37,4
1992	56615	+11631		+25,86	151	35,5
1993	60378	+ 3 763		+6,65	162	36,8
1994	58634	- 1744		-2,9	158	40,8
1995	60819	+ 2 185		+3,72	164	40,0
1996	68053	+ 7234		+11,89	183	41,3
1997	75816	+ 7763		+11,41	205	42,8
1998	78 149	+ 2333		+3,08	211	40,3
1999	77 108	-1 041		-1,33	208	41,0
2000	82370	+5262		+6,82	235	40,1
2001	79265	-3105		-3,8	228	45,1
2002	72646	-6619		-8,4	209	48,3
2003	85130	+12484		+17,2	246	37,4
2004	93419	+8289		+9,7	272	41,0
2005	89815	-3604		-3,9	263	41,9

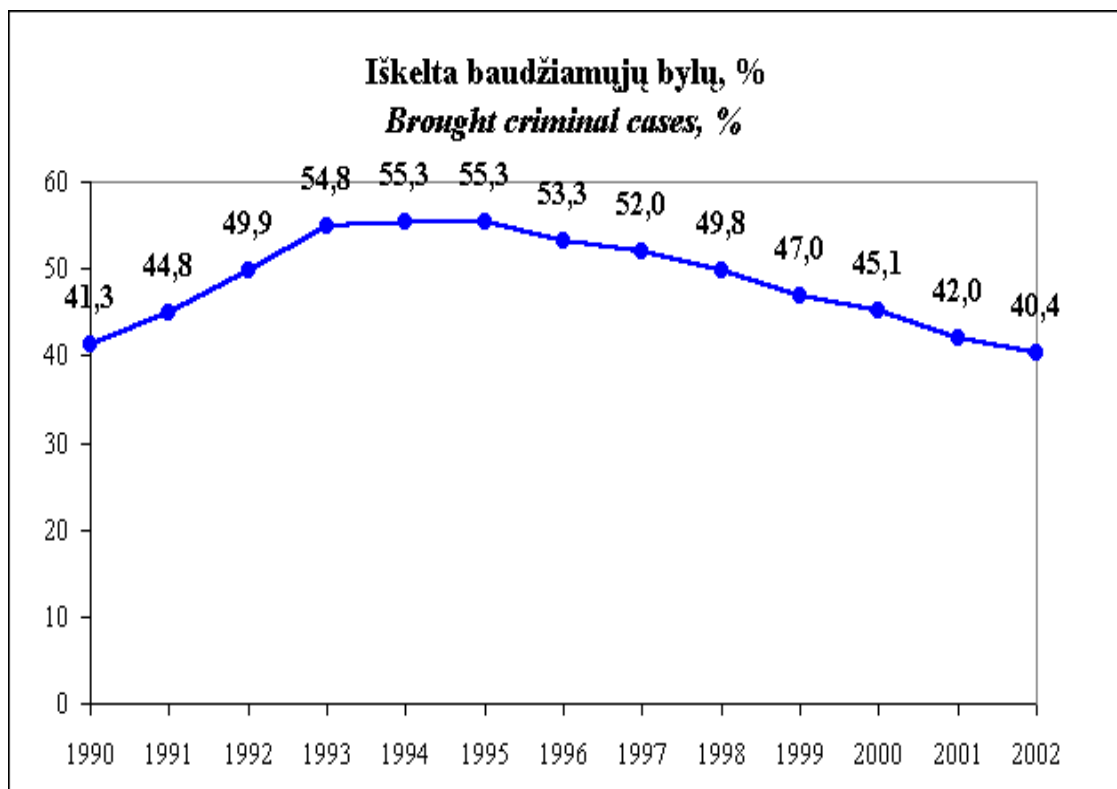
Priedas Nr. 3

Lentelė Nr. 1. Metinių nusikaltimų vidurkių dinamika Lietuvoje 1975-2005 metais

Metai	Vidurkiai	Padidėjo kartų	Padidėjo %
1975-1979	12697	1	0
1980-1984	16784	1,32	32
1985-1989	20921	1,65	65
1990-1994	51 533	4,06	306
1995-1999	71989	5,67	467
2000-2005	83774	6,6	560

Priedas Nr. 4

Iškeltų baudžiamųjų bylų skaičius 1990-2002 metais:

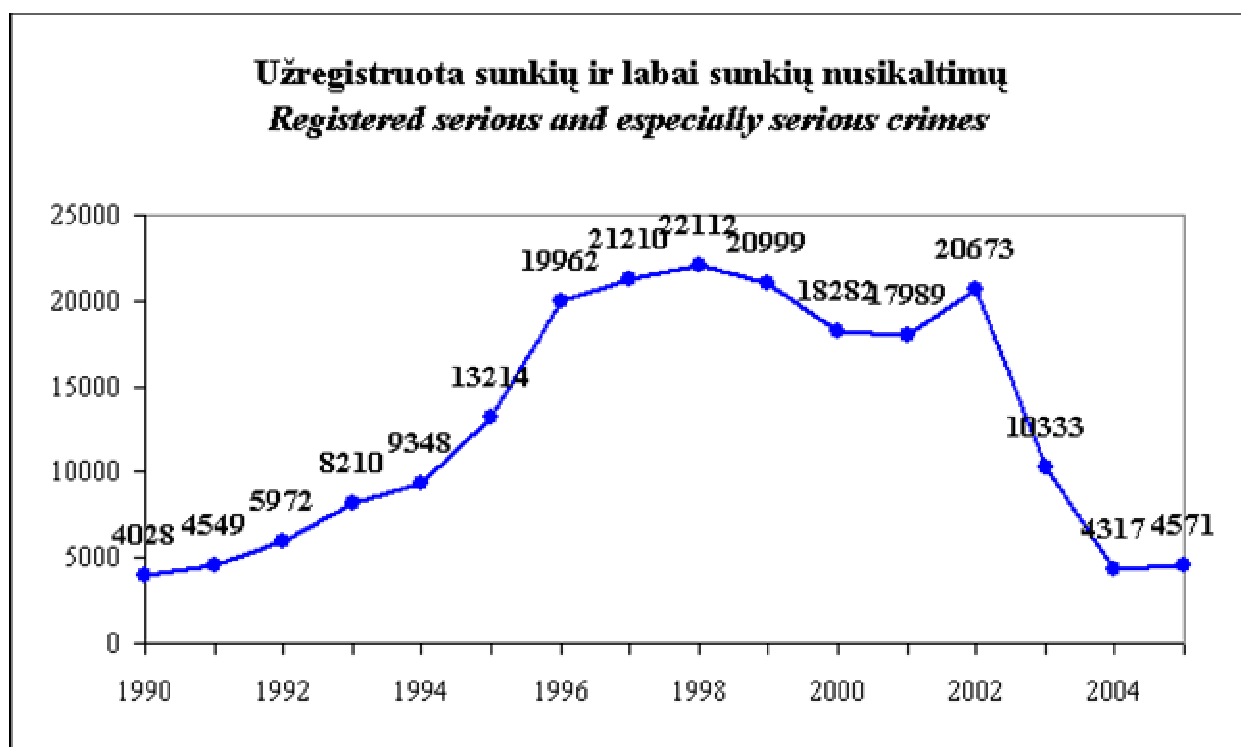

Priedas Nr. 5

Vagysčių dinamika Lietuvoje 1990-2005 metais.

Metai	Iš viso užregistruota	Palyginus su 1990 metais		Palyginus su praėjusiais metais		Lyginamoji dalis
		Absoliutūs	Procentai	Absoliutūs	Procentai	
1990	24333	-	-	-	-	65,7
1991	31716	7383	30,3	7383	30,3	70,6
1992	42708	18375	75,5	10992	34,7	75,4
1993	43375	19042	78,3	667	1,6	71,8
1994	40252	15919	65,4	-3123	-7,2	68,6
1995	41619	17286	71,1	1367	3,4	68,4
1996	44600	20267	83,3	2981	7,16	65,5
1997	47193	22860	93,9	2593	5,8	62,2
1998	48213	23880	98,1	1020	2,2	61,7
1999	47865	23532	96,7	-348	-0,8	62,1
2000	53225	28892	118,7	5360	11,2	64,6
2001	48995	24662	101,35	-4296	-8,1	61,8
2002	42209	17876	73,46	-6786	-13,9	58,1
2003	48706	24373	100,16	6497	15,4	57,2
2004	50672	26339	108,24	1966	4	54,2
2005	43473	19140	78,65	-7199	-14,2	48,4

Priedas Nr. 6

Priedas Nr. 7

Ekonominis nusikalstamumas Lietuvoje 2003-2005 m.

Metai	Viso užregistruota nusikalstamų veikų	Sukčiavimai BK 182 str.	Turto pasisavinimas BK 183 str.
2003	60773	1660	512
2004	93419	2825	666
2005	89815	3614	677

Turto iššvaistymas BK 184 str.	Turt.žalos padar.apgaule BK 186 str.	Kontrabanda BK 199 str.	Neteisėtas namų gam. stiprių alkoholinių gėrimų gamin. BK 201 str.	Kreditinis sukčiavimas BK 207 str.
142	193	72	486	6
198	381	105	908	27
217	220	93	1012	26

Netikrų pinigų ar vertybinių popierių pagaminimas BK 213 str.	Netikrų mokėjimo instrumentų gaminimas BK 214 str.	Pinigų plovimas BK 216 str.
894	344	-
1107	1849	-
1170	2370	-

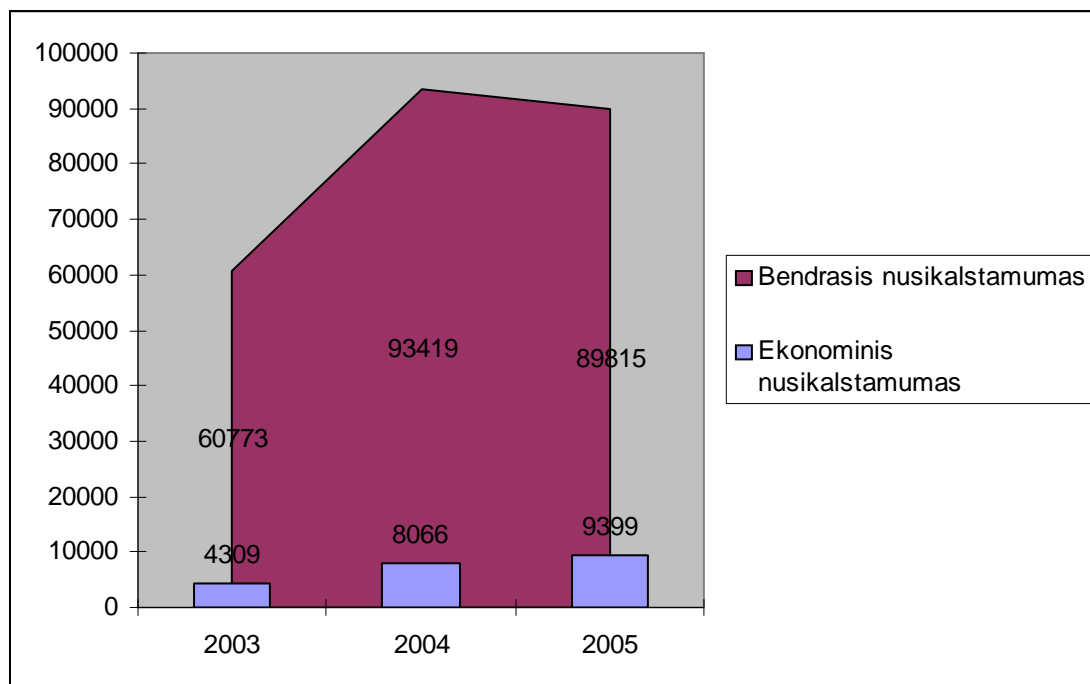
Priedas Nr. 8

Ekonominio nusikalstamumo dalis bendrajame nusikalstamume

Metai	Viso užregistruota nusikalstamų veikų	Ekonominiam nusikalstamumui priskiriamos veikos (išskyrus tarnybinius ir finansinius nusikaltimus)	Nusikalstamų veikų ekonomikai procentinė dalis bendrajame nusikalstamume atskirais metais
2003	60773	4309	7,09 %
2004	93419	8066	8,63 %
2005	89815	9399	10,46 %

Priedas Nr. 9

Ekonominio nusikalstamumo dalis bendrajame nusikalstamume 2003, 2004 ir 2005 metais

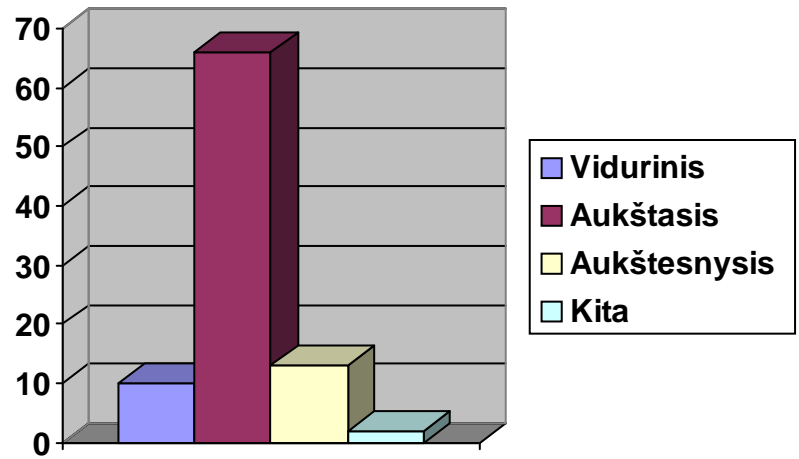

Priedas Nr. 10

Metai	Ekonominiam nusikalstamumui priskiriamos veikos (išskyrus tarnybinius ir finansinius nusikaltimus)	Pakito lyginant su praeitais m. absoliutus	Pakito lyginant su praeitais m. %
2003	4309	-	-
2004	8066	+3757	+87,19 %
2005	9399	+4490	+104,20 %

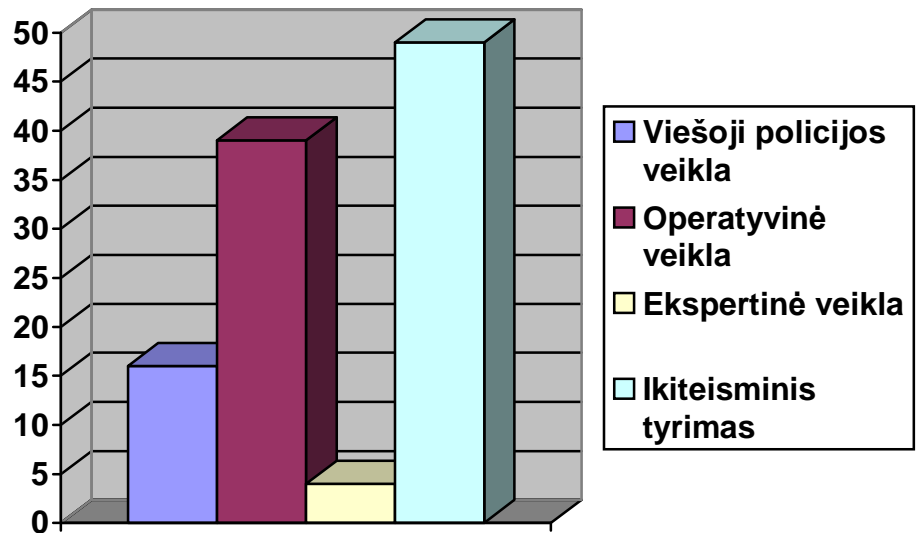
Priedas Nr. 11

Pareigūnų, atliekančių tyrimą išsilavinimas

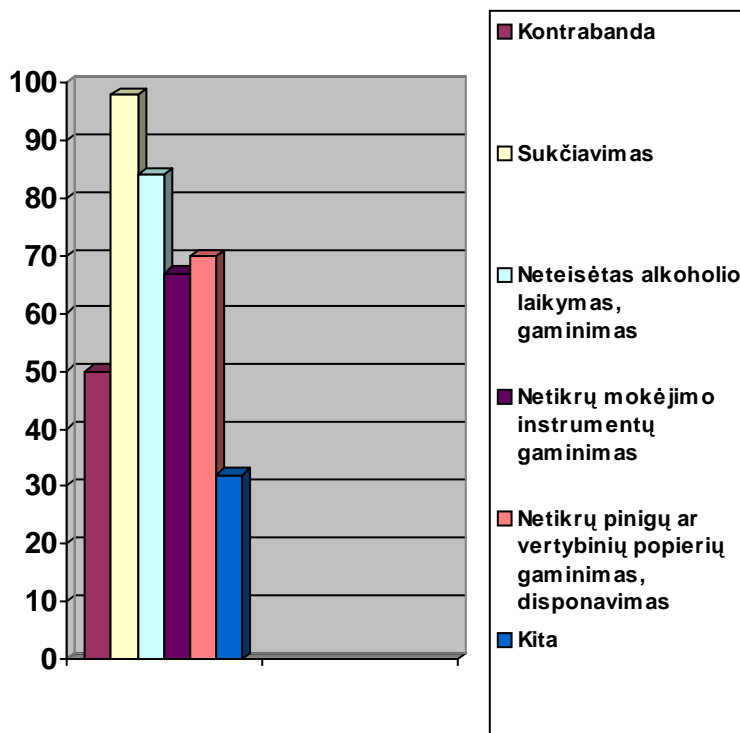
Priedas Nr. 12

Pareigūnų funkcijų pasiskirstymas atliekant tyrimą

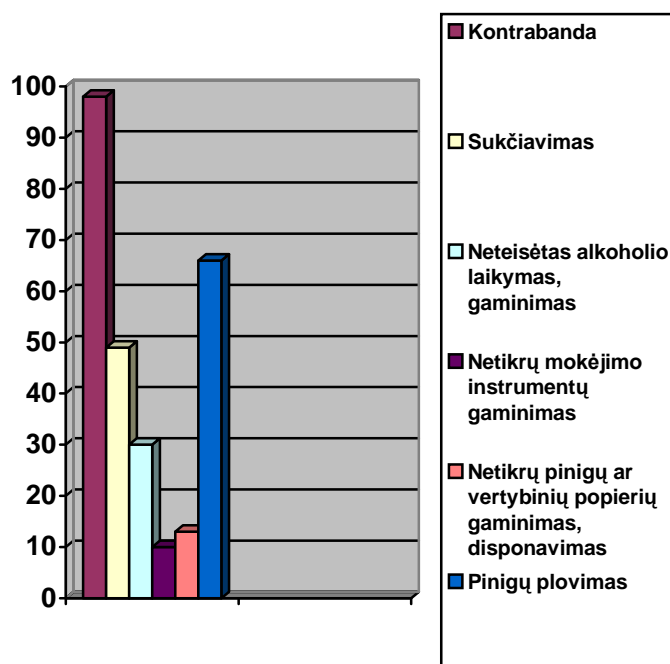
Priedas Nr. 13

Nusikalstamos veikos ekonomikai, su kuriomis pareigūnai susiduria dažniausiai

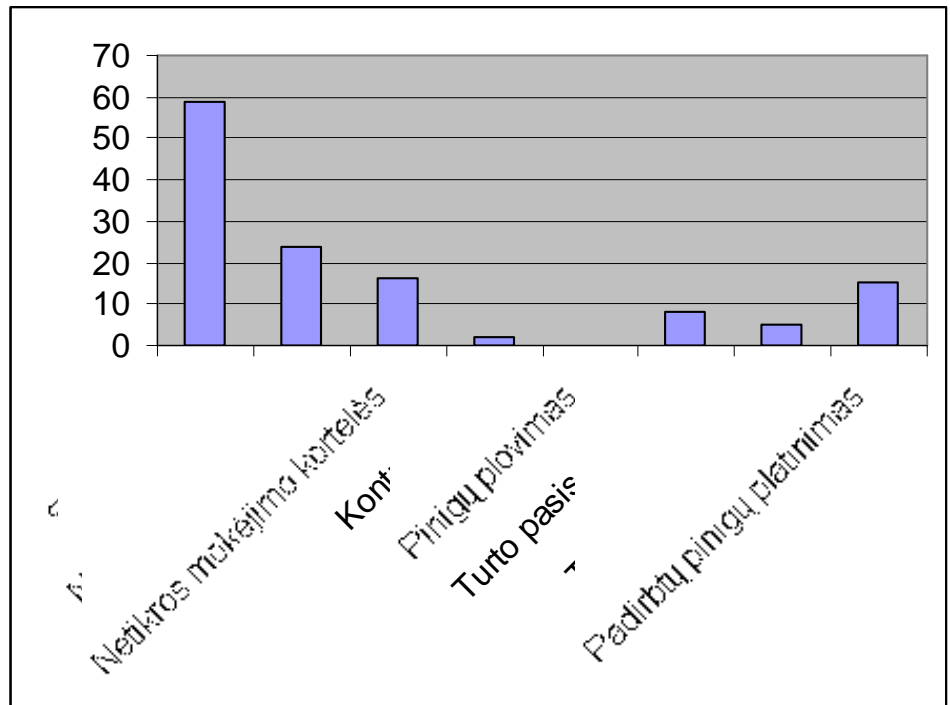
Priedas Nr. 14

Veikos, kurios anot pareigūnų daro daugiausiai žalos valstybei

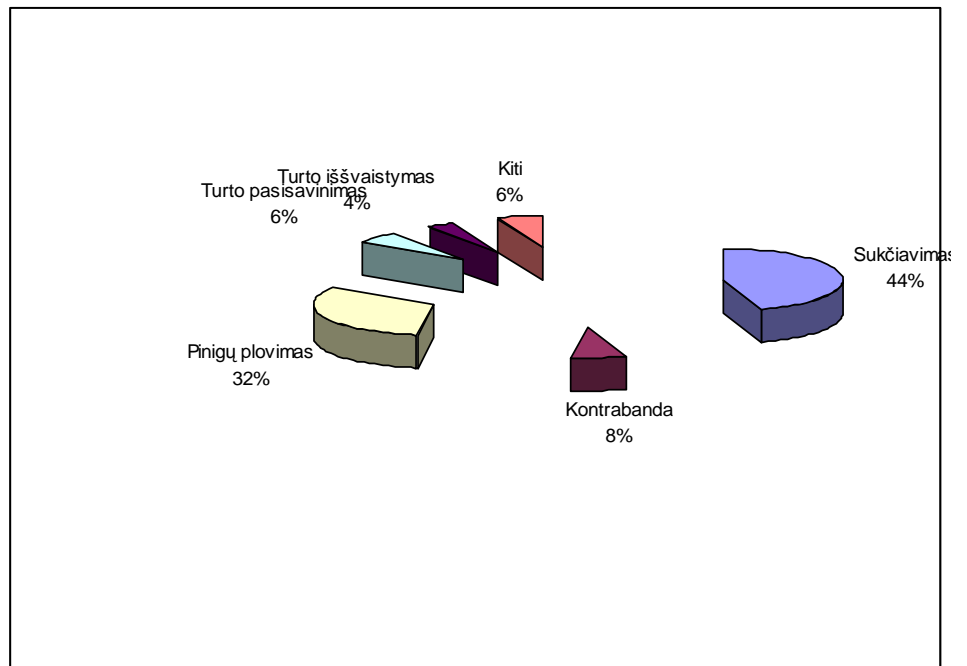
Priedas Nr. 15

Veikos, kurios anot pareigūnų daro daugiausiai žalos asmeniui

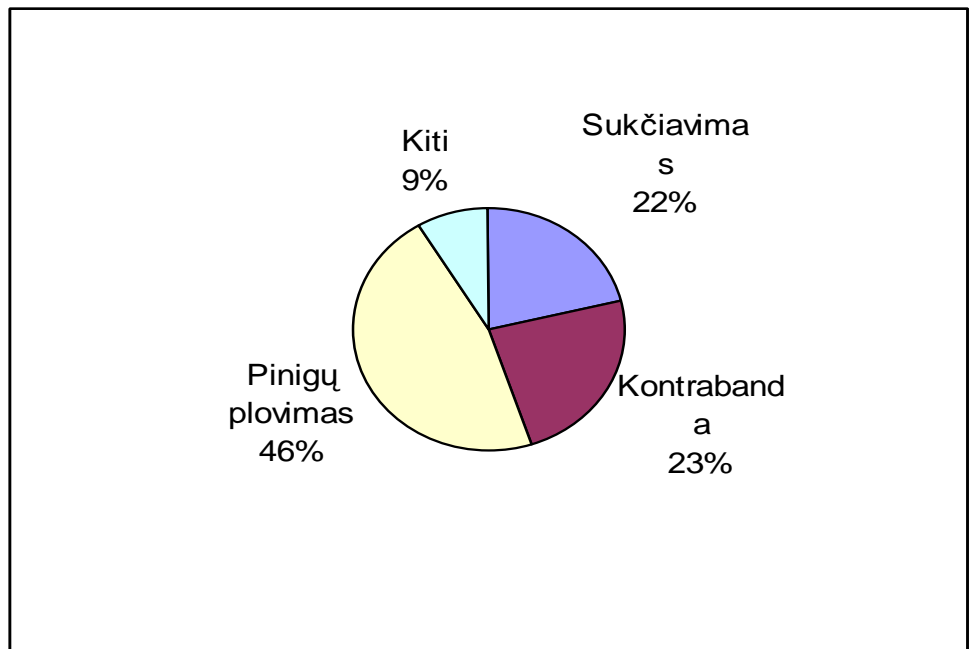
Priedas Nr. 16.

Nusikaltimai, turintys daugiausia (įvairiausių) padarymo būdų.

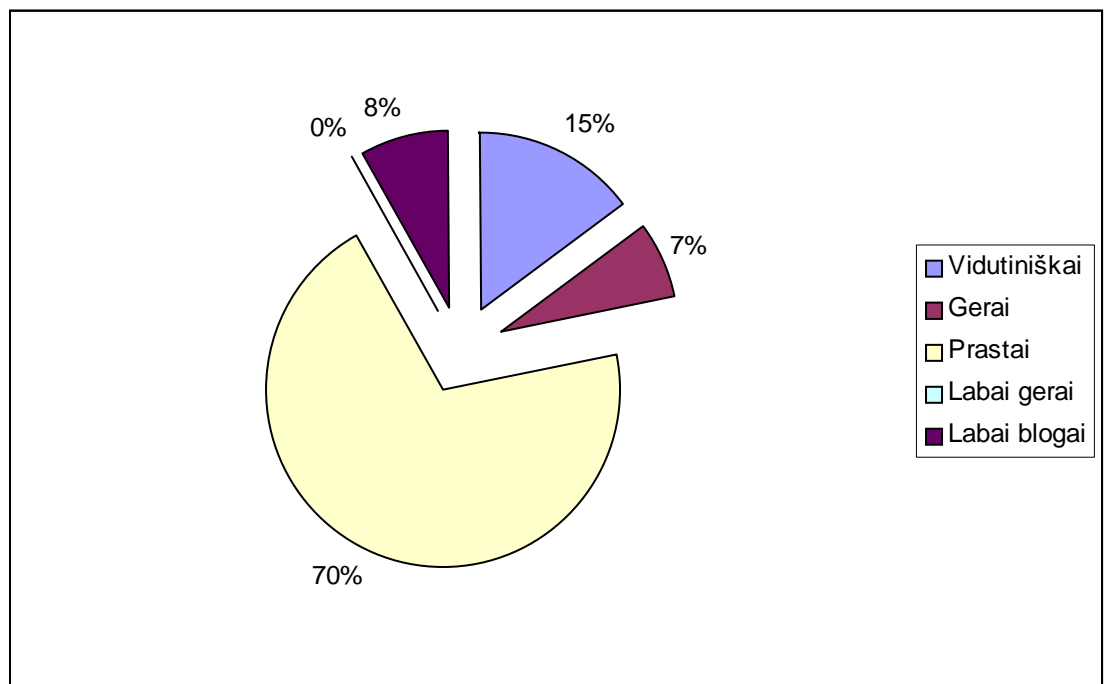
Priedas Nr. 17.

Nusikaltimai, kuriuos sunkiausia atskleisti ir įrodyti

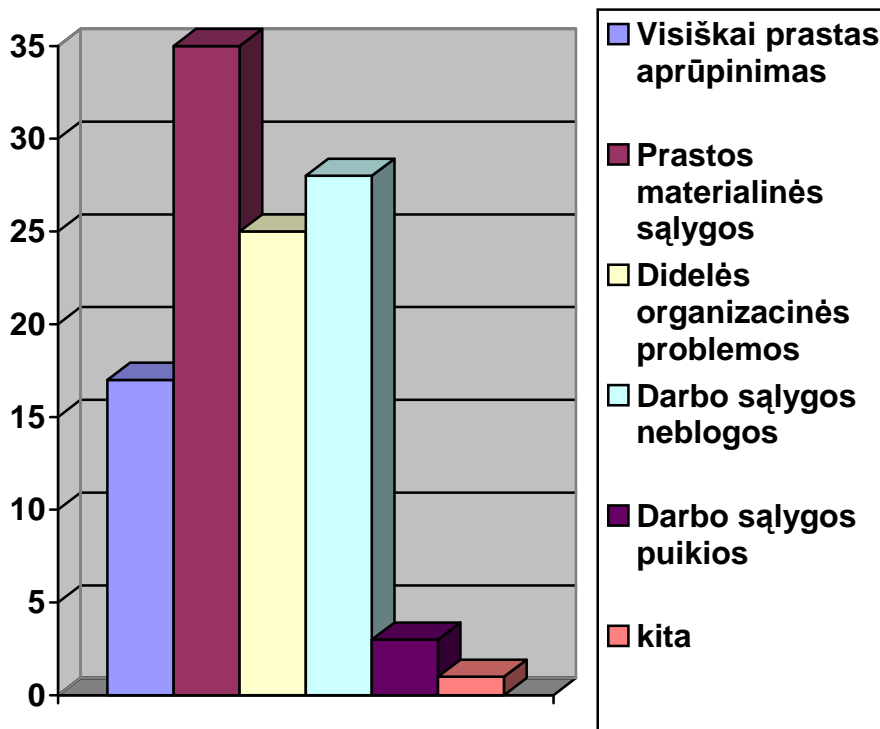
Priedas Nr. 18

Valstybės pastangos kovojant su ekonominiu nusikalstamumu

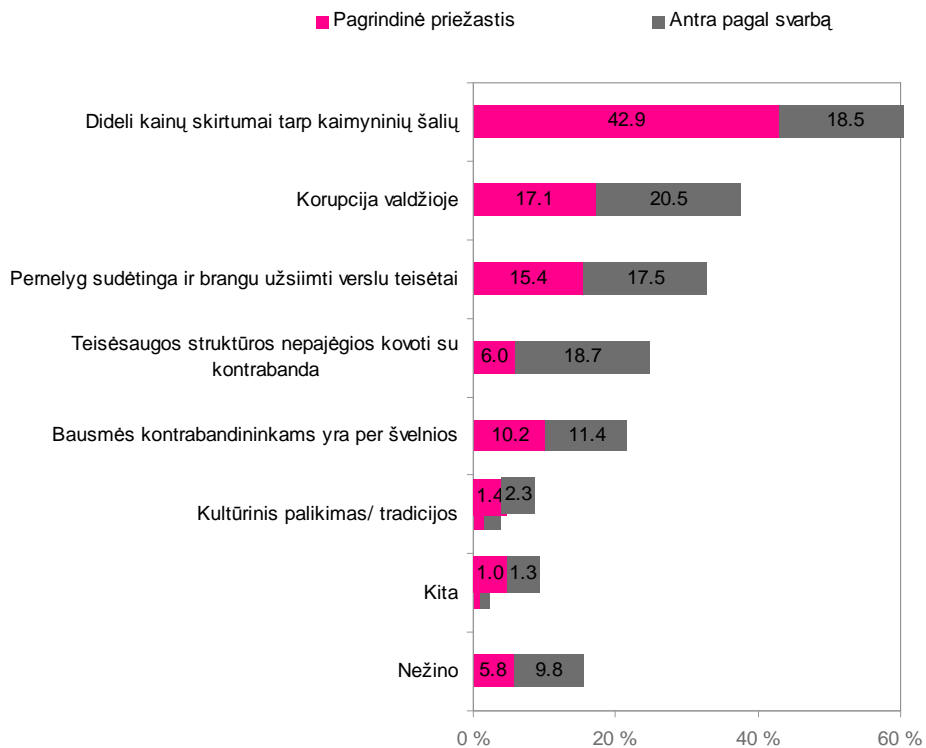
Priedas Nr. 19

Kaip pareigūnai vertina organizacijos (policijos) teikiamas galimybes kovai su nusikalstamumu

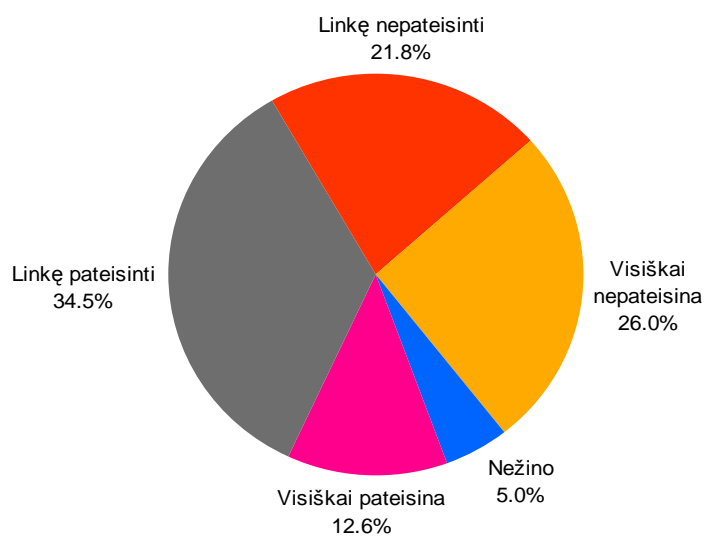
Priedas Nr. 20

Kontrabandos priežastys.

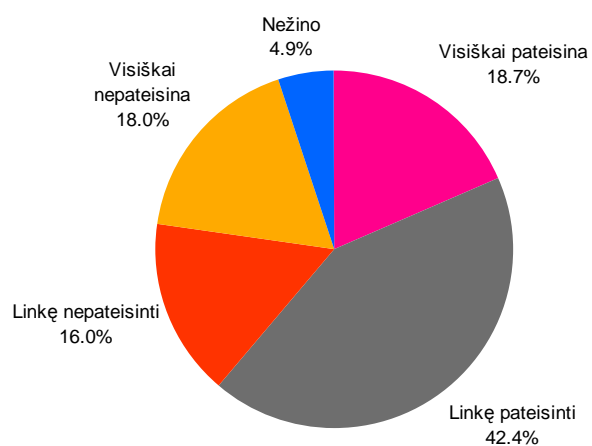
Priedas Nr. 21

Kontrabandos pateisinimas.

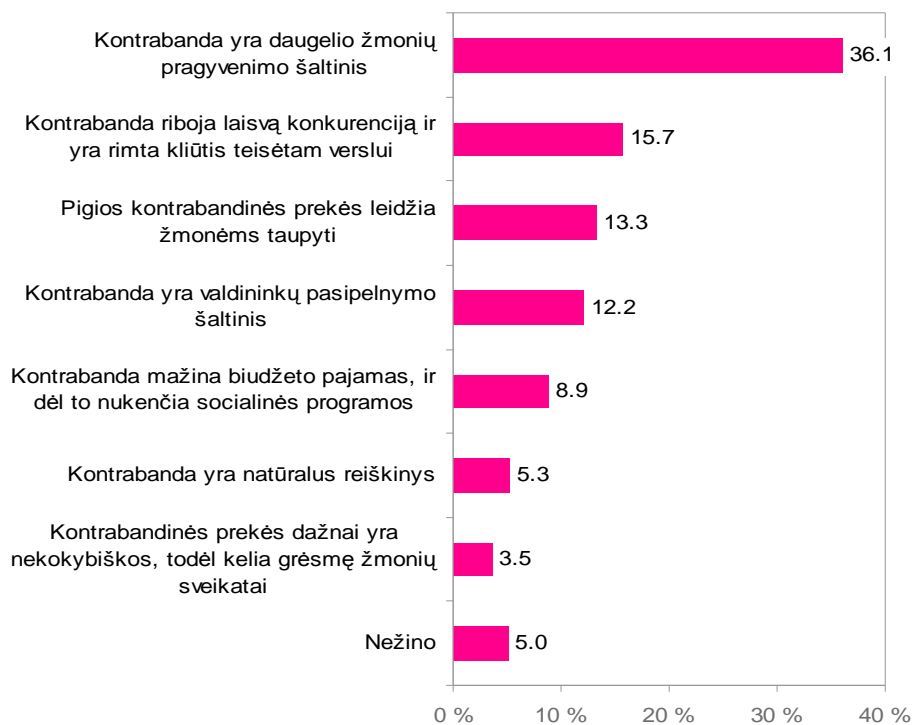
Priedas Nr. 22

Kontrabandinių prekių vartojimo pateisinimas

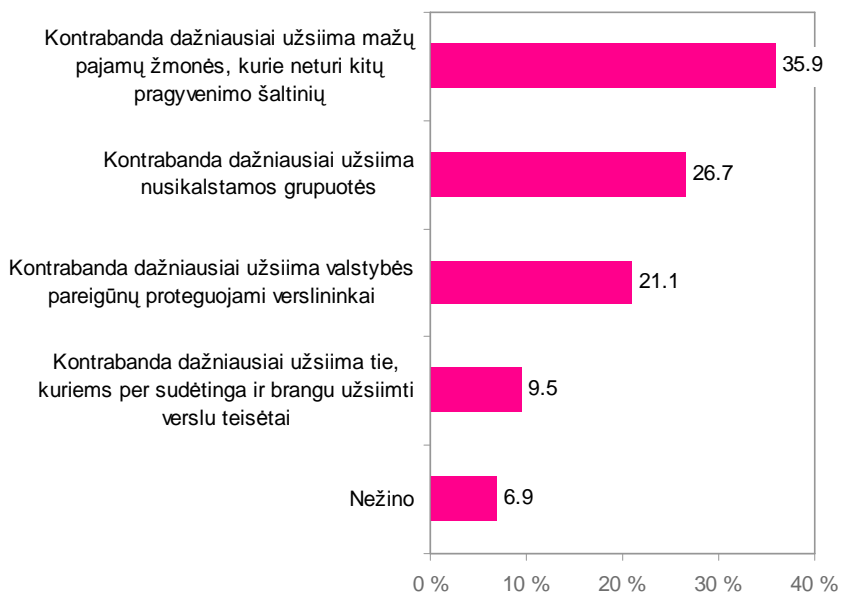
Priedas Nr. 23

Ką mano apie kontrabandą

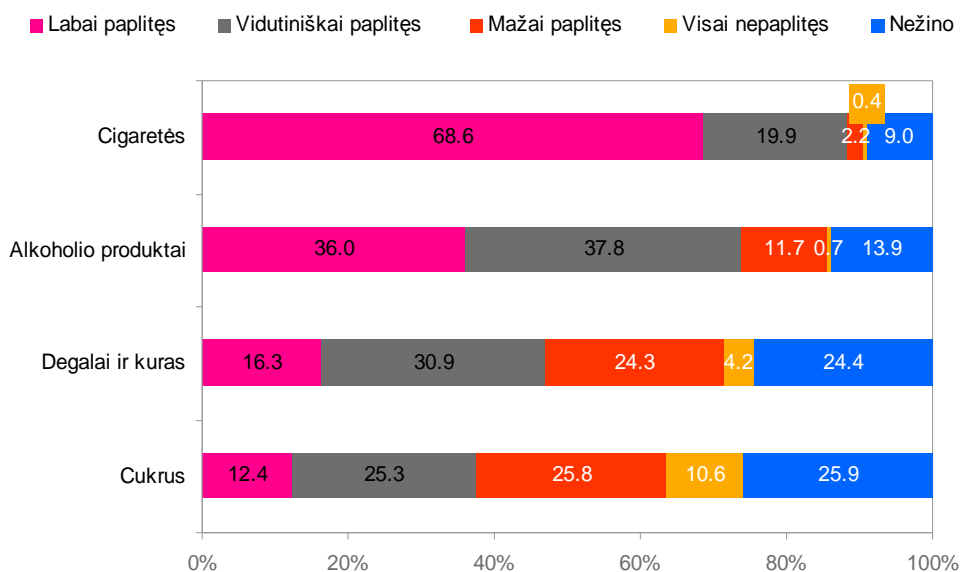
Priedas Nr. 24

Kas užsiima kontrabanda

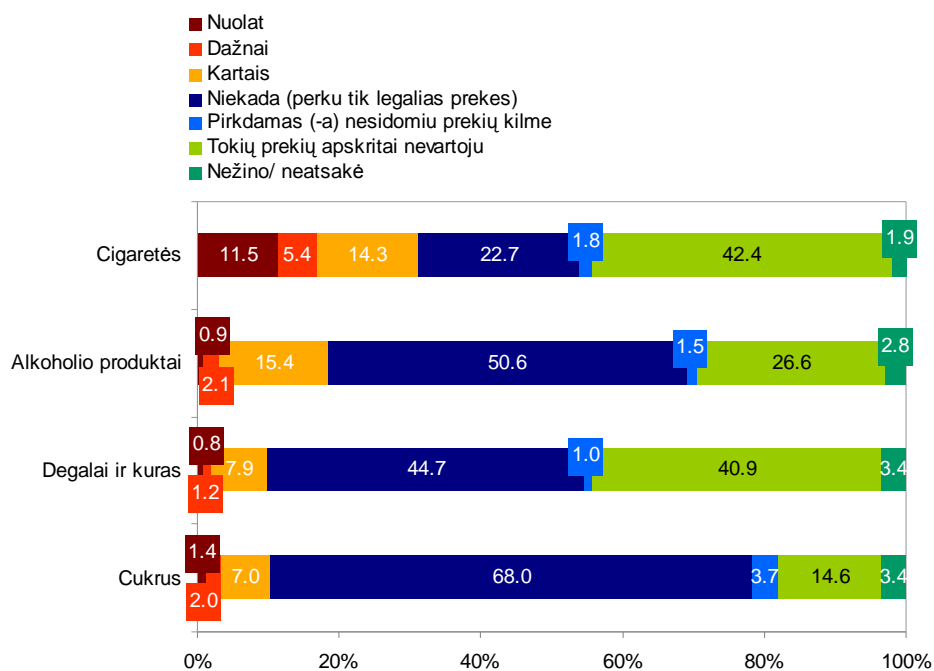
Priedas Nr. 25

Kontrabandos paplitimas

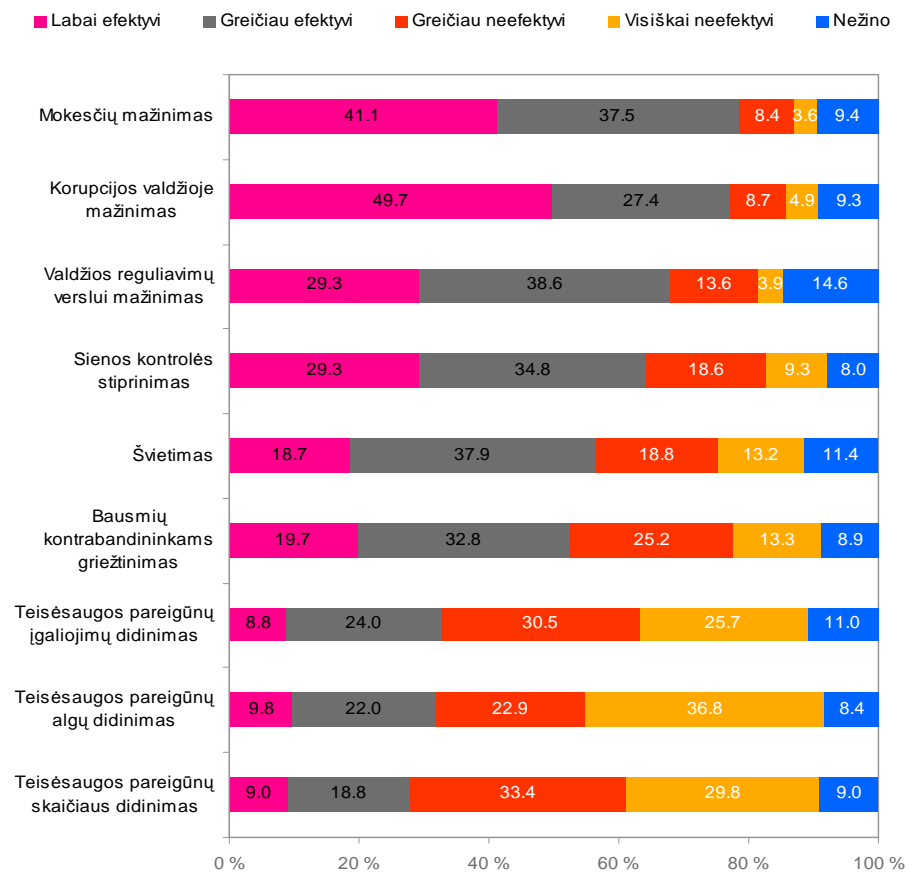

Priedas Nr. 26

Kontrabandinių prekių vartojimas

Kovos su kontrabanda priemonės

Pinigų plovimo kriminalinis ciklas

